

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧКИ ФАКУЛТЕТ
ИНСТИТУТ ЗА ГЕОГРАФИЈУ

4
71000

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧКИ ФАКУЛТЕТ

ПРИМЉЕНО:	18 ОКТ 2000
ОРГАНИЗЈЕД:	БРОЈ
0603	257 / 3

Мр Гордана Јовановић

**ВОЈВОЂАНСКО ПОДУНАВЉЕ
- ТУРИСТИЧКИ ПОТЕНЦИЈАЛИ
И МОГУЋНОСТИ ЊИХОВЕ
ВАЛОРИЗАЦИЈЕ**

Докторска дисертација

Нови Сад, 2000.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР

1. УВОД	2
2. ТУРИСТИЧКО-ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ	5
2.1. ГЕОГРАФСКИ ПЛОЖАЈ.....	5
2.2. ТУРИСТИЧКИ ПОЛОЖАЈ.....	6
3. ПРИРОДНО-ТУРИСТИЧКИ ПОТЕНЦИЈАЛИ	9
3.1. ГЕОМОРФОЛОШКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ.....	9
3.1.1. Алувијална равана.....	9
3.1.2. Лесна тераса.....	12
3.1.3. Лесне заравни.....	13
3.1.4. Фрушка гора.....	14
3.1.5. Банатска пешчара.....	15
3.2. КЛИМАТСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ.....	16
3.2.1. Инсолација.....	17
3.2.2. Температура ваздуха.....	18
3.2.3. Ветар.....	20
3.2.4. Релативна влажност ваздуха.....	23
3.2.5. Облачност.....	27
3.2.6. Падавине.....	28
3.3. ХИДРОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ.....	29
3.3.1. Подземне воде.....	30
3.3.2. Површинске воде.....	32
3.3.2.1. Дунав.....	32
3.3.2.2. Остали хидрографски објекти.....	43
3.4. БИОГЕОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ.....	46
3.5. ОЦЕНА ПРИРОДНИХ КАРАКТЕРИСТИКА И МОГУЋНОСТ ЊИХОВЕ ВАЛОРИЗАЦИЈЕ.....	50
4. КУЛТУРНА ДОБРА	54
4.1. АРХЕОЛОШКА НАЛАЗИШТА.....	54
4.2. ДЕЛА СА СПОМЕНИЧКИМ И УМЕТНИЧКИМ ВРЕДНОСТИМА.....	58
4.2.1. Дела архитектуре.....	58
4.2.2. Дела сликарства и вајарства.....	78

4.3. ПРОСТОРНЕ КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКЕ ЦЕЛИНЕ.....	80
4.3.1. Стара језгра градова.....	80
4.3.2. Сеоске архитектонске целине.....	82
4.3.3. Манастирске целине.....	82
4.3.4. Средњовековни градови и утврђења.....	85
4.4. СПОМЕН ОБЕЛЕЖЈА.....	88
4.5. ФОЛКЛОРНО НАСЛЕЂЕ.....	92
4.6. МАНИФЕСТАЦИОНЕ ВРЕДНОСТИ.....	97
4.6.1. Остварења сценске и филмске уметности.....	97
4.6.2. Представе, приредбе и фестивали.....	99
4.6.3. Културне и забавне манифестације.....	103
4.6.4. Пословне манифестације и сајмови.....	104
4.6.5. Спортске манифестације.....	106
4.7. УСТАНОВЕ КУЛТУРЕ.....	110
4.8. ОЦЕНА КУЛТУРНИХ ДОБАРА И МОГУЋНОСТ ЊИХОВЕ ВАЛОРИЗАЦИЈЕ.....	115
5. МАТЕРИЈАЛНА ОСНОВА ТУРИЗМА.....	119
5.1. РЕЦЕПТИВНИ ФАКТОРИ.....	119
5.1.1. Хотелијерство.....	119
5.1.2. Ресторатерство.....	124
5.2. КОМУНИКАЦИОНИ ФАКТОРИ.....	127
5.2.1. Општа обраћајна мрежа.....	128
5.2.2. Посебна (туристичка) саобраћајна мрежа.....	131
5.3. ОСТАЛИ ФАКТОРИ ТУРИСТИЧКЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ.....	132
5.4. ФАКТОРИ ТУРИСТИЧКЕ СУПРАСТРУКТУРЕ.....	133
5.5. ОЦЕНА СТАЊА МАТЕРИЈАЛНЕ ОСНОВЕ ТУРИЗМА И МЕРЕ УНАПРЕЂЕЊА.....	134
6. ПРОМЕТ ТУРИСТА.....	137
6.1. ДОМАЋИ ТУРИСТИ.....	142
6.2. СТРАНИ ТУРИСТИ.....	146
7. ПОСТОЈЕЋИ И МОГУЋИ ОБЛИЦИ ТУРИСТИЧКИХ КРЕТАЊА.....	150
7.1. СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ ТУРИЗАМ.....	150
7.2. НАУТИЧКИ ТУРИЗАМ.....	153
7.3. ЛОВНИ И РИБОЛОВНИ ТУРИЗАМ.....	160
7.3.1. Ловни туризам.....	160
7.3.2. Риболовни туризам.....	186
7.4. БАЊСКИ ТУРИЗАМ (ЗДРАВСТВЕНО-ЛЕЧИЛИШНИ ТУРИЗАМ).....	193
7.5. ГРАДСКИ ТУРИЗАМ.....	201

7.6. СЕЛЕКТИВНИ ОБЛИЦИ ТУРИЗМА.....	210
7.7. ОСТАЛИ ОБЛИЦИ ТУРИЗМА.....	211
8. ТУРИЗАМ И ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ.....	213
9. ЗАКЉУЧАК.....	218
10. ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ.....	222

ПРЕДГОВОР

Дунав као прелепа, моћна река Европе, и његово шире приобаље, Подунавље одувек је побуђивао пажњу и био предмет бројних научно-истраживачких испитивања.

Отварањем за саобраћај канала Рајна-Мајна-Дунав посебно су активирани туристичка истраживања усмерена, пре свега на могућност интезивних туристичких кретања на целом току реке где одређено место припада Југославији.

Војвођанско Подунавље, као део југословенског Подунавља сконцентрисано је око тзв. панонског сектора Дунава и осим тога обухвата шире обално подручје које директно излази на његове обале. С обзиром да овај простор уз Дунав, који доминира својом лепотом обилује специфичним туристички атрактивним вредностима, било је лако одлучити се за ово истраживање.

Рад обухвата комплетно сагледавање природних вредности, културних добара, постојеће материјалне базе и могућност туристичке валоризације простора за различите облике туристичких кретања.

На крају бих желела да се захвалим за изузетну помоћ ментору др Јовану Ромелићу, који ми је драгоценим сугестијама и саветима помагао у изради рада. Такође се захваљујем на помоћи професору др Драгици Ахметовић-Томки, професору др Владимиру Шкиљаици са Саобраћајног факултета у Новом Саду и директору Републичког статистичког одељења у Новом Саду Соњи Јовановић. За техничко опремање рада посебно се захваљујем мр Милки Бубало и Љубиши Станковићу за израду прилога.

Захваљујем многобројним установама и појединцима који су ми помогли у прикупљању материјала за ову студију.

УВОД

Најмасовнија туристичка кретања, како показују већина истраживања усмерена су према туристичким подручјима која се простиру уз велике водене површине. Најинтензивнији туристички промет, у оквиру Европе, везан је првенствено за простор Медитеана и ка њему је усмерена већина главних европских туристичких праваца.

Међутим, туристички атрактивних предела има и у унутрашњости континенталних простора при чему се посебно истичу обале река и језера.

На подручју Југославије и Војводине највеће потенцијале за развој туризма има свакако река Дунав и њено приобаље. Истраживања везана за развој одређених туристичких кретања на овом простору почињу још шездесетих година (студија Регионални просторни план туристичког уређења Дунава, 1968). Међутим, с обзиром на усмереност масовних туристичких кретања ка обали Јадрана, а делом и због одсуства традиције и навике у туристичком коришћењу река није било значајнијих резултата. Истраживања везана за туристичке потенцијале река настављена су, а осамдесетих година публиковано је неколико радова са истраживањима ове проблематике ("Реке као туристички потенцијали Југославије" 1983. година, "Туристички потенцијали река СР Србије" 1989. година, аутор проф. др Стеван М. Станковић). На тему Дунава и туризма на територији Војводине, а самим тим и овог простора доста радова публиковао је др М. Вукићевић (нпр. "Туризам Војводине" и др.). Проблематику везану пре свега за развој наутичког туризма на Дунаву у својим истраживањима посебно обрађује др Д. Ахметовић-Томка ("Комплекси наутичког туризма - критеријуми лоцирања" и др.). Др Ј. Ромелић и др П. Томић такође у свом раду "Туристичка валоризација хидрографских објеката у југоисточном Банату" обрађују проблематику туристичке валоризације дела војвођанског

Подунавља. Завод за урбанизам Војводине такође осамдесетих година радио детаљно истраживање о могућностима наутичког туризма на територији Војводине.

Дунав и његово приобаље покрећу изузетну пажњу у истраживањима деведесетих година са отварањем канала Рајна-Мајна-Дунав којим је повезано Северно са Црним морем. Тада се почиње интензивно размишљати о туристичким могућностима нашег Подунавља у међународним туристичким кретањима. Истраживања везана за овај простор су предмет многобројних скупова одржаних пар година уназад (Удружење урбанисти Србије, 1996, 1998. година).

Предмет истраживања ове студије је комплексно проучавање туристичких потенцијала војвођанског Подунавља. Под тим се подразумева анализирање туристички атрактивних природних вредности, културних добара и проучавање постојеће материјалне базе овог простора.

Циљ овог истраживања је туристичка валоризација и утврђивање одговарајућих облика туристичких кретања неопходних за осмишљени развој туризма на простору војвођанског Подунавља.

Најважнији задаци овог истраживања су:

1. прецизно утврдити карактеристике појединих природних вредности, културних добара и постојеће материјалне базе војвођанског Подунавља;
2. туристичка валоризација природних вредности, културних добара и материјалне базе у циљу развоја туризма војвођанског Подунавља;
3. предложити одговарајуће облике туристичких кретања и мере за плански развој туризма на овом простору.

У истраживању су, собзиром на комплексност теме коришћене различите методе.

При прикупљању података као извори информација коришћени су статистика, литература, теренска истраживања и контактна испитивања. Код обраде материјала примењене су уобичајена статистичка и дескриптивна метода. Статистичка метода је коришћена код квантитативног одређивања вредности различитих појава (климатолошки елементи, хидролошке карактеристике, туристички промет). Дескрипција је примењена у делу о основним

карактеристикама појединих културних добара. На основу прикупљених и обрађених података извршена је њихова анализа. Квантитативна анализа предмета истраживања извршена је применом методског поступка валоризације одређеног простора. Основни метод валоризације фактора туризма је метод квантитативно-квалитативне валоризације који се примењује у овим истраживањима. Квалитативном методом предмета истраживања утврђени су узрочници настанка и услови развоја одређених облика туризма на простору војвођанског Подунавља. Синтетичком методом је обрађено комплексно сагледавање простора у циљу планског развоја туризма. За представљање одређених објеката природних вредности, културних добара и материјалне базе примењена је картографска метода.

2. ТУРИСТИЧКО-ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ

2.1. ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ

Војвођанско Подунавље захвата сам ток Дунава на територији Војводине и шире подручје које директно излази на његове обале. То су административно гледано територије општина Сомбор, Апатин, Оџаци, Бач, Бачка Паланка, Бачки Петровац, Нови Сад, Тител, Беочин, Сремски Карловци, Инђија, Стара Пазова, Панчево, Ковин и Бела Црква.

Укупна површина ове регије износи 6812,5 km² и на овом простору према подацима за 1991. годину живело је 851122 становника.. С обзиром, да то процентуално изражено значи да ово подручје захвата 31,6% територије Војводине на коме живи 42,3% њеног становништва јасно је да се ради о једном изразито урбанизованом простору.

Војвођанско Подунавље се налази на подручју средње Европе (јужни део Панонског басена) док се у оквиру Југославије простире у њеном североисточном квадранту и део је северне Србије. Пратећи ток Дунава пружа се, идући од севера ка југу, меридијанским правцем дуж западне Бачке, затим добија упореднички смер све до ушћа Тисе, потом се опет пружа, до београдске микрорегије, меридијанским правцем, да би се после ушћа Саве усмерила упоредничким смером све до ушћа Нере. Простире се практично од крајње северозападне до крајње југоисточне тачке Војводине. На територији којом се протеже (пратећи сам ток Дунава) у контакту је са београдском микрорегијом и Ђердапским делом Дунава, који административно нису део овог подручја, али заједно са војвођанским Подунављем су у међусобној вези представљајући тако југословенско Подунавље у глобалу.

Ова регија захвата западне и јужне делове Бачке, северне и источне делове Срема и највећи део јужног Баната. Овим подручјем пролазе значајни

међународни правци (север-југ, запад-исток) као што су пут Будимпешта - Суботица - Нови Сад - Београд - Ниш и даље (Е - 75) и Загреб - Београд - Вршац - Букурешт (Е-70). Са друмским путевима паралелне су и трансевропске железничке магистрале (Е - 85, Е - 70 и Е - 66).

Дунав, односно његова долина, представља одличну везу између средње и северозападне Европе (туристичка дисперзива) са источном Европом и Азијом. Овај повољан географски положај појачан је повезивањем Дунава са токовима Мајне и Рајне, а у некој даљој перспективи треба разматрати и могућност повезивања пловне мреже Дунава са Егејским морем (Дунав - Морава - Вардар - Солун). Све то даје изванредне могућности за развој, превентивно, наутичног туризма са изградњом одговарајућих објеката. Шире обално подручје регије (алувијална раван, лесне заравни, планински масив Фрушке горе, Банатска пешчара) пружају такође могућности за различите видове туризма.

На подручју регије налазе се градови са могућношћу значајног туристичког промета (Нови Сад, Бачка Паланка, Сомбор и други) као и многобројни археолошки, споменички, етнографски и други антропогени мотиви који могу привући пажњу туриста.

2.2. ТУРИСТИЧКИ ПОЛОЖАЈ

Савремена масовна туристичка кретања у Европи груписана су у неколико кључних праваца, а посебно се издвајају западномедитерански, централни медитерански и источни медитерански правац (Ромелић, Марковић, 1995). За подручје војвођанског Подунавља као дела Југославије важан је овај последњи правац којим се северна, централна и западна Европа повезују са Јадранским, Егејским и Црним морем. С обзиром да је он дужи, а одликује га и мала густина и лош квалитет саобраћајница (у односу на прва два правца) може се говорити о релативно лошој вези са главним туристичким дисперзивним подручјима Европе. Међутим, изузетан значај Дунава као важне међународне реке (веза Северно море - Црно море) на подручју Европе могао би знатно побољшати туристички положај ове регије у развоју различитих

видова туризма (научички, ловно-риболовни, спортско-рекреативни, екотуризам и др.).

Када је реч о туристичким кретањима унутар Југославије може се рећи да су у досадашњем периоду најмасовнија туристичка кретања била усмерена ка басену Медитерана, тј. Јадранском мору. С тог аспекта гледано регија војвођанског Подунавља била је више емитивно туристичко подручје (у односу на целу територију земље). Међутим, с обзиром на неискоришћеност изванредних могућности за развој туризма на Дунаву и његовом ширем обалном подручју та ситуација би се за неке видове туризма могла променити.

Туристички положај војвођанског Подунавља на територији саме Војводине (главна матична емитивна места у оквиру ње) могао би се оценити као изузетно повољан. На подручју ове регије налазе се изузетно значајни привредни и културни центри Војводине. На првом месту ту је Нови Сад, затим Бачка Паланка, Сомбор, Панчево, Инђија, Беоцин, Сремски Карловци, Апатин, Бела Црква и др. С обзиром да се ради о једном изразито урбаном подручју може се говорити и о великом броју потенцијалних туриста у оквиру ове регије, као и туристи из осталих делова Војводине с обзиром на релативно мале удаљености од значајних осталих емитивних центара (Суботица, Зрењанин, Вршац и др.).

Када је реч о локалним туристичким кретањима (дневна и викенд) може се рећи да градови (као емитивни центри) имају повољан туристички положај. Ту до изражаја долази излетнички, спортско-рекреативни, риболовни и ловни туризам везано за локалитете на подручју Фрушке горе, Банатске пешчаре, алувијалне ревно Дунава и каналске мреже, белоцркванска језера и др.

Анализом квалитета и густине саобраћајница (за све врсте туристичких праваца) може се констатовати да је у најбољем стању међународни правац Е - 75. Од националних праваца у оквиру регије војвођанско Подунавље квалитетни су саобраћајни праваци Нови Сад - Бачка Паланка, Нови Сад - Инђија, Нови Сад - Београд - Панчево, Бела Црква - Вршац. У лошијем стању је правац Нови Сад - Оџаци - Сомбор. Већина локалних путева је такође у доста лошем стању.

Најзначајнији од свих путева за развој туризма на Дунаву и војвођанском Подунављу, као што је већ речено, је нормално сама река. Највећу

конкуренцију овој регији у оквиру туристичких кретања представљају београдска микрорегија и подручје националног парка 'Тердап', али истовремено заједно могу бити, са међусобним допуњавањем, једна компактна туристичка регија у оквиру Србије и Југославије.

3. ПРИРОДНО - ТУРИСТИЧКИ ПОТЕНЦИЈАЛИ

3.1. ГЕОМОРФОЛОШКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Рељеф представља основно обележје природне средине тако да различити геоморфолошки облици могу бити значајне туристичке вредности неког простора.

Геоморфолошке туристичке вредности могу бити самосталне, комплексне и комплементарне. Делују непосредно и посредно утичу на климу, хидрографске објекте и живи свет. Имају наглашену рекреативну компоненту туристичке атрактивности и основа су развоја различитих облика туризма и богатог садржаја туристичког боравка (Станковић, 1994).

Упоредјујући леву и десну обалу Дунава у његовом средњем току тзв. панонском сектору (у чијем обалном простору се налази војвођанско Подунавље) може се констатовати да је десна страна на целој дужини тока виша од леве (Милојевић, 1960).

На територији војвођанског Подунавља јављају се сви геоморфолошки облици рељефа који су заступљени на целокупном подручју Војводине. Уз саму обалу Дунава налази се алувијална раван (инундациона раван и алувијална тераса) затим у ширем обалном делу простиру се лесне терасе, лесне заравни, део Фрушкогорског масива, у банатском делу Подунавља (поред наведених геоморфолошких облика) припада део Банатске пешчаре.

3.1.1. Алувијална раван

Алувијална раван се састоји из нижег и вишег дела. Нижи део је тзв. инундациона раван и њу Дунав редовно плави при високим водама, а виши део чини алувијална тераса. Овај геоморфолошки облик рељефа највећу ширину

има на подручју бачког, а знатно мањег простирања је на територији сремског и банатског Подунавља.

Туристички најатрактивнији су првенствено простори инундационе равни тзв. ритови, које најчешће карактеришу рукавци, меандри и острва. Ови предели у војвођанском Подунављу су позната риболовна подручја, а такође су и станишта разноврсне дивљачи тако да се ту налазе атрактивна ловишта Војводине. Туристички најпознатија су Безданско-апатинско подручје, Ковиљско-петроварадински рит, Букински рит, Бегечка јама и др. Безданско-апатинско подручје налази се у северозападном делу војвођанског Подунавља на територији општина Сомбор и Апатин. Карактеристичне су тзв. отворене (Дунав и дунавац) и затворене (напуштени меандри Дунава) воде. Дунавци попут Сребренице, Старог Дунава, Хлавача, Милшвала, Зимовника, су позната риболовна подручја. Затворене воде су такође значајне за спортски риболов, а најпознатији су простори Барачке, Шобош фока, Вајаш фока, Цигански дунавац и др. (Група аутора, 1979). Овде се налази и неколико речних острва попут Јеленског острва, Кучке, Зверињака (Богдановић, 1994). Сви ови предели покривени су ритским шумама тако да су ту станишта различите ловне дивљачи, а заступљена је и специфична орнитофауна. Ковиљско-петроварадински рит се налази у поплавном делу средњег тока Дунава на левој и десној обали поред насеља Ковиљ и Петроварадин, по којима је добио име. Цео простор рита испресецан је рукавцима, меандрима, барама и мртавајама. На десној петроварадинској страни мања је површина и ту су најпознатији рукавци попут Карловачког Дунавца, Швеба, Хегле. На левој ковиљској страни су Стари Дунав, Дунавац, Шлајз, Дунавчић, Аркањ и др. Дунавци Стари Дунав и Дунавчић у облику великог меандра окружују већу мочварну површину Козјак (некада било речно острво). Дунавци Стари Дунав и Аркањ широки су у просеку 100 метара, а њихова дубина се креће од 1,5 - 2,5 метара (Богдановић, 1987). То су познати спортско-риболовни терени од којих је по богатству рибе најатрактивнији рукавац Аркањ (мрестилиште рибе). Поред рибе на простору Ковиљско-петроварадинског рита има различитих врста дивљачи, а велико је богатство и у орнитофауни. Букински рит се налази код насеља Младенова и на самом улазу у рит формирана су два мања рукавца, леви широк 120, а десни 80 метара, између њих је речно острво.

Четири километра низводније Букински рукавац се поново рачва у два мања, а између њих је острво Хагел (Богдановић, 1997). Овај рит представља идеално станиште за очување аутохтоне врсте дивљачи (јеленска дивљач) и птица мочварица. На овом простору се налази и познато ловиште Карађорђево.

Поред ових ловно-рибловних терена на подручју алувијалне равни Дунава на територији војвођанског Подунавља атрактивни су простори Бегечке јаме, рукаваца код Сусека, Нештина, Гардиноваца, Иванова. Богата ловном дивљачи су и остале ритске шуме дуж Дунава (Вајско-Плавански рит, Камариште и др.).

Облици везани за само корито Дунава и његову обалу су речна острва и пешчане плаже. Аде су карактеристичне за равничарске реке које су спорог тока и носе обиље материјала са собом. Речна острва могу бити изузетно атрактивна, поготово ако су у близини већих градова и имају одговарајуће туристичко-угоститељске објекте (Станковић, 1994). У кориту Дунава на простору војвођанског Подунавља налази се преко четрдесет већих и знатан број мањих острва која се обично при вишем водостају потопе. Идући од северо-западног дела тока тек после ушћа Драве јавља се већи број ада (Чифутска, Киртош, Тања, Голић и др.), а најзаступљеније су у деловима тока Дунава од Бачке Паланке до Новог Сада. Ту се јављају многобројне аде, а споменућемо само неке: Нештинска ада, Велика ада, Ада Венеција, Ада Коруша, Шашићева ада, Черевећка ада, Ново острво, Беочинска ада (острво љубави), Мачков спруд (део под заштитом), Велика Венеција, Каменичко са рибарским острвом, Петроварадинска ада, Чортановачка ада, Крчединска ада, Лочка ада, Велика ада (Микеш, 1987). На простору банатског Подунавља јавља се знатан број ада, мада је велики број потопљен изградњом ђердапске акумулације. На овом сектору најпознатије аде су: Форконтумац (локалитет Бела Стена), Штефанац, Старчевачка, Иванова, Смедеревска ада и др.

Аде Дунава дају војвођанском Подунављу значајну туристичку вредност без обзира на то што углавном нису туристички валоризоване. Поред купалишног и риболовног туризма, као и изградње секундарних боравишта (куће за одмор и рекреацију) неопходно је сагледавати их и у контексту раз-

воја наутничког туризма са свим његовим пратећим објектима, а при том и не-нарушавати природну равнотежу аде (Ромелић, Ковачев, 1995).

Посебни туристичку атракцију представљају акумулативни наноси Дунава у приобалном делу у виду пешчаних плажа. Тако се дуж обале на по-јединим секторима налазе мање или веће плаже (Штранд, Провала, Дубовачка плажа и др). Међу њима је свакако најпознатија (најлепша туристичка плажа у Европи) и туристички највалоризованија плажа у Новом Саду, тзв. Штранд.

Алувијална тераса представља део алувијалне равни и најбоље је изражена на подручју бачког и делом банатског Подунавља. С обзиром да ове делове Дунав не плави, велики број насеља у непосредном обалном залеђу је изграђен управо на њој. При подизању туристичких објеката најпогоднија локација је на овим просторима, уколико се подиже на просторима индундационе равни (који нису стално под водом) неопходне су посебне мере заштите од високих вода или подизање специфичних објеката (вид сојенице).

3.1.2. Лесна тераса

Лесна тераса је за десетак метара виша од алувијалне равни Дунава и по свом урбаном (највећи број насеља) и привредном значају је најважнија површина на територије Војводине (Букуров, 1968).

Простори лесне терасе у оквиру војвођанско Подунавља су највећи на подручју бачког и мањим делом банатског и сремског Подунавља. С обзиром на велики број насеља која се јављају на овом геоморфолошком облику рељефа, простори лесне терасе на територији војвођанског Подунавља (а и ширег простора), могу бити значајни емитивни центри потенцијалних туриста ка локалитетима везаних за уско приобаље Дунава. Ови делови војвођанског Подунавља су и станишта ниске дивљачи, с обзиром да представљају степске просторе.

3.1.3. Лесне заравни

Лесне заравни су узвишења са висином од 100 до 140 m и представљају изузетан интересантан геоморфолошки облик рељефа (Букуров, 1968). На територији војвођанског Подунавља јавља се део Бачке лесне заравни (Телечка), Тителски брег, делови фрушкогорске и јужно-банатске лесне заравни.

Тителски брег по свом облику представља усамљено узвишење са свих страна опкољено нижим земљиштем. Захвата површину од 94 km², а висине ове лесне заравни се крећу између 111 и 130 m (Букуров, 1986). Налази се на подручју Тителске општине између Мошорина, Лока, Вилова, Титела и Тисе у југоисточном делу Бачке. Тителски брег због изразитог лесног карактера има интересантне површинске облике микрорељефа у виду предолица, удолина, лесних пирамида, viseћих долина, провалија.

На подручју бачког Подунавља налази се мањи западни део Телечке лесне заравни висине, на овом простору, од 111 до 124 m. Површину ове заравни карактеришу дугуљасти брежуљци (дине) и улегнућа правца северо-запад - југоисток и долови. Фрушкогорска лесна зараван опкољава фрушкогорски масив. На простору војвођанског Подунавља захвата уски појас на северној подгорини Фрушке горе, а нешто је шира у источном делу сремског Подунавља. На северној Подгорини фрушкогорске лесне заравни лес је подсечен Дунавом, тако да се ту јављају врло стрми одсеци (Букуров, 1968). Овај простор карактеришу и многобројна клизишта. Фрушкогорска лесна зараван у источном делу Срема је од алувијалне равни одвојена високим одсецима. Висине заравни се на овом делу крећу од 85 до 120 m. Од микрорељефних облика поред предолица карактеристични су и сурдуци који су чести на ивици лесног одсека према долини Дунава (Ђурчић, 1984).

Јужнобанатска лесна зараван опкољава Банатску пешчару са североистока, северозапада и југозапада, а висине се крећу од 100 до 150 m (Томић, 1981). На простору војвођанског Подунавља јавља се највећим делом на подручју општине Панчево, затим Ковина. Највеће пространство има у атарима Банатског Новог Села и Долова где захвата површину од 191 km²

(Миљковић, 1996). Јужнобанатска лесна зараван простире се и на територији општине Бела Црква и то својим југозападним делом (Томић, 1988). Површине лесних заравни у оквиру банатског Подунавља имају разнолике облике микрорељефа, а најчешће су лесне дине, вртаче, долине, сурдуци и др.

Туристичка вредност лесних заравни је свакако у интересантном и јединственом типичном лесном рељефу који се у различитим специфичним облицима на знатном простору јавља на територији војвођанског Подунавља. Ови предели би могли бити локалитети (нпр. рељефни облици Тителског брега) ка којима би била усмерена туристичка кретања везана за сазнајни и екскурзиони вид туризма.

3.1.4. Фрушка гора

Фрушка гора је ниска планина, чији највиши врх Црвени чот (539 m) једва прелази горњу границу побрђа. Површина Фрушке горе је сочивастиг облика. Њена дужина износи 78 km (правац исток - запад), а ширина (између Ирига и Сремске Каменице) јој је 15 km и захвата простор од око 500 km² (Букуров, 1968). По својим географским приликама и богатству туристичких локалитета представља јединствену природну целину и по многим најатрактивнији туристички комплекс у Војводини. На њен посебан значај у туризму указује и чињеница да је њен знатан део проглашен националним парком.

На простору војвођанског Подунавља налазе се делови Фрушке горе који се простиру на територијама општина Беочин (највећи део), Нови Сад, Сремски Карловци и незнатан део на подручју општина Бачка Паланка и Инђија. То значи да Подунављу припада северна подгорина Фрушке горе где граница иде на југу њеним централним билом на потезу од Чортановаца, преко Стражилова, Змајевца, Црвеног чота и скреће ка северозападу, ка Свилошу.

Туристичку вредност овог простора представља само заравњено било, које се терасасто (четири терасе) спушта ка Дунаву, а прекривено је изузетним шумским комплексом где доминира липа и храст са нешто мањом површином четинара. Интересантне су и долине фрушкогорских потока од којих су најживописније Стражиловачка, Новоселска, Раковачка, Черевика, Думбово и др. С обзиром на околне низијске пределе на Фрушкој гори се

налазе изванредни видиковци (Змајевац, Црвени чот, Беленгир и др.) са којих се пружа поглед на новосадско подручје, Подунавље и знатан део Бачке и Срема. Фрушка гора је ипак најпознатија, с обзиром на свој положај (близина великих градских центара) по рекреативно-излетничком туризму. На њеном простору се налазе познати излетнички локалитети као што су Стражилово, Поповица, Артиљево, Тестера, Главица и др. Поред природних туристичких вредности Фрушка гора обилује културно-историјским споменицима (манастиви, споменици из Другог светског рата).

На фрушкогорском масиву налазе се и бројна викенд насеља (Поповица, Липарија, Артиљево, Караш, Главица, Шакотинац и др.) која су настала као места секундарног боравка, тј. објекти за одмор и рекреацију становника, пре свега великог градског центра Новог Сада. Проблем аерозагађења, градске гужве, нездравог начина живота, све више усмерава људе на просторе очуване, незагађене животне средине, као што је Фрушка гора. Међутим, стихијска изградња викенд насеља такође може нанети велику штету овом подручју.

Поред рекреативно-излетничког вида туризма, с обзиром на то да се на подручју Фрушке горе налазе простори који су под специјалном заштитом, могућ је и екотуризам као посебан вид туристичког кретања.

3.1.5. Банатска пешчара

Банатска пешчара се налази у југоисточном делу Баната. Пружа се правцем југоисток-северозапад у дужини од 60 km. Њена највећа ширина је 25 km, а просечна висина пешчаре је 138 m. На њој се запажају пешчани брежуљци (дине) и међудинске депресије (Букуров, 1968). С обзиром да су пешчаре као геоморфолошки облици ретке на подручју Европе, називају је и "европском Сахаром". Песак је везан великим шумским комплексима који се континуирано подижу још од почетка 19. века.

На територији војвођанског Подунавља, тј. његовог банатског дела пешчара се простира јужним и југоисточним делом који се налази на простору ковинске (највећи део) и белоцркванске општине.

Фот. 1. Детаљ из Банатске пешчаре

Банатска пешчара представља изванредан излетнички локалитет за становнике околних градских центара, с обзиром на велике површине антропогених шума (доминира багрем, затим четинари) и сликовитог пејзажа. Пешчара се одликује и богатством у различитим врстама дивљачи и овде се налазе познати ловни терени. Поред шума специфична је и травна вегетација која обилује лековитим врстама биља. Због својих изузетних природних карактеристика, јединствен геоморфолошки облик рељефа, специфично богатство у флори и фауни, пешчара је стављена под заштиту као општи резерват природе. Поред тренутно заступљеног излетничког и ловног туризма овде могућности за развој има и у свету све заступљенији екотуризам.

3.2. КЛИМАТСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Клима је значајан природни фактор који утиче на туристичку атрактивност регије. Од вредности климатских елемената зависе врсте и облици туристичких кретања, трајање туристичке сезоне, туристичка изградња и остали елементи везани за туристичко уређење простора. При томе се мора нагласити чињеница да клима може бити директна и индиректна туристичка вред-

ност регије. Директна је туристичка вредност кад утиче на непосредну атрактивност (приморски, бањски, планински предели), а индиректна је када посредно утиче на атрактивност других мотива (водене објекте, биљни и животињски свет итд.) подручја (Станковић, 1994).

На простору војвођанског Подунавља клима је значајан природни фактор у валоризацији туристичке регије, али се првенствено о њој може говорити као индиректној туристичкој вредности.

У раду ће бити приказане и анализирани вредности климатских елемената са туристичког аспекта праћених током тридесетогодишњег периода (1960 - 1989. г.) за четири метеоролошке станице (Сомбор, Нови Сад - Римски Шанчеви, Панчево¹ и Бела Црква) на територији Подунавља у Војводини.

3.2.1. Инсолација

Овај климатски елеменат својим дејством посредно утиче, како на остале климатске елементе, тако и на туристичку атрактивност регије. Има првенствено значај за хелиотерапију, дужину купалишне сезоне, изглед пејзажа и друго (Станковић, 1994). Вредности инсолације су важне и код лоцирања и подизања туристичких објеката.

Табела бр. 1. Средње вредности инсолације (у часовима) на подручју војвођанског Подунавља за метеоролошке станице Сомбор, Нови Сад - Римски Шанчеви, Београд и Вршац за период од 1960 - 1989. године

Станица	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	год. сума
Сомбор	65,8	83,4	144,8	179,8	221,9	238,0	285,9	263,8	205,3	163,0	76,9	56,8	1985,4
Нови Сад - Р. Шанчеви	67,6	86,5	139,7	174,2	226,3	250,3	287,2	272,0	207,8	173,1	82,9	57,4	2025,0
Београд	71,2	85,3	140,8	177,4	223,6	245,7	282,6	266,1	203,6	167,1	88,6	63,0	2014,6
Вршац	69,4	82,0	146,0	171,4	222,6	245,9	281,8	265,6	208,4	169,7	85,9	55,9	2004,6

Извор: Републички хидрометеоролошки завод у Београду, Метеоролошки годишњаци од 1960. до 1989. године, Савезни и Покрајински хидрометеоролошки завод.

¹ На метеоролошким станицама Панчево и Бела Црква инсолација није праћена па су узете вредности за Београд и Вршац

С обзиром да се регија налази у умерено континенталном појасу (са нешто наглашеном континенталном климом) може се рећи да се одликује релативно високом инсолацијом (у просеку преко 2000 часова годишње на целом подручју). Највећу инсолацију у овом периоду бележи метеоролошка станица Нови Сад - Римски Шанчеви (2025,0 часова), а најнижу метеоролошка станица Сомбор (1985,4 часова). Најдужа инсолација је током летњих (у јулу 287,2 часа на метеоролошкој станици Нови Сад - Римски Шанчеви), а најкраћа током зимских месеци (у децембру 55,9 часова на метеоролошкој станици Вршац).

3.2.2. Температура ваздуха

Температура ваздуха је један од најважнијих климатских елемената. Има посебан значај код валоризације хидрографских мотива у умереним географским ширинама. Од изузетног значаја су температуре ваздуха летњих месеци више од 20°C, уз температуру воде изнад 18°C тако да одређују дужину купалишне сезоне (Станковић, 1975). Врло је битна и комбинација температуре ваздуха и одређених других климатских елемената. Интересантна је тзв. еквивалентна селективна температура која показује истовремено деловање температуре, влажности ваздуха и ветра. Топлотни осећај човека, утврђено је истраживањем, је исти при температури ваздуха од 25°C, релативне влажности ваздуха 20% и брзини ветра од 2,5 m/s или температури ваздуха од 17,7°C, релативне влажности ваздуха 100% без икаквог струјања (Дукић, 1981).

У посматраном тридесетогодишњем периоду средње годишње вредности температуре ваздуха на подручју војвођанског Подунавља у целини, крећу се од 10,5°C у северозападном (метеоролошка станица Сомбор) до 11,2°C у југоисточном делу (метеоролошка станица Бела Црква).

Табела бр. 2. Средње месечне и годишње температуре ваздуха на подручју војвођанског Подунавља за метеоролошке станице Сомбор, Нови Сад - Римски Шанчеви, Панчево и Бела Црква за период од 1960 - 1989. године

станица	месец												год. вр.
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
Сомбор	-1,4	1,1	5,6	11,1	16,2	19,3	20,7	20,0	16,2	10,9	5,3	1,0	10,5
Нови Сад - Р. Шанчеви	-1,3	1,3	6,0	11,4	16,5	19,5	21,1	20,6	16,9	11,5	5,9	1,5	10,9
Панчево	-0,8	1,7	6,2	11,4	16,6	19,7	21,2	20,7	16,8	11,5	5,7	1,3	11,0
Бела Црква	-0,5	1,9	6,5	11,7	16,7	19,6	20,9	20,8	17,1	11,7	5,2	1,6	11,2

Извор: Метеоролошки годишњази Савезног и Покрајинског хидрометеоролошког завода од 1960. до 1989. године

Највеће средње месечне вредности температуре ваздуха јављају се у јулу (од 20,7°C до 21,2°C) и августу (од 20,0°C до 20,8°C), а најмање средње месечне вредности су у јануару када се температура спушта испод нуле (од -0,5°C до -1,4°C). Релативно високе средње месечне вредности су и током маја (од 16,2°C до 16,7°C) и септембру (од 16,2°C до 17,1°C).

Табела бр. 3. Средње месечне максималне температуре ваздуха на подручју војвођанског Подунавља за метеоролошке станице Сомбор, Нови Сад - Римске Шанчеви, Панчево и Бела Црква за период од 1960 до 1989. године

станица	месец												год. вр.
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
Сомбор	2,0	5,2	11,2	17,1	21,9	25,1	27,0	26,8	23,4	17,8	9,8	4,1	15,9
Нови Сад - Р. Шанчеви	2,3	5,4	11,3	17,2	22,1	25,2	27,2	27,2	23,7	18,1	10,4	4,7	16,2
Панчево	2,8	6,0	12,0	17,3	22,6	25,7	27,3	27,3	23,6	18,0	10,3	4,7	16,6
Бела Црква	3,2	6,0	11,6	17,4	22,5	25,4	27,4	27,4	23,7	18,2	10,8	5,1	16,6

Извор: Метеоролошки годишњази Савезног и Покрајинског хидрометеоролошког завода од 1960 до 1989. године.

Када се анализирају средње месечне максималне температуре ваздуха (табела бр. 3) може се закључити да су оне највише током јула и августа (од 26,8°C до 27,4°C). Средње месечне максималне температуре такође већ у мају прелазе вредности од 20°C (од 21,9°C до 22,6°C), високе су и током септембра (преко 23°C), а релативно и током октобра. Све то указује на могућност

различитих видова спортске рекреације и других видова туризма у већем делу године.

Укупан средњи број летњих дана ($T_x \geq 25,0^\circ\text{C}$) у посматраном периоду креће се од 83 (метеоролошка станица Сомбор) до 92 (метеоролошка станица Бела Црква) током године. Највећи број ових дана јавља се у јулу и августу (од 21 до 23) и велики број летњих дана има и током јуна (од 16 до 18), затим у септембру (од 12 до 13).

Табела бр. 4. Средњи број летњих дана ($T_x \geq 25,0^\circ\text{C}$) за подручје војвођанског Подунавља за метеоролошке станице Сомбор, Нови Сад-Римски Шанчеви, Панчево и Бела Црква за период од 1960 до 1989. године

станица	месец												год. врд.
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
Сомбор	.	.	.	2	9	16	22	21	12	2	.	.	83
Нови Сад - Р. Шанчеви	.	.	.	2	9	16	22	22	13	3	.	.	89
Панчево	.	.	.	2	11	18	22	22	13	2	.	.	90
Бела Црква	.	.	.	2	11	17	23	23	13	3	.	.	92

Извор: Метеоролошки годишњаци Савезног и Покрајинског хидрометеоролошког завода од 1960. до 1989. године.

Узимајући у обзир податке везане за средње месечне затим, средње месечне максималне температуре ваздуха као и средњи број летњих дана очигледно је да су најбољи услови за различите облике туризма, а пре свега купалишног и спортско-рекреативног током летњих месеци. Летњи период на подручју војвођанског Подунавља изразито је топао тако да Дунав као и остали хидрографски објекти пружају право освежење потенцијалним туристима. Остали видови туризма (првенствено манифестациони) могући су током ране јесени (која је такође топла) и крајем пролећа.

3.2.3. Ветар

Ветар је важан климатски елеменат и анализирање његових вредности важно је за сваку људску делатност, а самим тим и за туризам.

Туристичка вредност ветра се огледа у неколико детаља. Утиче на снижавање високих температура ваздуха у приобалном делу различитих хидрографских објеката (утицај даника и ноћика), док ветар слабијег интензитета погодује једриличарским спортовима на води (Станковић, 1994). Међутим, јак ветар може значајно да отежава пловидбу на рекама (пример јаке кошаве дуж Дунава на појединим секторима), а и да директно лоше утиче на човека (отежано дисање, изазивање инфективних болести због прашине и вируса који се подижу у ваздух).

Табела бр. 5. Средње вредности честине ($^{\circ}/_{\infty}$) и брзине ветрова (m/s) за подручје војвођанског Подунавља за метеоролошке станице Сомбор, Нови Сад - Римске Шанчеви, Панчево и Бела Црква за период од 1960. до 1989. године

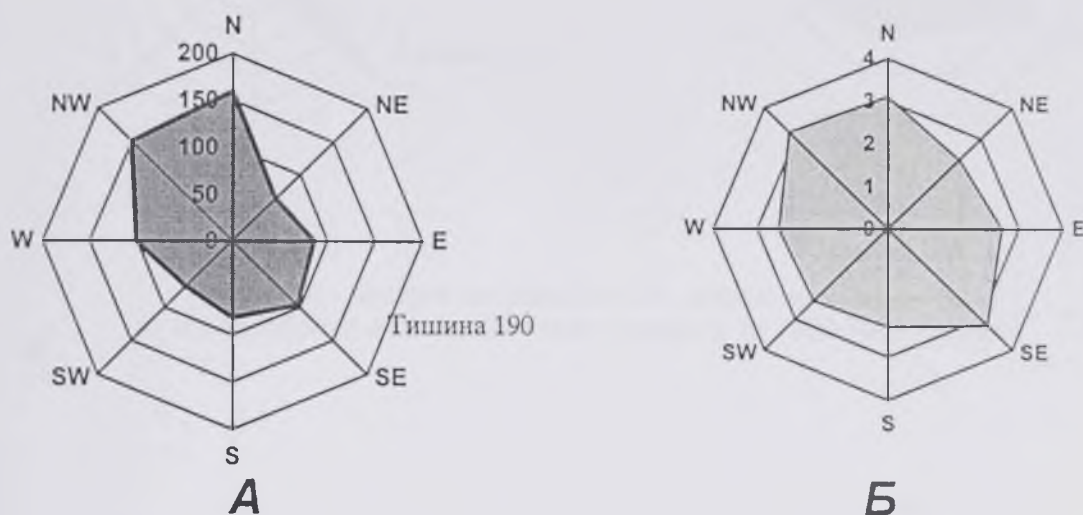
	N		NE		E		SE		S		SW		W		NW		C
	č	b	č	b	č	b	č	b	č	b	č	b	č	b	č	b	č
Сомбор	160	3,1	64	2,3	86	2,6	97	3,2	82	2,3	69	2,4	101	2,5	151	3,2	190
Нови Сад Р.Шанче.	93	3,3	46	2,7	104	2,8	221	3,8	47	2,8	60	2,2	174	2,6	173	3,0	82
Панчево	32	2,5	46	2,0	71	2,6	286	3,2	42	1,9	107	2,1	93	2,5	221	3,0	102
Б. Црква	34	2,3	15	2,6	40	4,1	156	4,7	38	2,9	49	2,2	92	2,2	187	2,7	389

Извор: Метеоролошки годишњаци Савезног и Покрајинског хидрометеоролошког завода од 1960. до 1989. године.

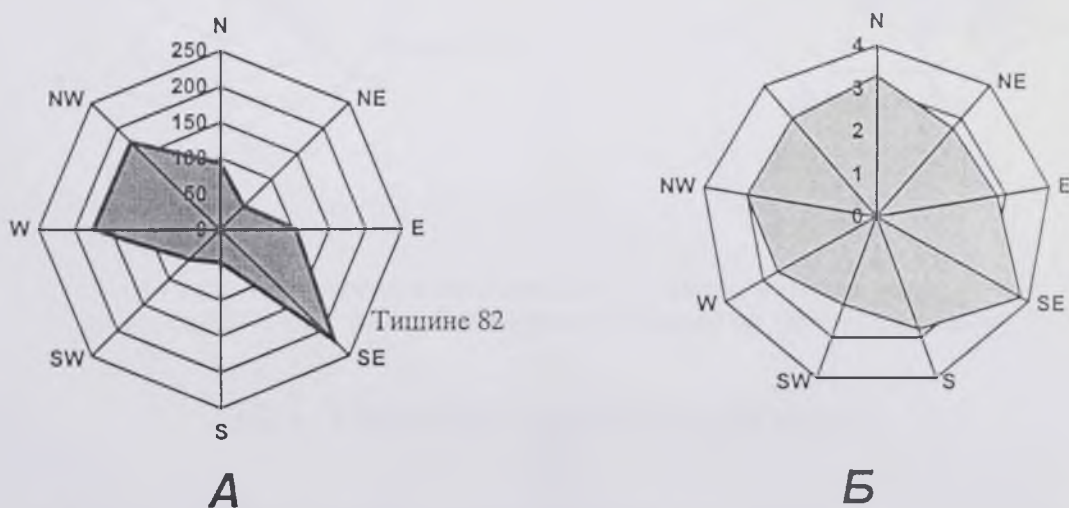
Као што се може видети из предходне табеле најчешћи ветрови на подручју војвођанског Подунавља су југоисточни тзв. кошаве и северозападни ветрови (изузетак чини северозападно подручје регије где поред северозападног доминира и северни ветар). Највећу честину ови ветрови имају на метеоролошким станицама Панчево (кошава $286^{\circ}/_{\infty}$, северни ветар $221^{\circ}/_{\infty}$), затим Нови Сад - Римски Шанчеви ($221^{\circ}/_{\infty}$ и $173^{\circ}/_{\infty}$). Поред изразите честине за ове ветрове карактеристична је и велика брзина и удари првенствено код кошаве (од 3,2 до 4,7 m/s). Највише тишине на простору војвођанског Подунавља бележи метеоролошка станица Бела Црква ($389^{\circ}/_{\infty}$), а најмању честину тишине има метеоролошка станица Нови Сад - Римски Шанчеви ($82^{\circ}/_{\infty}$).

За туристичку валоризацију регије, када је у питању наутички вид туризма, важан је и средњи број дана са јаким ветром. У посматраном периоду средњи број дана са јаким ветром креће се од 4,3 (метеоролошка станица Панчево) до 10,6 (метеоролошка станица Сомбор). Ови дани углавном су

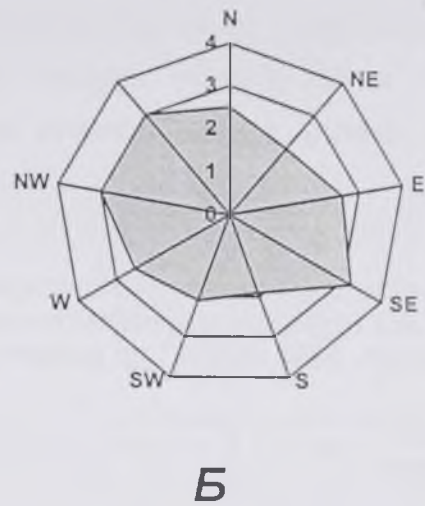
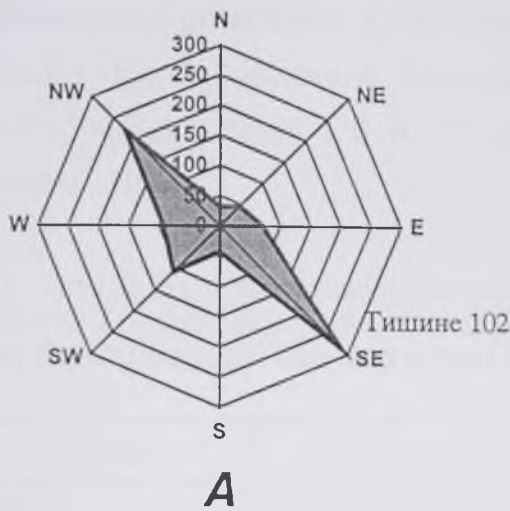
најчешћи крајем јесени и почетком пролећа (на подручју Сомбора и током зиме, северац) и поклапају се са периодом дувања кошаве. Осталим делом године преовлађују умеренији ветрови тако да су различити видови туризма (првенствено наутички) могући током већег дела године.

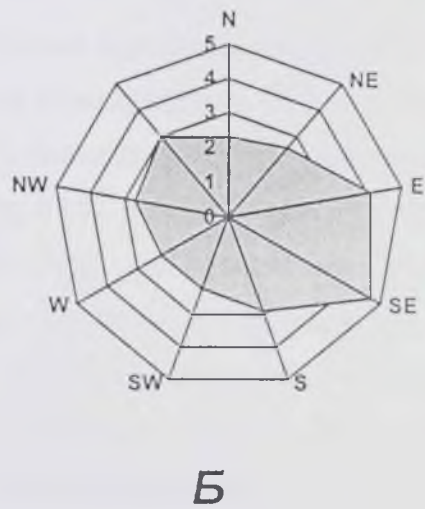
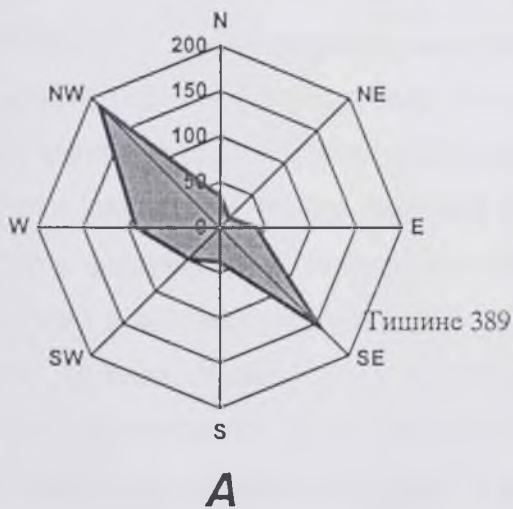
Граф. 1. А - Честина ветрова (%) и Б - брзина ветрова (m/s) за метеоролошку станицу Сомбор у периоду од 1960-1989. године

Граф.2. А - Честина ветрова (%) и Б - брзина ветрова (m/s) за метеоролошку станицу Нови Сад - Римски Шанчеви у периоду од 1960-1989. године

Граф. 3. А - Честина ветрова (%) и Б - брзина ветрова (m/s) за метеоролошку станицу Панчево у периоду од 1960-1989. године

Граф. 4. А - Честина ветрова (%) и Б - брзина ветрова (m/s) за метеоролошку станицу Бела Црква у периоду од 1960-1989. године

3.2.4. Релативна влажност ваздуха

Вредност релативне влажности ваздуха у комбинацији са температуром ваздуха и умереним ветром дају одређеном подручју осећај угодности или тзв. комфора. Најповољније време за организам човека је када вредност релативне влажности ваздуха износи 60%, а температура ваздуха 20°C (Лашков,

1985). Нарочито се тешко подноси тзв. влажна врућина и влажна хладноћа. Према проценту релативне влажности у биоклиматологији се издваја: веома сув ваздух (55% релативне влажности), сув ваздух (између 55 и 75%), умерено влажан ваздух (75 и 90%) и веома влажан ваздух (преко 90%) (Станковић, 1994).

Табела бр. 6. Средње месечне и годишње вредности релативне влажности ваздуха (%) за подручје војвођанског Подунавља за метеоролошке станице Сомбор, Нови Сад-Р.Шанчеви, Панчево и Бела Црква за период од 1960 до 1989. године

СТАНИЦА	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	год. сума
Сомбор	85	82	75	69	68	69	69	72	75	77	84	87	76
Нови Сад-Р. Шанчеви	86	81	73	69	69	70	68	70	74	75	83	86	75
Панчево	87	84	73	67	70	72	72	72	75	78	83	88	77
Бела Црква	81	82	72	67	68	72	69	70	72	74	79	85	74

Извор: Метеоролошки годишњаци од 1960. до 1989. године Савезни и Покрајински хидрометеоролошки завод.

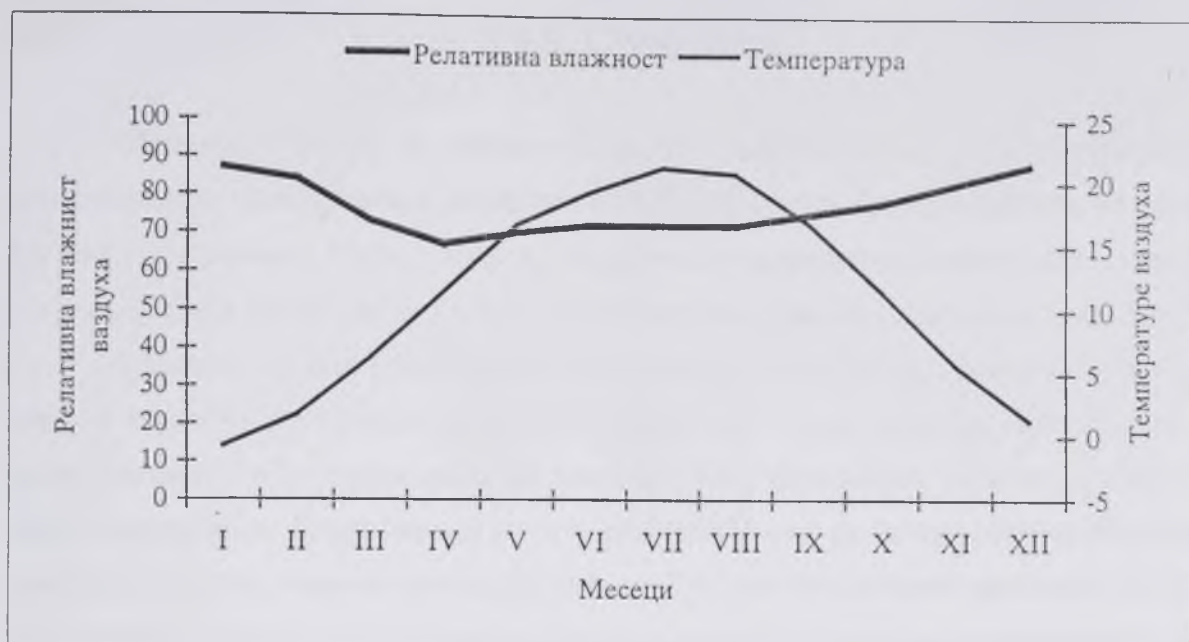
Најнижу средњу годишњу вредност релативне влажности ваздуха током тридесетогодишњег периода има метеоролошка станица Бела Црква (74%), а највишу метеоролошка станица Панчево (77%). Максималне средње месечне вредности јављају се током зимских месеци (од 81% до 88%) док су најниже вредности забележене током пролећа (април 67% метеоролошка станица Бела Црква и метеоролошка станица Панчево) и у летњем периоду (од 68% до 72%) године. Узимајући у обзир дату биоклиматолошку класификацију може се констатовати да је регија војвођанског Подунавља подручје где се током године мењају периоди сувог и умерено влажног ваздуха.

Граф. 5. Средње месечне вредности температуре и релативне влажности ваздуха за метеоролошку станицу Сомбор за период од 1960. до 1989. године

Граф. 6. Средње месечне вредности температуре и релативне влажности ваздуха за метеоролошку станицу Нови Сад - Римски Шанчеви за период од 1960. до 1989. године

Граф. 7. Средње месечне вредности температуре и релативне влажности ваздуха за метеоролошку станицу Панчево за период од 1960. до 1989. године

Граф. 8. Средње месечне вредности температуре и релативне влажности ваздуха за метеоролошку станицу Белу Цркву за период од 1960. до 1989. године

3.2.5. Облачност

Облачност спада у важне климатске елементе који су у туристичкој валоризацији првенствено естетски мотив јер сваки предео добија на лепоти по ведром времену. Поред тога од облачности директно зависи осунчавање, а то је пре свега битно за купалишни и остале видове рекреативног туризма.

Као што се може закључити из табеле 7, најмања облачност је у току главне туристичке сезоне у августу (од 3,7 до 4,1) и јулу (од 3,8 до 4,3). Највећа облачност је током зимских месеци (већу облачност има северозападни део војвођанског Подунавља) и то у децембру кад се вредности крећу од 7,2 (метеоролошка станица Бела Црква) до 7,4 (метеоролошка станица Сомбор). У поређењу између пролећних и јесењих месеци може се констатовати да је јесен знатно ведрија (од 5,0 до 5,4) од пролећа (од 5,5 до 6,0) на подручју војвођанског Подунавља.

Табела бр.7. Средње месечне и годишње вредности облачности за подручје војвођанског Подунавља за метеоролошке станице Сомбор, Нови Сад-Римски Шанчеви, Панчево и Бела Цркву за период од 1960 до 1989. године

станица	месец												год. врд.
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
Сомбор	7,1	6,8	6,2	6,0	5,9	5,5	4,3	4,1	4,4	4,9	6,8	7,4	5,8
Нови Сад - Р. Шанчеви	7,0	6,6	6,1	6,0	5,7	5,2	4,2	3,8	4,3	4,8	6,8	7,3	5,7
Панчево	6,6	6,4	5,7	5,6	5,3	4,9	3,8	3,7	4,1	4,5	6,3	7,2	5,3
Бела Црква	6,7	6,6	5,8	5,7	5,2	5,0	4,1	3,8	4,2	4,6	6,3	7,2	5,4

Извор: Метеоролошки годишњази Савезног и Покрајинског хидрометеоролошког завода од 1960 до 1989. године.

Да би туристичка валоризација била свеобухватна, када је облачност у питању, треба анализирати и појаву ведрих и мутних дана током године. У посматраном периоду средњи број ведрих дана износио је на метеоролошкој станици Сомбор 60, Н. Сад-Римски Шанчеви 65, Панчево 78 и Бела Црква 70. Највише ведрих дана је у летњем периоду (од 25 до 27), а доста ведрих дана има и током јесени нарочито у септембру. Средњи број мутних дана се креће од 99 (метеоролошка станица Панчево) до 113 (метеоролошка станица Сомбор). Метеоролошка станица Нови Сад-Римски Шанчеви је у датом периоду

имала 110, а Бела Црква 102 мутна дана. Највише мутних дана је у зимском периоду (од 39 до 44) и пролећном делу године (од 25 до 29).

3.2.6. Падавине

Падавине се врло битан климатски елеменат који својим вредностима утиче на карактеристике одређеног простора (одржавање хидрографских објеката, вегетација). Када је реч о туристичкој погодности падавина може се рећи да су важне првенствено код пречишћавања ваздуха од честица прашине и разних бактерија (Станковић, 1994). Међутим, кад су у питању одређени видови туризма првенствено купалишни и спортско-рекреативни туризам важнији су дани без падавина, а не сама количина падавина.

Табела бр. 8. Средње месечне и годишње вредности падавина (у mm) за подручје војвођанског Подунавља за метеоролошке станице Сомбор, Н.Сад-Р.Шанчеви, Панчево и Б.црква за период од 1960. до 1989. године

станица	месец												год. врд.
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
Сомбор	39	33	36	50	57	77	61	52	38	38	53	44	580
Нови Сад - Р. Шанчеви	40	36	40	48	59	81	62	56	35	36	47	46	586
Панчево	35	38	42	51	66	90	63	54	50	39	51	52	631
Бела Црква	43	39	39	52	77	92	74	56	49	40	53	56	670

Извор: Метеоролошки годишњаци од 1960. до 1989. год, Савезни и Покрајински хидрометеоролошки завод.

Највеће количине падавина на подручју војвођанског Подунавља јављају се током јула (од 77 до 92 mm), затим током маја и јуна месеца. Најмање падавина има у зимском делу године, а пролеће је у просеку кишније од јесени.

Укупне годишње количине падавина крећу се од 580 до 670 mm током године и те количине одговарају за формирање првенствено степске вегетације (која је данас култивисана) на подручју регије.

Врло важан је у туристичкој валоризацији и број дана без падавина зато су представљени и подаци о њиховом средњем броју у периоду од маја до октобра (табела бр.9) током анализираних тридесетогодишњег периода.

Табела бр.9. Средњи број дана без падавина (од маја до октобра) на подручју војвођанског Подунавља за метеоролошке станице Сомбор, Н.Сад-Р.Шанчеви, Панчево и Б.Црква за период од 1960 до 1989. године

СТАНИЦА	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	год. сума
Сомбор	-	-	-	-	18	17	21	22	21	23	-	-	-
Нови Сад - Р. Шанчеви	-	-	-	-	18	17	21	22	21	23	-	-	-
Београд	-	-	-	-	19	17	22	22	22	24	-	-	-
Вршац	-	-	-	-	19	16	20	21	22	23	-	-	-

Извор: Метеоролошки годишњази од 1960. до 1989. год, Савезни и Покрајински хидрометеоролошки завод

Највећи број дана без падавина јавља се током октобра да би се током јула, августа и септембра тај број кретао просечно од 20 до 22 дана. Најмање дана без падавина у овом периоду има у мају и јуну.

Магла као метеоролошка појава у туристичкој валоризацији простора може бити врло значајна. Појава магле отежава саобраћај, а само подручје чини естетски непријатним. Имајући у виду пловидбу Дунавом првенствено када је у питању наутички вид туризма, треба знати и податке за појаву магле. Током посматраног периода (1960-1989. година) просечан број дана са маглом на подручју војвођанског Подунавља креће се од 21 (мететеоролошка станица Бела Црква) до 37 (мететеоролошка станица Сомбор). Средњи број дана са маглом на подручју Новог Сада и Панчева је 28 током године. Највећи број дана са појавом магле је током зимских месеци (децембар, јануар) али је честа и у позну јесен, рано пролеће, а понекад се на кратко јавља и током летњих месеци.

3.3. ХИДРОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Међу најзначајније природне туристичке вредности неке регије спадају хидрографски објекти. Значај воде у глобалу, кад су у питању туристичка кретања, везан је за њену биолошку и географску функцију. За туристичко кретање

тање најважнија је за спортско-рекреативни значај (пливање, веслање, риболов и др.), а изузетна је као вредност у саобраћајној функцији (могућност наутничког туризма). Исто тако може се рећи да су хидрографски туристички потенцијали, при том мислим на термалне изворе, на неки начин зачеци туристичког кретања (терме популарне у римском периоду).

3.3.1. Подземне воде

Подземне воде се у класичном географском смислу деле на фреатске, артешке и термоминералне воде. Посматране са тог аспекта, прве две групе подземних вода, нису директно туристички атрактивна вредност (изузев подручја где фреатска издан избија на површину, ритови) али се њихов значај у туристичком уређењу простора индиректно сагледава код изградње туристичко-угоститељских објеката. Из тог разлога (водоснабдевање, колебање нивоа и избијање подземних вода на површину) треба познавати дубину и ниво подземних вода на одређеном простору.

Фреатска или прва издан на подручју војвођанског Подунавља јавља се у алувијалној равни на дубини од 1 до 4 m, на лесној тераси од 8 до 10 m, а најдубља је на лесним заравнима (Тителски брег до 40 m) и пешчари (Букуров, 1968). Ова издан се на подручју алувијалне равни врло често у одређеним деловима војвођанског Подунавља налази током већег дела године на топографској површини (многобројни ритови уз Дунав).

Артешка издан јавља се на различитим дубинама али најчешће на дубини између 80 и 200 m (Букуров, 1968). Њихов значај је у водоснабдевању насеља, а самим тим туристичких објеката на подручју регије.

Термалне воде на територији Војводине откривене су релативно касно у односу на остали део земље. На подручју војвођанског Подунавља налази се неколико бања од којих је, по подацима, најстарији термални извор у Старом Сланкамену (први помен 1702. год. из турског периода). Поред ове бање на територији ове регије јављају се термалне воде у Бездану, Пригревици (бања Јунаковић) и Новосадска Јодна бања. На територији Новог Сада неискоришћене су термалне бушотине на подручју Шангаја и Камењара. Прве анализе хемијског састава термалних вода рађене су крајем 19. века (Ново-

садска Јодна бања 1897. године, Стари Сланкамен 1899. год.) или почетком 20. века (Безданска бања 1912. године, Пригревица 1913. године). Нови бунари на територији војвођанског Подунавља, бушени су првенствено на подручјима где су већ откривене термалне воде седамдесетих година двадесетог века (Лашков, 1982).

По свом хемијском саставу термалне воде су доста сличне и носе карактеристику алкалних муријатичних јодних хипотермних вода с тим што бања у Пригревици има и брома, а Новосадске воде се одликују и одређеном радиоактивношћу. Температура вода креће се од 22°C до 25°C у Бездану, затим 18,4°C у Старом Сланкамену а на територији Новог Сада, где има неколико бунара, од 24°C (бунар В1 у кругу једне бање) до 34°C (бунар НС-1/Х, Камењар), док се температура воде у бањи Јунаковић креће од 25°C (бунар В1) до 36°C (бунар Б2) (Лашков, 1982).

Када је реч о терапијском значају бања може се рећи да имају неке сличности али и специфичности у лечењу одређених болести. Бања у Бездану лечи дегенеративни и запаљенски реуматизам, преломе и повреде кичме и локомоторног апарата, одузетости централног и периферног нервног система. Воде бање Јунаковић се такође користе за лечење различитих видова реуматизма као и последице траума и ратних рањавања. Стари Сланкамен је бања позната по лечењу неуролошких обољења (тзв. централне одузетости, хемиплегије и параплегије), иначе лечи и посттрауматска и постоперативна стања. Новосадска Јодна бања примењује терапију за лечење реуматских обољења, неуроваскуларних оштећења мозга, хроничне пнеумоније, последице рањавања, извесна дерматолошка обољења и облике стерилитета (Ђурчић, Јовановић, 1999).

Већина термалних вода користи се у оквиру различитих болничких центара у здравствено-лечилишне сврхе, једино бања Јунаковић (најновији бањски објекат) у свом целокупном просторном склопу има и наглашену рекреативну улогу (отворени базени). Тај вид коришћења би у будућности требало потенцирати јер бање, поред здравствено-лечилишне намене, треба развијати и у смислу центара за одмор и рекреацију и здравих особа.

Извори су место истицања подземних вода на површину. Најповољнији услови за појаву извора налазе се на Фрушкој гори и њеном подножју. У сли-

вовима фрушкогорских потока налази се преко 20 извора различитих издашности (Богдановић, Давидовић, 1987). Они својом појавом доприносе туристичкој атрактивности војвођанског Подунавља, нарочито ако се налазе у близини или на простору излетничко-рекреационих локалитета.

3.3.2. Површинске воде

На подручју војвођанског Подунавља доминира ток Дунава као најважнији хидрографски објекат ове регије, за који се углавном везују постојећи и потенцијални видови туризма, и у овој студији ће највише о овом току бити речи. Поред тога ту су још углавном каналисани ток Мостанге (канал Пригревица-Бездан, Сомбор-Оџаци, Бачки Петровац-Каравуково), део Великог канала ДТД (Врбас - Бездан, део канала Банатска Паланка - Нови Бечеј), а ту је и део канала Нови Сад- Савино Село. Од површинских токова ту су још на подручју општине Тител доњи ток Тисе, а у банатском Подунављу Караш, Нера, доњи ток Тамиша и од осталих хидрографских објеката треба поменути групу белоцркванских језера.

Реке су хидрографски објекти са изузетним рекреативно-туристичким вредностима. Оне су погодне за развој купалишног, риболовног, наутичког, ескурзионог, културно-манifestационог и осталих видова туризма. Равничарске реке због својих хидрографских специфичности (мале брзине, већи протицај, пространија корита и долине и др.) погодне су за развој поменутих видова туризма (Станковић, 1994).

3.3.2.1. ДУНАВ

Дунав својом дужином тока од 2860 km је друга река Европе и једна од њених најважнијих саобраћајница. Кроз Југославију протиче средњим делом тока у дужини од 588,5 km, од тога на подручју Војводине је у дужини до 362 km што износи 61,5% укупног тока кроз нашу земљу. Текући подручјем Панонске низије (тзв. панонски сектор) Дунав има незнатан пад и малу брзину. Просечан пад на овом сектору је 5,2 cm/km, а просечна брзина 4 до 5 km/čas (Ђурђевић, 1960). На овом подручју Дунав се одликује неуједначеним ширинама

и дубинама. Ширина корита варира од 380 до 2000 m (просечна ширина 600 m), а дубина од 5 до 23 m (Букуров, 1968). Пловидба кроз Војводину углавном је могућа током целе године с тим што, због мале ширине корита, плићака и окука, пловни пут је на појединим деловима узак. Пловни пут је сужен на 4 до 6 km од југословенско-мађарске границе (1429-1427 речни km), код Апатина (1402-1401 речни km), у Моховском каналу (1313-1309 речни km) и код Брзе Врбе (1104-1099 речни km). Плићаци ометају пловидбу код Черевиха (1276-1272 речни km), на ушћу Тисе (1216-1214 речни km), а опасна окука са бочним струјањем воде налази се код места Стаклари (1371-1370 речни km) (Дукић, 1953).

У панонском сектору, коме припада подручје војвођанског Подунавља, Дунав је питома равничарска река па због малог пада његов ток карактеришу многобројни меандри. Такође на овом подручју прима и веће притоке попут Драве, Тисе, Саве, Велике Мораве и др. С обзиром да носи велике количине песка и муља Дунав их таложи у кориту стварајући аде и рукавце што му даје посебну туристичку атрактивност на подручју војвођанског Подунавља. Од речних острва споменимо само већа попут Варош-виза, Нештинска ада, Черевиха ада, Мачков спруд, Крчединска ада, Иваново острво, Смедеревска ада и др. Изузетне услове за риболовни туризам (богатство различитим врстама рибе) пружају ритови на Безданско-Апатинском подручју (Барачко, Стари Дунав, Зимовник, Сребреница и др.), затим Ковиљско-петроварадински рит (Аркањ, Дунавац и др.), Букински рит, Вајско-бођански-плавански, Дубовачки рит и др.

За одређивање комплетне туристичке вредности неког хидрографског објекта потребно је познавати вредности водостаја, протицаја као и термичког режима тока. У зависности од тога могу се боље сагледати могућности за развој различитих облика туризма (наутичког, спортско-рекреативног, риболовног и др.).

На територији војвођанског Подунавља, за подручје тока Дунава, праћене су вредности (NV,SV,VV) на осам пунктова у периоду од 1960. до 1989.

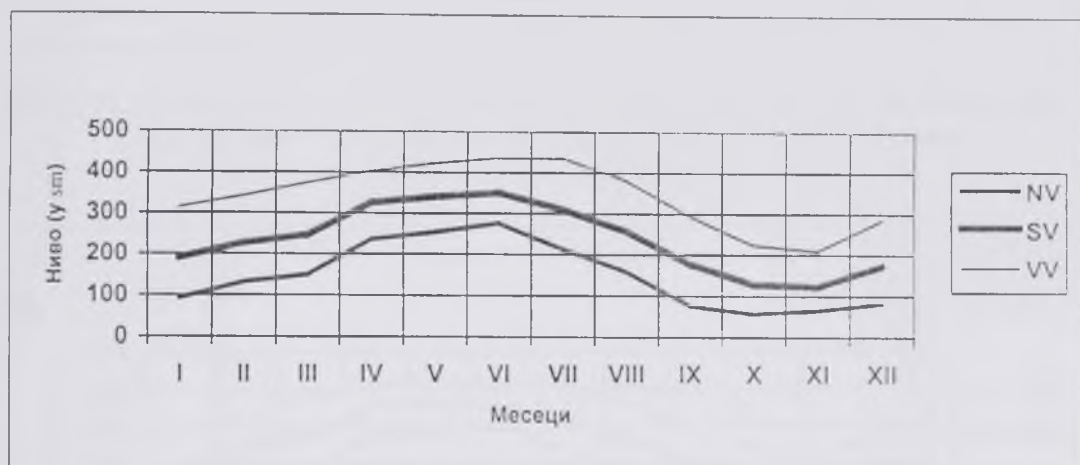
Табела бр.10. Средње месечне вредности водостаја (NV, SV, VV) Дунава на подручју војвођанског Подунавља на пунктовима Бездан, Апатин, Богојево, Нови Сад, Стари Сланкамен, Панчево, Ковин, Банатска Паланка за период од 1960. до 1989. године

место	во- дос- тај	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Бездан	NV	92	131	149	236	254	275	213	158	76	57	65	81
	SV	190	226	246	325	339	349	309	256	177	128	122	172
	VV	313	341	373	402	422	435	435	380	293	223	209	284
Апатин	NV	148	185	212	308	330	355	282	232	138	117	107	132
	SV	248	284	311	396	414	426	384	328	250	199	190	238
	VV	365	396	435	472	493	503	501	445	363	293	278	356
Богојево	NV	121	154	183	275	301	329	258	209	116	98	102	120
	SV	217	249	275	360	381	394	353	298	225	177	171	211
	VV	328	352	393	435	461	467	463	408	332	266	253	316
Нови Сад	NV	107	144	180	283	289	297	227	178	100	84	81	103
	SV	201	241	274	359	358	354	313	256	194	154	154	196
	VV	294	334	376	420	426	417	404	347	283	234	233	291
Сланкамен	NV	150	190	235	350	333	321	240	195	113	116	95	138
	SV	245	296	337	422	408	385	336	267	215	180	189	240
	VV	343	394	435	481	482	451	418	349	300	258	280	339
Панчево	NV	169	215	252	355	330	302	219	169	95	127	124	147
	SV	274	315	356	428	406	359	301	237	212	190	216	278
	VV	360	402	452	484	472	422	371	306	280	267	314	367
Ковин	NV	213	254	298	393	372	347	292	254	174	175	214	207
	SV	323	358	389	441	423	390	344	298	278	250	270	307
	VV	393	428	465	488	482	434	411	346	333	310	347	383
Банатска Паланка	NV	337	391	463	573	550	533	483	410	438	409	326	366
	SV	517	540	567	617	604	575	539	486	481	453	455	514
	VV	591	606	639	659	655	621	592	531	528	510	531	576

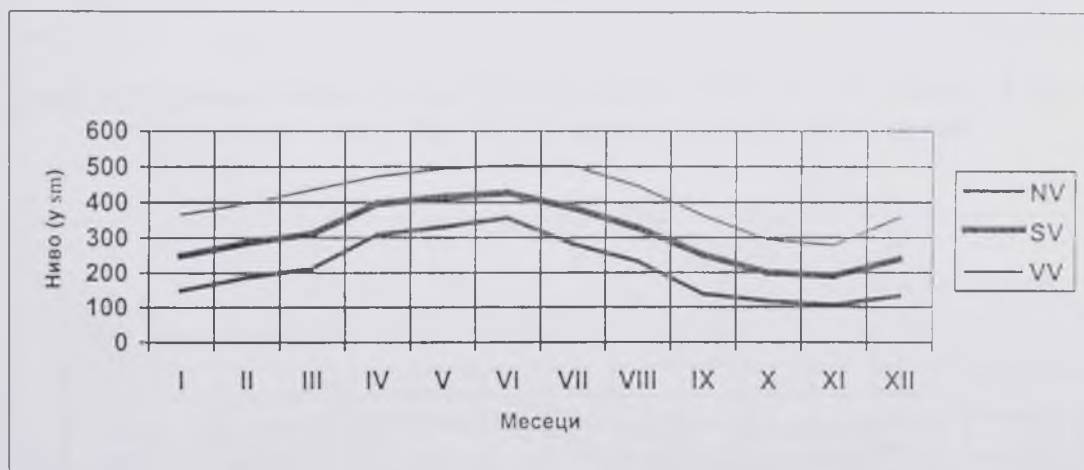
Извор: Хидролошки годишњаци, Савезни хидрометеоролошки завод за период од 1960. до 1989. године

Као што се може видети из табеле (бр.10), највиши водостај на Дунаву, на територији војвођанског Подунавља, јавља се код Бездана у јуну и јулу, Апатина и Богојева у јулу, Новог Сада и Сланкамена у мају, док се у Панчеву, Ковину и Бачкој Паланци јавља у априлу. Најнижи водостаји јављају се у октобру (Бездан, Богојево), новембру (Апатин, Нови Сад, Сланкамен, Банатска

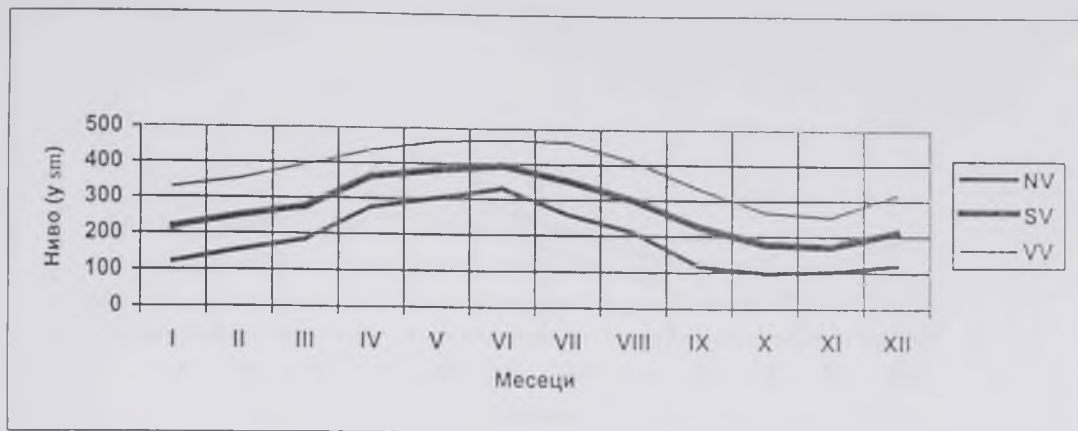
Паланка) и септембру (Панчево и Ковин). Очигледно је по вредностима да Дунав овде има комбиновани режим. У горњем делу тока, на подручју регије, има нивални који прелази у нивално-плувијални да би низводно (од ушћа Тисе) даље према Банатској Паланци имао плувио-нивални режим. С тим што се на подручју јужног Баната осећа утицај на водостај као последица одржавања нивоа воде у Ђердапској акумулацији.

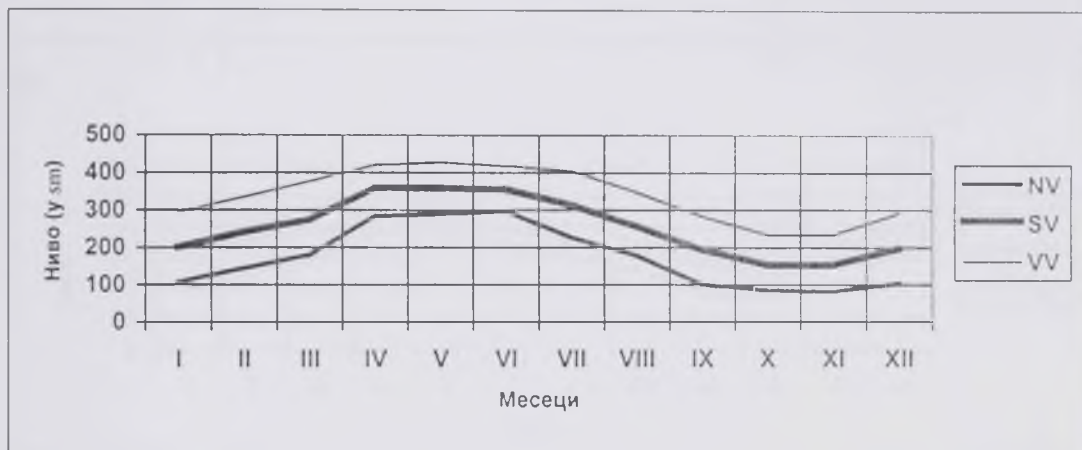
Граф. 9. Средње месечне вредности водостаја (NV, SV, VV) за мерно место на Дунаву - Бездан за период од 1960. до 1989. године

Граф. 10. Средње месечне вредности водостаја (NV, SV, VV) за мерно место на Дунаву - Апатин за период од 1960. до 1989. године

Граф. 11. Средње месечне вредности водостаја (NV, SV, VV) за мерно место на Дунаву - Богојево за период од 1960. до 1989. године

Граф. 12. Средње месечне вредности водостаја (NV, SV, VV) за мерно место на Дунаву - Нови Сад за период од 1960. до 1989. године

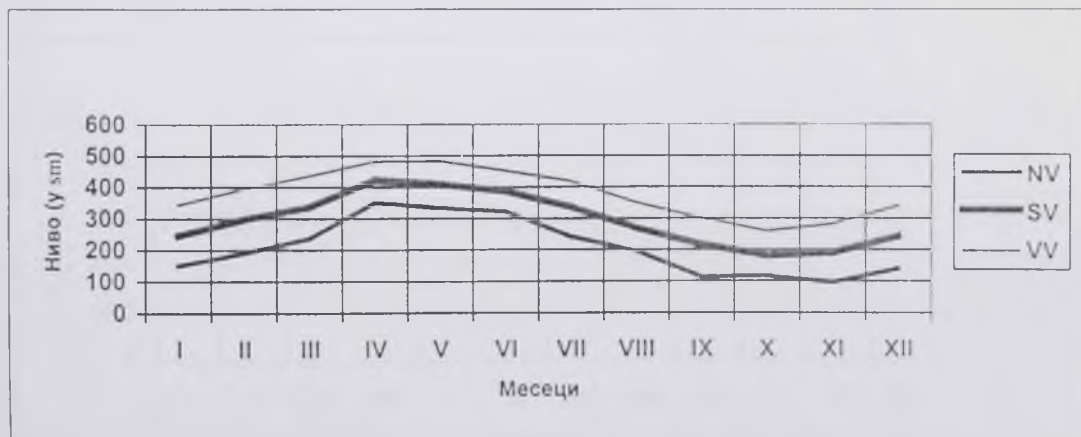
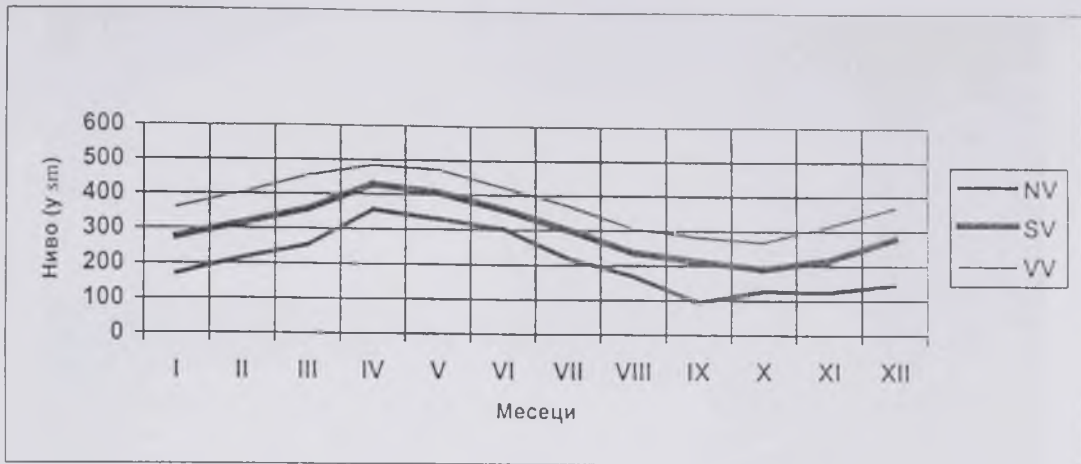
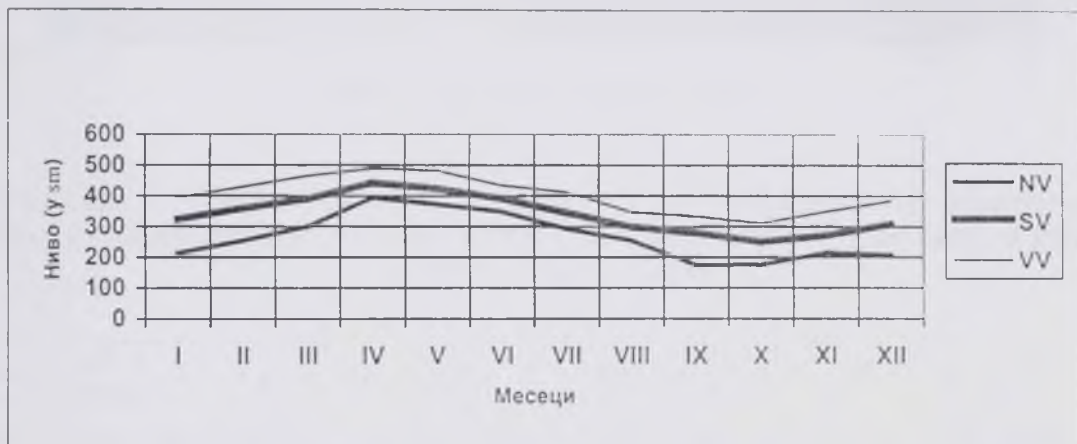

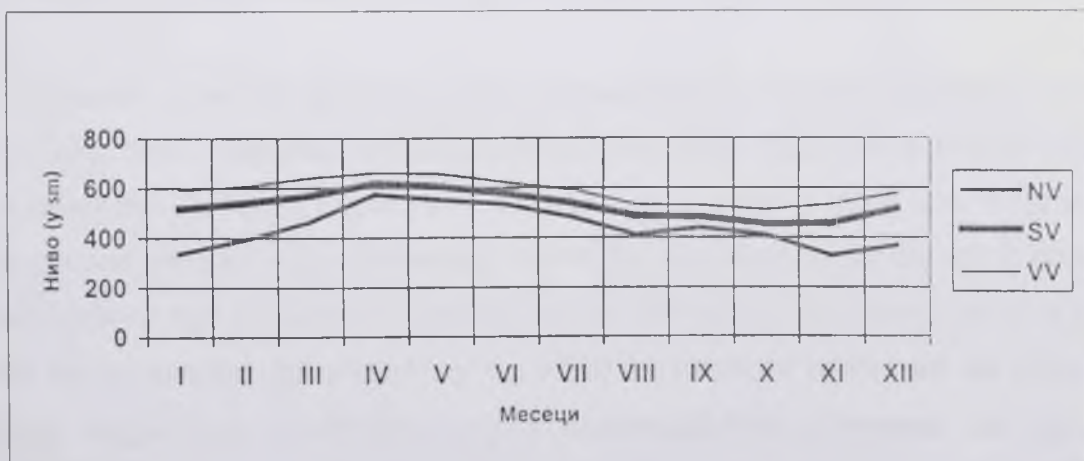
График 13. Средње месечне вредности водостаја (NV, SV, VV) за мерно место на Дунаву - Сланкамен за период од 1960. до 1989. године

Граф. 14. Средње месечне вредности водостаја (NV, SV, VV) за мерно место на Дунаву - Панчево за период од 1960. до 1989. године

Граф. 15. Средње месечне вредности водостаја (NV, SV, VV) за мерно место на Дунаву - Ковин за период од 1960. до 1989. године

Граф.16. Средње месечне вредности водостаја (NV, SV, VV) за мерно место на Дунаву - Банатска Палнка за период од 1960. до 1989. године

Фот. 2. Дунав код Новог Сада

Табела бр. 11. Средњи месечни протицаји (SQ , у $m^3/сек$) Дунава, на подручју војвођанског Подунавља на мерним местима Бездан, Богојево, Нови Сад² за период од 1960. до 1989. године

место	протицај	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Бездан	SQ	2003	2236	2362	2889	2968	3059	2803	2444	1923	1630	1602	1909
Богојево	SQ	2422	2650	2848	3536	3721	3853	3519	3061	2471	2118	2072	2377
Нови Сад	SQ	2669	2782	2969	4007	3739	3636	3094	2769	2311	2240	2015	2318

Извор: Хидролошки годишњаци од 1960. до 1989. године, Савезни хидрометеоролошки завод.

Високе воде на Дунаву наносе приобалном подручју (велике поплаве 1924, 1926, 1940, највећа материјална штета 1965. год.) те је многе плаже и друге објекте немогуће користити. Потопи се и велики број ада у Дунаву. С друге стране ниске воде отежавају пловидбу (првенствено за веће бродове) на подручјима где је корито Дунава иначе плитко. С обзиром да су најбољи услови за пловидбу при водостају од +200 см ипак се (обзиром на вредности средњег водостаја) може говорити о одговарајућим условима за пловидбу

² За мерно место Нови Сад праћени су подаци само за период од 1980. до 1989. године

(наутички туризам) током године на целом току Дунава на подручју војвођанског Подунавља.

Средња месечна вредност протицаја Дунава (табела бр. 11), на подручју војвођанског Подунавља, прате вредности високог и ниског водостаја. Највећи средњи месечни протицај је у јулу (Бездан и Богојево) и Новог Сада у априлу. Најмање вредности протицаја су у новембру и октобру. Веће количине воде имају негативан утицај јер изазивају снижење температуре воде (без обзира на климатске услове) и већ поменуто плављење приобаља и речних острва. Њихов повољан утицај је што разблажују концентрације отпадних материја и побољшавају услове пловидбе (за већа пловна средства). Мале количине воде могу донекле отежати услове пловидбе, а повећавају се у том периоду и концентрације отпадних материја у Дунаву. Најповољнији период за различите видове туристичких кретања (купалишни, спортско-рекреативни, наутички и др.) с обзиром на количину воде је већ током јула, а поготово августа. С обзиром да септембар има доста повољне климатске услове и доста воде такође је повољан за рекреативна кретања на Дунаву.

Табела бр.12. Средње месечне температуре воде Дунава (у °C) на подручју војвођанског Подунавља на осам пунктова Бездан, Апатин, Богојево, Нови Сад, Сланкамен, Панчево, Ковин, Банатска Паланка³ за период од 1960. до 1989. године

мерно место	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Бездан	1,4	2,5	5,5	10,6	15,1	18,4	20,2	20,3	17,4	12,9	7,3	3,0
Апатин	1,5	2,4	5,4	10,6	15,3	18,8	20,6	20,6	17,7	13,0	7,5	3,1
Богојево	1,4	2,4	5,3	10,6	15,3	18,9	20,8	20,0	17,6	12,9	7,4	3,1
Нови Сад	1,5	2,5	5,4	10,8	15,5	19,1	21,0	21,1	18,0	13,2	7,6	3,2
Сланкамен	1,8	2,7	5,6	10,4	15,0	18,8	21,2	21,0	18,1	13,6	8,1	3,8
Панчево	1,3	2,3	6,1	12,1	17,3	21,0	23,1	22,8	18,9	13,6	7,7	3,0
Ковин	1,7	2,3	5,8	12,3	17,2	20,1	22,4	22,6	19,2	13,7	7,7	3,1
Банатска Паланка	1,8	1,9	5,0	11,0	15,7	19,6	22,2	21,2	18,6	14,0	6,8	3,6

Извор: Хидрометеоролошки годишњаци од 1960. до 1989. године. Савезни хидрометеоролошки завод.

³ За мерно место Банатска Паланка праћени су подаци само за период од 1980. до 1989. године

Један од најважнијих параметара за туристичку валоризацију неког хидрографског објекта је температура воде. Она је посебно важна за купалишни вид туризма али и за остале спортско-рекреативне активности на води.

Као што се може закључити из претходне табеле (бр.12) пораст температуре воде Дунава креће се углавном правилно идући од северозападне ка југоисточној тачки војвођанског Подунавља. То је последица јужнијег положаја, мирнијег тока као и пријема воде десних притока које доносе нешто топлију воду.

Највиша температура воде на свим секторима Дунава кроз Војводину су током јула и августа, када су изнад 20°C и тада су и најповољнији услови за купање. Најхладнију воду има подручје од Бездана до Богојева где се температура воде током лета креће од $20,2^{\circ}\text{C}$ до $20,8^{\circ}\text{C}$ у јулу и од $20,0^{\circ}\text{C}$ до $20,6^{\circ}\text{C}$ у августу. У јуну се температура воде на овом сектору креће од $18,4^{\circ}\text{C}$ до $18,9^{\circ}\text{C}$. Топлију воду има подручје Новог Сада - Сланкамена где су средње вредности температуре воде у јулу и августу веће од 21°C , а високе су и током јуна (Нови Сад $19,1^{\circ}\text{C}$) и погодне су за различите облике рекреативних активности везаних за воду. Најтоплију воду има сектор Дунава на подручју Баната (Панчево у јулу има температуру воде $23,1^{\circ}\text{C}$) где су вредности у јулу и августу изнад 22°C , високе вредности су и у јуну (од $19,6^{\circ}\text{C}$ код Банатске Паланке до 21°C Панчево). На сектору Новог Сада - Сланкамена и поготово Панчева - Банатске Паланке купалишна сезона би по подацима за температуру воде могла трајати око 90 дана. С обзиром да су и температуре воде у септембру доста високе (око 18°C или више) у комбинацији са повољним климатским условима могли би се одређени видови спортске-рекреације одвијати и у овом периоду на Дунаву.

Појава леда на Дунаву могућа је током зимских месеци и почетком пролећа у месецу марту (Бугарски, 1999). Последњих деценија мањи је број дана са ледом (тзв. ледостај), најчешће се јавља лед у покрету или ледоход, а дешавају се и зиме без значајније појаве леда. Лед на реци отежава или потпуно прекида пловидбу за извесно време због тога је неопходно за развој наутичког туризма пратити његову појаву.

Загађеност Дунава - Туризам је таква привредна делатност да не смањује количину воде у рекама нити је при правилном коришћењу загађује. Развоју туризма погодују оне реке чија је вода I и II класе (погодне за купање и спортове на води, живе племените врсте рибе) док се реке III и IV класе користе за водени саобраћај и енергетику, а не и за туризам (Станковић, 1994). Значи да би се могла одвијати различита туристичка кретања на реци мора бити очуван квалитет воде.

Према анализама (хемијским, биолошким) рађених осамдесетих година Дунав је у зависности од водостаја био у II (при високом водостају) у одређеним периодима у III класи (најчешће при ниском водостају). На основу података узетих за период од 1993. до 1997. год. на подручју војвођанског Подунавља (мерна места Бездан, Апатин, Нови Сад, Сланкамен, Панчево, Банатска Паланка) праћене су вредности десетак најважнијих параметара (табела бр.13) везаних за физичке, хемијске и биолошке особине воде Дунава.

Узимајући у обзир граничне вредности о појединим параметрима у Закону о водама (Службени гл, Р.Србије бр.46 од 31.07. 1991.год.) и Уредби о категоризацији квалитета воде на основу података из табеле бр. 13 може се закључити да је вода Дунава по већини параметара у II и III класи, а повремено на одређеним пунктовима у IV. На подручје војвођанског Подунавља Дунав улази из Мађарске већ са овим квалитетима воде да би на појединим секторима (Нови Сад - Сланкамен) дошло до изражаја извесно самопречишћавање тока. Код Панчева се констатује извесно погоршање квалитета за одређене параметре (ВРК5, суспендоване материје). Највећи проблем на целом току Дунава представља велики број колиформних клица (III и IV класа) што представља значајан ограничавајући фактор за купање и остале спортско-рекреативне активности.

Табела бр.13. Средње, минималне и максималне вредности појединих параметара загађења Дунава на подручју војвођанског Подунавља (Бездан, Апатин, Нови Сад, Сланкамен, Панчево, Банатска Паланка) за период од 1993. до 1997. године

Мерно место	Бездан			Апатин			Нови Сад			Сланкамен			Панчево			Банатска Паланка		
	мин.	сред. вред.	мак.	мин.	сред. вред.	мак.	мин.	сред. вред.	мак.	мин.	сред. вред.	мак.	мин.	сред. вред.	мак.	мин.	сред. вред.	мак.
1.Суспендована материја mg/l	7,0	28,3	97,0	0,0	27,3	93,0	2,0	26,4	80,0	0,0	30,6	79,0	0,0	27,9	129,0	2,0	21,1	62,0
2.Суви остатак# mg/l	14,0	29,2	58,0	10,0	39,0	71,0	8,0	27,0	67,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3.Растворени кисеоник O ₂ mg/l	6,8	11,2	15,5	5,0	11,8	19,3	5,9	10,1	15,2	6,2	10,5	15,7	6,6	9,4	13,2	6,3	11,3	14,2
4.ВРК5 O ₂ mg/l	1,4	3,6	7,0	1,2	4,1	8,4	1,5	3,5	6,5	2,0	3,5	5,6	2,0	3,8	7,2	1,0	3,6	6,7
5.Степен садробности	Бета			Бета			Бета			Бета			Бета			Бета		
6.Амонијум јон mg/l	0,00	0,23	0,60	0,00	0,20	0,57	0,00	0,27	0,90	0,00	0,26	0,70	0,00	0,29	0,76	0,00	0,38	1,07
7.Видљива отпадна материја	Без			Без			Без			Без			Без			Без		
8.Приметан мирис	Без			Без			Без			Без			Без			Без		
9.Видљива боја	Без			Без			Без			Без			Без			Без		
10.Вредност рН	7,8	7,9	8,8	7,8	8,1	9,0	7,7	8,2	8,8	7,6	8,2	8,8	7,7	8,0	8,5	7,7	8,1	8,6
11.Највероватнији број колифорних клица X 100	20	885	2400	150	580	2400	0,09	450	2400	50	1000	2400	270	16	2400	10	710	2400

Извор: Хидролошки годишњаци од 1993. до 1997. године, Републички хидрометеоролошки завод.

Напомена: # праћен параметар само током 1993. године на три мерна места

Највећи проблем за одржавање одговарајуће класе (пожељна II и повремено III) је у томе што је Дунав међународна река (велика урбана подручја, изузетно привредно развијена), а само подручје којим тече кроз нашу земљу (војвођанско Подунавље, београдска микрорегија) је изузетно урбанизована. Велики је број узводних и низводних корисника воде из целог тока од изворишта до ушћа. Да би се избегле нежељене последице потребна је заједничка брига о квалитету воде и у том делу Дунав се не сме посматрати у оквиру административних граница. На тај начин би се постигао одговарајући квалитет воде за потребе различитих туристичких кретања.

3.3.2.2. ОСТАЛИ ХИДРОГРАФСКИ ОБЈЕКТИ

Од осталих хидрографских објеката на подручју војвођанског Подунавља за туристичку валоризацију ширег приобаља Дунава, интересантан је највећим делом каналсан ток Мостонге и група белоцркванских језера.

Мостонга, по својој величини и значају је трећа река Бачке (после Криваје и Јегричке). Настаје северно од Сомбора од неколико изворишних кракова који се северозападно од града спајају у један ток. Данас су од некадашњег тока остали изворишни делови и део јужно од Бача до ушћа у Букински рит у дужини од 18 km (Томић, 1996). Остали део тока је регулисан (прва регулација у 15 веку, последња од 1952. до 1957. год.) и састоји се од два канала и то Оџаци-Сомбор и делом од канала Бачки Петровац - Каравуково (југозападно од Бача, Мостонга излази из канала).

Туристички значај Мостонге свакако треба анализирати у склопу целокупне каналске мреже ДТД, и може се рећи да је он до сада био углавном занемарен. Дубина канала креће се од 2,5 до 3 m, погодна је за пловидбу, док су обале углавном обрасле трском али су заступљене и галеријске шуме које доприносе атрактивности пејзажа. Подручје Мостонге погодно је за риболов и то посебно каналски део тока Бачки Петровац-Каравуково. Исто тако ток је погодан и за наутички туризам где су преводнице код Каравукова и Српског Милетића погодне за мање центре наутичког туризма (Ахметовић-Томка, Стојановић, 1998).

Белоцркванска језера су туристички атрактивни хидрографски објекти на подручју општине Бела Црква и банатског Подунавља. Познати су под називом "бисери Баната" јер је вода у њима веома бистра и провидна.

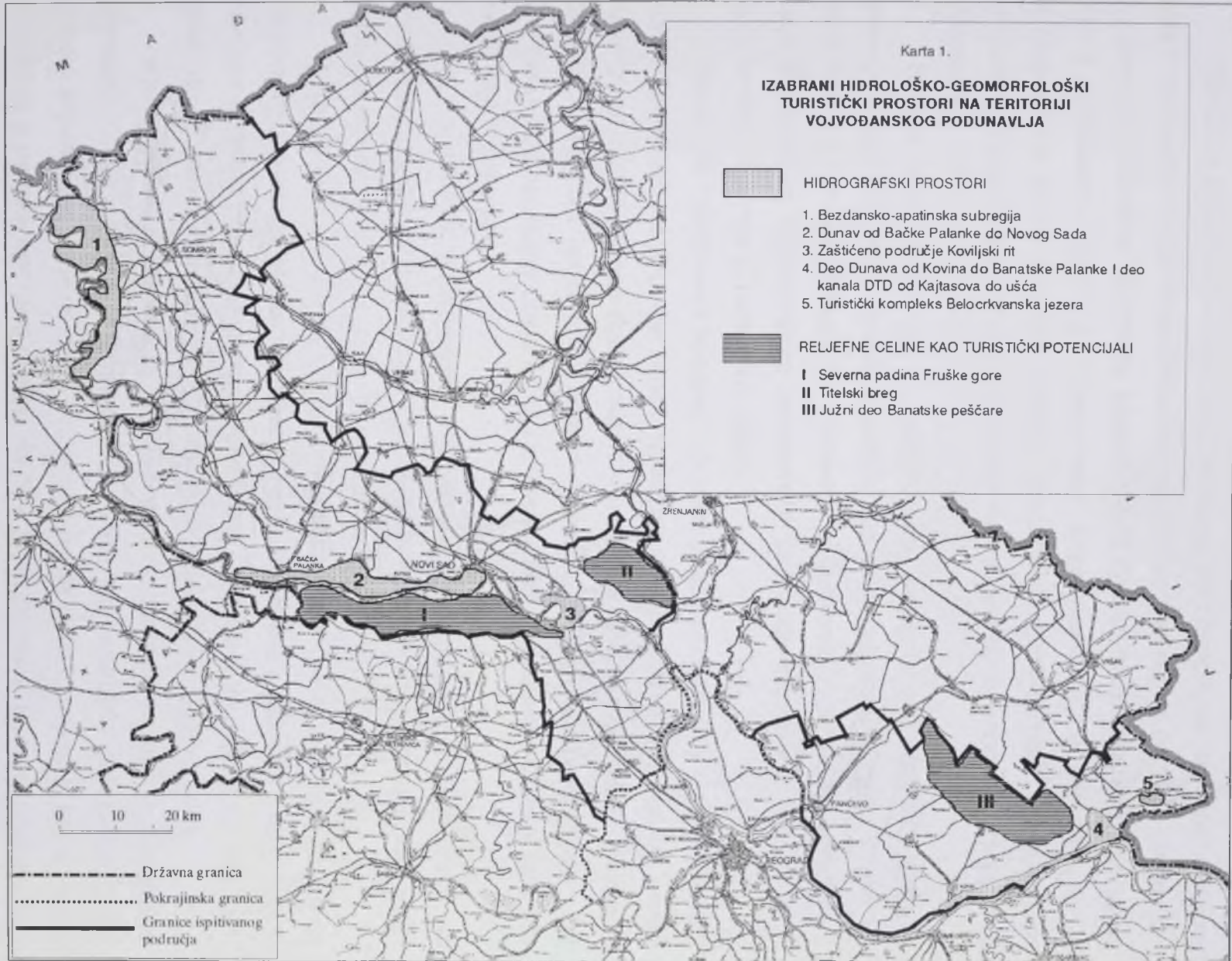
Језера се налазе уз југозападни периферни део Беле Цркве и концентрисана су дуж пута Бела Црква-Ковин-Смедерево. Настала су у депресијама створеним експлоатацијом шљунка који је река Нера наталожила на месту еродиране песковито и лесно-глинових аброзивних серија (Ромелић, Томић, 1994).

Најпознатија из групе седам језера су Градско, Врачевгајско и Стандард бетоново језеро.

Најстарије и туристички највалоризованије је Градско језеро које је најближе Белој Цркви. Ово језеро у својој основи има приближно облик квадрата (истурен заливски део дуж пута ка Ковину) и захвата површину од 18 ha. Поред језера налази се бетонска и пешчана плажа, клуб "Језеро" за пливање, ватерполо, а ту је и ресторан "Језеро", бунгалови као и ауто-камп. Купалишна сезона везана је за јул, август, другу половину јуна и прву половину септембра. Иако се повремено уочава повећање фитомасе квалитет воде се задржава у дозвољеним границама током главне сезоне (Ромелић, Томић, 1994).

На простору банатског Подунавља од хидрографских локалитета туристички атрактивно је подручје Дунава код Банатске Паланке, затим Канал Д-Т-Д код Кајтасова, Караш код Јасенова. Подручје код Банатске Паланке (ушће канала Д-Т-Д у Дунав) има дугу традицију у спортском риболову, а има и добре услове за развој различитих облика наутичког туризма, а постоје и услови за изградњу мањег наутичког центра (марина и одређени пратећи детаљи). Остала два објекта имају добре услове за развој купалишног и различитих спортско-рекреативних активности. За сада је све то на локалном нивоу (Ромелић, Томић, 1994).

Од осталих хидрографских објеката на подручју војвођанског Подунавља треба споменути део канала Нови Сад - Савино Село (у дужини од 30 km) који је до сада био интересантан само риболовцима али би могао да буде део и наутичког вида туризма који би поред Дунава обухватио и каналски систем Војводине.

3.4. БИОГЕОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Биљни и животињски свет, као саставни део биосфере, могу бити важна директна и индиректна туристичка вредност на одређеном простору. Имају наглашена рекреативна, естетска, здравствена, куриозитетна, реликтна, ендемска и знаменита својства туристичких атрактивности, а омогућавају и неспецифичне врсте туризма (ловни, риболовни, фото-сафари и др.) па се њихови потенцијали и могућности валоризације морају комплексно сагледати (Станковић, 1994).

Биљни свет се јавља у различитим формацијама (шуме, ливаде, пустиње и др) које могу имати посебан значај за развој туризма. Утиче на повећање туристичке вредности осталих елемената туристичке понуде, а имају и утицај на обогаћивање целокупног садржаја туристичког боравка у туристичким местима (Станковић, 1994).

Директна туристичка вредност биљног света огледа се у његовој естетској, рекреативној и куриозитетној туристичкој атрактивности, док се његов индиректни значај огледа првенствено у његовом микроклиматском утицају и могућности развоја (станиште) ловног туризма на одређеном простору. Од свих биљних формација шуме су туристички најатрактивније и самим тим најзначајније за туризам.

На територији војвођанског Подунавља биљни свет је заступљен на одређеном простору у зависности од рељефа, климатских, хидролошких и педолошких прилика.

Типична аутохтона степска вегетација која би била карактеристична за низијска лесна подручја (лесна тераса, лесна зараван) у највећој мери је култивисана и данас су изразито пољопривредне површине на којима се гаје културне биљке. Мања су подручја под степским пашњацима и шикарама.

На плављеним теренима заступљене су различите врсте мочварне вегетације, а на нешто оцедитијим теренима су ливадске заједнице. Туристичка атрактивност ових предела такође може бити изражена, јер се врло често ради о ретким врстама флоре (бели и жути локвањ, водени орашак, ребратица, мочварне орхидеје, кржљава перуника, аустријска жалфија, и др.) које могу естетски и ендемски валоризовати простор.

Посебно место у војвођанском Подунављу припада шумској вегетацији која може бити аутохтоног и антропогеног порекла. На овој територији под шумама се налази 42 906 ha (табела број 14) што представља готово половину, тј. 41,8% укупних шумских простора Војводине. Највећи шумски комплекси су на простору општине Панчево, Сомбор, Беочин, Нови Сад, Бач итд.

Табела бр. 14. Површине под шумама на територији војвођанског Подунавља (по општинама) током 1997. године

Општина	Површине (ha)
Апатин	2984
Бач	3140
Бачка Паланка	2810
Бачки Петровац	136
Бела Црква	2730
Беочин	5287
Инђија	831
Ковин	1085
Нови Сад	4156
Оџаци	1895
Панчево	10266
Сомбор	7076
Ср. Карловци	-
Стара Пазова	-
Тител	510
Укупно	42906
Војводина	102611

Извор: Статистички годишњак, Преглед по општинама за 1997, Републички завод за статистику, Београд.

Најпознатије и најочуваније су површине под шумама на простору Фрушке горе (подручје Националног парка), подручје Банатске пешчаре, а велики су и комплекси ритских шума уз Дунав у алувијалној равни тока. У ширем приобалном залеђу већи комплекси шума су ретки.

Шуме Фрушке горе (северна подгорина која припада војвођанском Подунављу) представљена је листопадним шумама. Четинара углавном нема или

су заступљени на малим површинама. Лишћари су представљени храстом (*Quercus cerris*), липом и багремом.

Шумске комплексе Банатске пешчаре углавном сачињавају антропогене шуме подигнуте у намери да се веже песак. Ове шуме су доста разноврсне (прва пошумљавања отпочела 1815. године), од лишћара преовлађује багрем, затим јасен, липа, храст, а код четинара ту су доминантни бели и црни бор. Овај простор представља истовремено и највредније степско подручје са различитим травним заједницама и разноврсним жбуњем, што са шумским комплексима представља јединствен мозаик-комплекс екосистема шумо-степе са специфичним заједницама (Група аутора, 1999).

Ритске шуме, које су типичне за обалу Дунава, на територији војвођанског Подунавља јављају се на подручју Горњег Подунавља (Апатинско-моношторски комплекс), Ковиљско-петроварадинског и Букинског рита, Бегечке јаме, затим на простору банатског Подунавља (Дубовачки рит, ада Чибуклија и ада Жилава и др.). Њихова заједничка карактеристика је да се у најнижим плављеним пределима јављају аутохтони комплекси врба (бадемаста и бела). На нешто вишим теренима су заједнице врбе и црне тополе, док се на стабилнијем алувијалном земљишту јављају шуме јасена, бреста, храста лужњака (Горње Подунавље, Ковиљско-петроварадински рит). Шумски комплекси представљају хомогену целину са мочварном и ливадском вегетацијом (Група аутора, 1999). Највећи проблем угрожености ових комплекса шума су подизање плантажа еуроамеричких топола, као и подизање насипа у приобалном подручју.

Шумска подручја (уопште вегетација) имају изузетан еколошки значај јер у великој мери доприносе стварању погодних микроклиматских услова и самим тим дају већу туристичку вредност одређених простора. Шумски комплекси су један од најзначајнијих модификатора климе јер умањују брзину ветра, утичу на вредност температуре ваздуха током године, умањују загађење ваздуха прашином, смањују буку, итд (Димитријевић, Косар, 1983). Имају изузетан санатогени значај тако да представљају важне излетничко-рекреативне туристичке просторе поготово ако су у близини великих градских центара. С обзиром да територија војвођанског Подунавља има значајне шумске комплексе то му даје посебну туристичку атрактивност.

Различите биљне формације представљају различита станишта за одређене животињске врсте.

Простори војвођанског Подунавља, његово шире обално подручје, које карактерише култивисана степа настањује тзв. ниска дивљач заступљена зецом, ласицом, фазаном, препелицом и тд.

Шумска подручја су станишта првенствено тзв. високе дивљачи (јелени, срне, дивље свиње и др.). Посебан је значај ритских шума где се у јединственом комплексу налазе станишта различитих врста дивљачи (ритски јелени, срне, дивље свиње, зец, лисица) и различитих птица мочварица (дивље патке, дивље гуске, шљуке). Из тог разлога ови простори представљају изузетне локалитете за лов и ту се налазе и чувена ловишта Војводине.

Подручја ритова су и места која се одликују великим богатством риба (многобројни рукавци изванредна мрестилишта) где доминирају различите аутохтоне врсте (шаран, штука, смуђ, сом, буцов, караш) које дају изванредне услове за спортски риболов. Овде се налазе и многе врсте риба (гавчица, чиков, велики и мали вретенар и др.) које представљају праву реткост тако да се налазе под заштитом.

У плавном подручју Дунава налази се и велики број ретких врста птица, тако да ритови представљају мале орнитолошке станице. Ту се налазе врсте попут орла белорепана, велики корморан, црна и бела рода, различите врсте чапљи, гак, сиви соко, црвенокљуни лабуд и тако даље, који представљају праву туристичку атракцију кад је куриозитет у питању (Група аутора, 1999).

Табела бр.15 : Број и врста заштићених локалитета на простору војвођанског Подунавља по подацима за 1998. година

Врста заштите	Број заштићених локалитета
Национални парк	1
Паркови природе	3
Општи резервати природе	17
Специјални резервати природе	3
Споменици природе	56
УКУПНО	80

Извор: Подаци добијени од Завода за заштиту природе, одељење - Нови Сад.

С обзиром да је за туризам веома важна очувана животна средина био-географским просторима је неопходна заштита. На територији војвођанског Подунавља налази се велики број локалитета са различитим степеном заштите (табеле бр. 15).

Овај број заштићених објеката на простору војвођанског Подунавља указује на могућност развоја екотуризма као једног од савремених видова туристичког кретања, што може допринети већој туристичкој вредности ове територије.

3.5. ОЦЕНА ПРИРОДНИХ КАРАКТЕРИСТИКА И МОГУЋНОСТИ ЊИХОВЕ ВАЛОРИЗАЦИЈЕ

Туристичка валоризација представља комплексну оцену природних и антропогених вредности од значаја за развој туризма у једном месту, регији или земљи. Истиче се као један од најзначајнијих и најкомплекснијих питања не само у теоретско-методолошким основама туризма већ и праксе развоја ове делатности (Станковић, 1994).

Ђ. Чомић (1990) под туристичком валоризацијом подразумева вредновање, тј. квалитативну и квантитативну процену туристичке вредности свих пописаних ресурса као и опремљености простора. Циљ валоризације је да се утврди вредност елемената туристичког потенцијала, тј. њихова употребна и прометна вредност.

Туристичка валоризација обухвата утврђивање и процену вредности туристичких атрактивности, односно процену туристичких атрактивности свих ових појава, објеката и простора који имају, поред осталих карактеристика и својство да су атрактивни (интересантни) за туристе и да кроз њих туристи могу задовољити своју туристичку (културну или рекреативну) потребу. Две су основне категорије значајне у туристичкој валоризацији: атрактивност и вредност (Ахметовић - Томка, 1994).

Вредности ресурса за туристу представља објективни квалитет који се субјективно доживљава и цени. Вредновање може бити спонтано и емотивно за туристу или рационално и свесно за стручњака (Чомић, 1990).

Међутим, основни проблем код приступа валоризације састоји се у избору критеријума и у њиховој објективизацији. У оквиру ове студије за вредновање природних карактеристика, културних добара и материјалне базе војвођанског Подунавља коришћени су следећи критеријуми:

- општа својства,
- специфична својства или реткост,
- атрактивност појединих елемената,
- могућност њиховог туристичког коришћења (корисност) и
- садашња конкурентност на туристичком тржишту.

За вредновање се примењује квантитативно-квалитативна метода, а општа туристичка вредност се добија као аритметичка средина вреднованих елемената. Оцењивање је изражено оценама: 1 - незадовољава; 2 - задовољава; 3 - добра; 4 - изузетна. Утврђивање вредности туристичког значаја је извршено упоређивањем добијене опште вредности са максималном вредношћу (4) и у зависности од процента одређен је туристички значај према табели:

Вредност	Туристички значај	Оцена
0-35%	Локални	1
35,1-60%	Регионални	2
60,1-85%	Национални	3
85,1-100%	Међународни	4

Извор: Ахметовић - Томка Д. (1989): Туристичка валоризација регионалних паркова природе у Војводини, Докторска дисертација, Институт за географију, Нови Сад.

Имајући у виду анализиране податке о појединим природим карактеристикама војвођанског Подунавља, могу се, на основу утврђених критеријума утврдити њихове туристичке вредности и значај на овом простору.

Табела бр.16: Туристичка вредност и значај природних карактеристика војвођанског Подунавља

Критеријуми вредновања	Рељеф	Клима	Хидрографија	Биљни и животињски свет	Посебне природне вредности
Општа својства	4	3	4	4	4
Специфична својства (реткост)	4	2	4	4	4
Атрактивност	3	2	4	4	4
Могућност туристичког искоришћавања	3	3	4	3	3
Садашња конкурентност на тржишту	2	2	3	3	3
Опште туристичке вредности	3,2	2,4	3,8	3,6	3,6
Туристички значај	3	2	4	4	4

Као што се може закључити из претходне табеле, највећа туристичка вредност везана је за хидрографске и посебне природне вредности у оквиру биогеографских карактеристика на територији војвођанског Подунавља.

Дунав својим хидрографским обележјима, са једне стране међународна река, а са друге специфичног тока (мноштва рукаваца и меандара) кроз панонски сектор, пружа одличне услове за развој наутичког, спортско-рекреативног, купалишног, риболовног туризма, итд. Његова садашња конкурентност на тржишту везује га на национални ниво, али све остале карактеристике вредновања дају му могућност међународног туристичког значаја.

Високу општу туристичку вредност и туристички значај имају биогеографске карактеристике војвођанског Подунавља, а поготову посебне природне вредности. С обзиром да се на простору Подунавља налази велики број заштићених предела са флором и фауном од којих су многе од међународног значаја, у оквиру ових туристичких вредности могло би се говорити о научно-сазнајном, екотуризму, фото-сафарију и сличним облицима туризма.

Геоморфолошке туристичке вредности имају такође добру општу туристичку вредност. Одликују се алувијалним равнима које дају изванредне

услове за ловни и риболовни вид туризма. Специфични облици рељефа, као што су пешчаре и лесне површине (првенствено заравни) дају добре могућности за развитак сазнајног, екскурзионог и еко туризма. Фрушкогорски масив даје изванредне услове за излетничко-рекреативни вид туризма.

Најмање се туристички може валоризовати клима која има задовољавајући туристички значај, а презентује општа својства војвођанског простора (умерено-континентална клима са наглашеном континенталношћу). Она индиректно утиче на остале природне карактеристике војвођанског Подунавља.

4. КУЛТУРНА ДОБРА

Културна добра су ствари и творевине материјалне и духовне културе која имају таква својства да задовољавају део или укупну културну потребу савременог човека. Она су од посебног значаја за уметност, културу, историју једног друштва, те се најзначајнија стављају под посебну заштиту (Ахметовић - Томка, 1998).

У зависности од физичких, уметничких, културних, историјских својстава као и у зависности од могућности туристичке презентације др Драгица Ахметовић - Томка дели културна добра у неколико група:

- археолошка налазишта,
- дела са споменичким и уметничким својствима,
- просторне културно-историјске целине,
- знаменита места или спомен обележја,
- фолклорно наслеђе,
- манифестационе вредности и
- установе културе.

4.1. АРХЕОЛОШКА НАЛАЗИШТА

Археолошка налазишта су делови земљишта на којима се налазе откривени и потпуно или делимично ископани, конзервирани и уређени остаци непокретних објеката, као и покретни предмети из ранијих историјских периода (Ахметовић - Томка, 1998).

На територији војвођанског Подунавља налазе се бројни археолошки локалитети и то на простору општина Панчево, Бачка Паланка, Беочин, Тител, Инђија, Оџаци, Бела Црква и др. Највећи број ових локалитета, с обзиром на свој значај, је стављен под заштиту Републичког завода за заштиту споменика културе.

У археолошке локалитете као културна добра од изузетног значаја издвојени су: Старчево - Град, Челарево - Чипска шума, Калварија - Тителски плато.

Старчево - Град се налази на левој обали Дунава, северозападно од села Старчева, 8 km југоисточно од Панчева. Због изузетног значаја откривених налаза на овом локалитету, култура старијег неолита на простору централног Балкана, добила је име старчевачка култура. На овом локалитету откривене су јаме - земунице елипсоидног и кружног облика, пречника 2 -6 m од којих су две садржале пећи. Откопано је неколико градова и велики број каменог и коштаног оруђа и оружја. Главна одлика старчевачке културне групе је њена керамика сликана белом, црном и црвеном бојом. Проучавање ове керамике и њених веза са сликаном керамиком неолитских култура у Подунављу, Грчкој и Блиском Истоку омогућава да се реше проблеми порекла и правци кретања првих носиоца неолитске културе у нашим областима (Група аутора, 1998/6).

Челарево - Чипска шума је археолошки локалитет који се налази на алувијалној тераси, 500 m удаљеној од леве обале Дунава. Археолошким ископавањима од 1972. године истражено је око 650 гробова некрополе с краја 8. и прве половине 19. века. На овом простору сахрањиване су три различите популације. Прва популација припада народу шаминистичког веровања који је своје покојнике полагао у правоугаоне раке са равним дном. Посебну групу чине коњанички гробови где је уз умрлог опремљеног богатим кожним појасом, сахрањен и коњ жртвован у ритуалу. Гробови са нишама припадају носиоцима културе јудаизма. Словени су сахрањивани са скромним прилозима у плитко ископаним ракама, а нађене су и урне са спаљеним покојницима. Јужно од некрополе у дужини до 4 km простирало се насеље са златарским радионицама (Група аутора, 1998/6).

Калварија - Тителски плато је вишеслојни археолошки локалитет који се налази на југоисточном крају Тителског брега непосредно испод Титела. Овде су констатовани културни слојеви у висини од 6 m, из праисторијског (неолит, енолит, бронзано и гвоздено доба), античког (сарматско насеље) и касно средњовековног периода (остаци утврђеног самостана). Локалитет Калварија се налази на месту које доминира околним тереном (подручје Бачке,

Баната и Срема) те је ово место, на ушћу Тисе у Дунав, било погодно за насељавање и одбрану у разним историјским епохама (Група аутора, 1998/6).

Као археолошки локалитети од великог значаја на простору војвођанског Подунавља заштићени су: Турски шанац, Градина - Нови Раковац, Акуминкум (*Acuminum*) - Градина, Чортановци - Михаљевачка шума, Кува - Бегеч (*Castellum onagrinum*) и Дупљаја - Град.

Турски шанац - *Keltski oppidum* познат под именом Турски шанац, налази се код Бачке Паланке на левој обали Дунава на потесу Обрве. У равничарском делу атара доминира земљано утврђење у облику прстена чија је ширина бедема 5 m, а сачувана висина 1,8 m. На основу налаза керамике и метала претпоставља се да је *oppidum* подигнут у периоду касног латена и трајао до средине 1. века н.е., а да је у њему живело келтско племе Боји (Група аутора, 1998/6).

Градина - Нови Раковац се налази на северним обронцима Фрушке горе, источно од Думбовачког потока. На потесу Градине су археолошким ископавањем откривени остаци средовековне цркве. Издвојене су две њене фазе, романичка и готичка. На локалитету Градина налазио се манастир Домбо, који је у 15. веку опасан бедемом и шанцем, а у 16. веку Турци су га освојили и спалили. Део откривених остатака је конзервиран (Група аутора, 1998/6).

Акуминкум (*Acuminum*) - Градина - Римско утврђење за које се мисли да је *Acuminum*, подигнуто је на десној обали Дунава изнад данашњег Старог Сланкамена. Археолошким истраживањем утврђено је да је Градина вишеслојно налазиште. У основи је *keltski oppidum* који су саградили Скордици. Из римског периода су скромни остаци архитектуре и покретни материјал од 1. до 3. века (керамика, опеке, тегуле и имбрекси). Пред крај 1. века у Акуминкуму је стационирана кохорта *I britannica*. У средњем веку на Градини је подигнута тврђава (Група аутора, 1998/6).

Чортановци - Михаљевачка шума је касно античко утврђење које се налази у атару Чортановаца на десној обали Дунава, на потесу Михаљевачка шума, локалитет Просјанице. При ископавањима на југоисточном делу утврђења истражена је кружна кула пречника 13 m очуване висине око 3 m.

Утврђење је подигнуто у 4. веку, а антички назив није познат. Овај локалитет је познат и по остацима римског и средњовековног новца (Група аутора, 1998/6).

Кува - Бегеч (Castellum onagrinum) - остаци античког утврђења са пристаништем (Castellum onagrinum) налази се на левој обали Дунава, у насељу Бегеч, на потесима Кува и Ацке. Подигнуто је крајем 3. века као део утврђеног контралимеса, насупрот утврђења Bononia (Баноштор). Археолошким ископавањем откривени су делови јужног бедема, куле и темељне стопе делова пристаништа на обали Дунава (Група аутора, 1998/6).

Дупљаја - Град је праисторијски град који се налази 1,5 km јуозападно од села Дупљаја, код Беле Цркве. То је узвишена лесна тераса троугаоног облика, чија је површина око 6 ha. Са северозападне стране се стрмо спушта према долини реке Караш. Град је вишеслојно насеље из касног бронзаног доба. Са локалитета Дупљаја потичу култна колица од печене земље. Локалитет је веома оштећен и мало истражен (Група аутора, 1998/6).

Поред ових археолошких локалитета, који су под заштитом, на простору војвођанског Подунавља туристички атрактивни могу бити и локалитети на територији општина Оџаци, Ковин, Сомбор и локалитети на ужем подручју Новог Сада. Простор општине Оџаци познат је по археолошком локалитету Доња Броњевина, који се налази код села Дериње, где су пронађени остаци културе које се ту развијала око 7000 г. п. н. е. Поред предмета за свакодневну употребу (црвено бојена керамика) пронађена је статуета Црвеносеке богиње (Богиња плодности) (Ахметовић - Томка, Стојановић, 1998). На територији општине Ковин је археолошко налазиште Град, где је откривено насеље из бронзаног доба, халштатско и римско насеље и средњовековна некропола и насеље (Група аутора, 1983). У атару Сомбора су такође евидентирана археолошка налазишта од којих је најзначајнији локалитет у Дорослову (насеље из гвозденог доба са некрополом). Подручје општине Нови Сад (поред археолошког локалитета у Бегечу) има мања археолошка налазишта (Клиса, Детелинара), а најзначајнији локалитет је Попов Салаш (код Каћа) где је откривено насеље из бронзаног доба и из старијег и млађег гвозденог доба (Група аутора, 1983).

4.2. ДЕЛА СА СПОМЕНИЧКИМ И УМЕТНИЧКИМ ВРЕДНОСТИМА

Ова врста културних добара обухвата сва она дела која имају, пре свега, уметничка својства са израженим културним и историјским значајем без обзира на период када су постала. У зависности од врсте уметности ова дела се могу поделити у три групе: дела архитектуре (објекти и њихове целине), дела ликовне уметности (сликарство, вајарство и примењене уметности), остварења драмске, музичке и филмске уметности (Ахметовић-Томка, 1998).

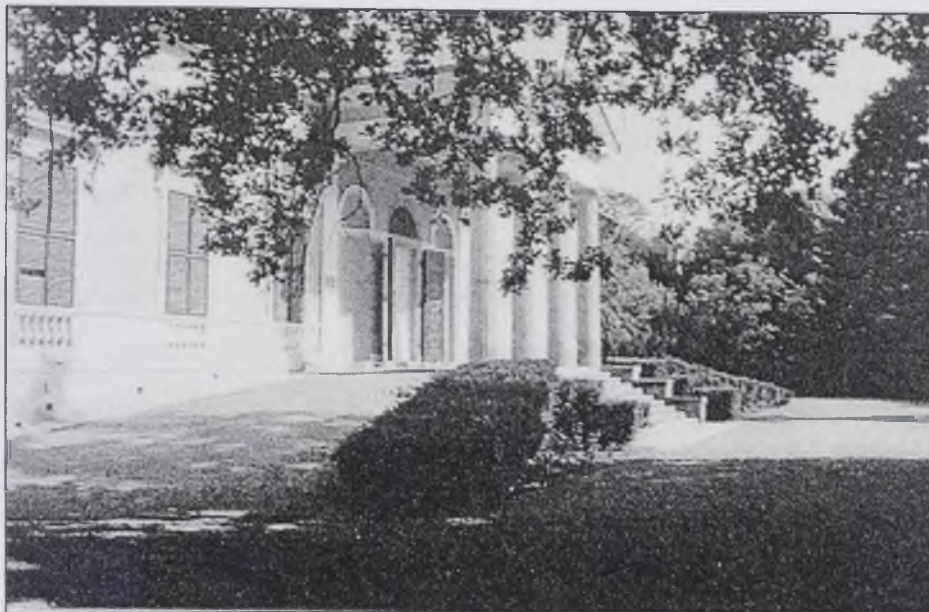
4.2.1. Дела архитектуре

Дела архитектуре могу бити дворци, палате, градске куће, уопште различити објекти са типичном архитектуром (нпр. бројне барокне зграде) које се налазе првенствено у оквиру градских насења. У ову врсту спадају и различити сакрални објекти који су грађени у различитим класичним европским стилевима и најчешће су са осликаном унутрашњошћу тако да су врло често интересантни за обилазак и разгледање. На простору војвођанског Подунавља заступљена су разноврсна и бројна дела архитектуре. Најбројнија су на подручју општине Нови Сад, затим простору Сремских Карловаца, Сомбора, Панчева. Сакрални објекти су најзаступљенији и налазе се практично на целој територији војвођанског Подунавља.

Међу **дворцима** издвајају се архитектонска дела овог типа на подручју Новог Сада, Бачке Паланке и Бачког Петровца где су ови објекти и стављени под заштиту.

Најпознатији и туристички најатрактивнији је свакако *дворац породице Дунђерски у Челареву*, који чини комплекс објеката. Дворац и пратећи објекти смештени су у пространом парку, организованом по принципу енглеских вртова, на властелинском поседу насталом у другој половини 18 века. Велики дворац саградио је Никола Безерди између 1834. и 1837. године, по плановима непознатог бечког архитекте као класичан пример репрезентативне спахијске резиденције. Имање и дворац су 1882. године прешли у власништво Лазара

Дунђерског из Сомбора. Објекат (зграда дворца) је приземна грађевина, правоугаоне основе, једноставних фасада, изграђена у класицистичком стилу. На источној страни се налази класицистички портал са приступном рампом и степеништем, који подржавају четири дорска стуба надвишена троугаоним тимпаноном, а на страни према врту тераса са степеништем (Група аутора, 1998/6).

Фот. 3. Дворац Дунђерски у Челареву

Дворац Марцибани-Карочи у Сремској Каменици потиче са краја 18. века и почетка 19. века. Смештен је у пространом парку (енглески пејзажни врт) заједно са помоћним зградама. Иначе зграда дворца је грађена у етапама од 1797. до 1811. године, а данашњи облик добила је реконструкцијом и доградњом из 1834-36. године, када је урађен парк око дворца. Дворац је правоугаоне основе, формиран од четири објекта који формирају атријумско двориште док је у декоративној обради коришћен класицистички стил (Група Аутора, 1998/6).

Кулпин, Дворци Стратимировић и Дунђерски - оба класицистичка дворца, у парковском окружењу су грађена за племићку породицу Стратимировић, једну од првих српских породица која је стекла племство у аустријској царевини. Крајем 19 века власници поседа постају Дунђерски. Мањи "Стари Каштел" приземна је зграда на високом соклу, строго симетричне уличне фа-

саде са средишњим ризалитом завршеним троугластим тимпаноном. Већи двораци је добио данашњи изглед после рестаурације 1912. године. Са уличне стране зграда је приземна, са дворишне спратна. Главном фасадом доминира уздигнути класицистички портал са степеништем, прилазним решеткама и четири пара јонских стубова (Група аутора, 1998/6).

Бегеч, имање *Визић* - налази се недалеко од Новог Сада, крај Бегеча. Имање се први пут помиње 1408. године и било је део футошког властелинства. Од 1805. до 1925. године је у власништву грофовске породице Котел, а од 1925. године у власништву породице Ковачевић. У оквиру имања као специфичном амбијенту са значајним и вредним карактеристикама војвођанске целине налазе се главна зграда са покретним инвентаром, економски објекти и пространо двориште. У згради се налази разноврсна и вредна збирка: Збирка уметничких слика из 18. и 19. века, збирка графике, бакрореза и литографије, богата библиотека предмети од порцулана и стакла и други (Група аутора, 1998/6).

Голубинци, двораци "*Шлос*" - Саграђен је у другој половини 18. века према пројекту из 1767. године Florijana Madolsniya. Зграду су подигле власти Војне границе за потребе граничарских поседа, као "управну зграду у Голубинцима". Грађена је као слободно стојећи спратни објекат, правоугаоне основе, смештен у парку. Поред архитектонских вредности, објекат поседује и историјску вредност јер је у њему кратко време 1813. године боравио Карађорђе.

У туристичкој понуди војвођанског Подунавља већина двораца тренутно нема већу улогу изузев дворца у Челареву (у склопу Војвођанског музеја) где се поред посета туристичких група повремено организују и ликовне колоније. У дворцу у Кулпину је отворен Музеј пољопривреде.

Најбројнија дела архитектуре у виду **палата** и различитих објеката изграђених у различитим архитектонским стиливима се налазе у Новом Саду, Сомбору и Панчеву.

Старо језгро Новог Сада карактеришу бројне палате и старе грађевине из различитог историјског периода. Посебно се издвјају: Градска кућа, Танурџићева палата, Владичански двор, "Гвоздени човек", Католичка пле-

банија, Менратова палата, Бела бановина, Хотел "Војводина", зграда Матице Српске, итд.

Градска кућа (Магистрат) - Скуп објеката, који познаваоци града данас називају "блок Градске куће", изграђен је током 19. века и у првим деценијама 20. века на простору на коме су већ постојале грађевине подигнуте у 18. веку, а у централном делу је постојала пијаца. На овом простору између улица Краља Александра и Позоришног трга, изграђен је током 1893/94. године новосадски Магистрат, данашња Градска кућа и седиште градске управе. Прва седница у тек завршеној згради одржана је 1895. године. Магистрат је изграђен по угледу на Градску кућу у Грацу, као неоренесансно здање складних пропорција и са архитектонски истакнутим прочељем. Над главном фасадом доминантан је високи торањ својевремено намењем ватрогасном надгледању. Унутрашњост зграде је, за разлику од богато украшених фасада, једноставан, изузев свечане сале која је богато украшена (Карабасил, 1999).

Фот. 4. Градска кућа у Новом Саду

Танурџићева палата је здање у старом језгру Новог Сада, које је 1933/34. године (доградња извршена 1939-40. године) по пројекту Ђорђа Табаковића изграђена за познатог новосадског трговца Николу Танурџића. Зграда је имала вишеструку намену (становане, ланац трговачких радњи, хо-

тел, биоскоп) и у време градње представљала једну од најмонументалнијих грађевина у тадашњој Југославији. Палата је пример рационалне, безорнаменталне архитектуре. Њена вишеструка намена остала је и до данас и представља упечатљив стамбено-пословни објекат Новог Сада. Године 1981. дошло је до доградње уз некадашњу Танурџићеву имовину, проширен је простор хотела "Путник" ка страни из улице Илије Огњеновића (Група аутора, 1998/д).

Менратова палата се налази у улици Краља Александра број 14, а изграђена је 1908. и име је добила по власнику Јожефу Менрату. Зграду је пројектовао будимски архитекта Липот Баумхорн. На палати је примењена варијанта стила познатог као мађарска сецесија. Примењена је градња четворокрилног корпуса неједнаке спратности на пространој парцели којом је формирано затворено двориште атријумског типа. Главна фасада са маштовито обликованим еркерима, балконима и декоративном пластиком и њиховим распоредом у ритму увучених и избачених маса носи одлике готово скулптурног ефекта. Над објектом је веома висок, масиван и упечатљив мансардни кров покривен етернит плочама (Станчић, 1998).

Адамовићева палата се налази на Тргу младенаца број 4, а подигнута је 1911. године као прва новосадска троспратница са два улаза и локалима у приземљу и великим, луксузним становима за издавање на свим етажама. Зграду су пројектовали Геза Маркуш и Фриђеш Шпигел, архитекти из Будимпеште. Адамовићева палата има масиван волумен, разигран ритмичном сменом вертикала уличног корпуса изведене у две димензије, допуњене великим прозорским отворима, разноврсно обликованим балконима, терасама, конзолама и декорисаним парапетним пољима (Станчић, 1998). Она представља необично здање, сасвим оригинално на нашем простору.

Гранд хотел Мајер - Зграда некадашњег Гранд хотела Мајер (данас управна зграда Војвођанске банке) налази се на главном градском тргу, Тргу слободе. Овај објекат је подигнут 1892. године на месту где је још далеке 1754. године постојала кафана у то време звана "Зелени венац" или "Grüner kranz". Градњу хотела је финансирао Емерих Мајер отуда и назив "Гранд хотел Мајер" и као такав је постојао до 1916. године када је нови власник постао Лазар Дунђерски. После Првог светског рата име је промењено у хотел "Сло-

бода", а од 1953. године до пре пар година у њему је био Дом ЈНА. Зграда има два спрата и двосливни кров на коме је веома упечатљива купола.

Хотел "Војводина" - на простору садашњег хотела "Војводина" некада је била пивара Јохана Хајла која је изгорела (у буни) и на њеном месту је саграђен хотел "Јелисавета" на градилишту које је купио Јохан Ајдлер 1854. године. Упична фасада са 60 метара дужине и са 24 вертикале отвора спада у једну од највећих у старом језгру града. Архитектонским и декоративним елементима је промишљено рашчлањена - посебно упечатљива поља ризалита два улаза, један балкон са зиданом, а други са оградом од кованог гвожђа класицистичке обраде (Станчић, 1998). Хотел је 1922. године назван хотел "Краљице Марије", а велика обнова зграде изведена је 1927. године. После Другог светског рата хотел је национализован и добио данашњи назив хотел "Војводина".

Бела банка - ова велелепна двоспратна, угаона палата налази се на Тргу слободе где са околним зградама чини стилизовану целину. Зграда је наменски изграђена 1907. године за поштанску штедионицу по пројекту архитекте Липота Баумхорна. Изграђена је у стилу сецесије и подигнута је на изузетно дугачкој парцели.

"Гвоздени човек" - у Његошевој улици број 2, налази се ова интересантна зграда. Земљиште на коме је објекат изграђен некада је покривало католичко гробље, а средином 19. века (1846. године) урађен је пројекат за адаптацију куће која је предвиђена за потребе магистраторских служби. Зграда је током буне (1848. године) страдала, а касније обновљена и као таква представљала двоспратну угаону кућу (у приземљу локали) коју је красила аплицирана фигура "Гвозденог човека". Године 1908. објекат је замењен новом репрезентативном двоспратном кућом. У приземљу су пословне просторије, а на спратовима просторије за становање. На самом балкону у ниши је смештен "Гвоздени човек", а изнад ње је невелика купола. Цела зграда је направљена у стилу сецесије.

Владичански двор - први владичански двор у Новом Саду саградио је владика Висарион Павловић 1741. године у непосредној близини тек изграђене Саборне цркве. Двор је спаљен и порушен јуна 1844. године. Владика Платон Атанацковић је једно време био у палати данашњем "Платонеуму", а

крајем 19. века (1889. године) архитекта Владимир Николић је направио пројекат (због неких размирица пројекат је потписао суботички градитељ Ференц Рајхл) за нови дом бачких владика. Велика палата завршена је 1901. године у коју се током октобра уселио владика, смештена архива и сва епархијска управа Бачке дијацезе. Двор има необичан изглед који је настао комбинацијом византијских и источњачких архитектонских и декоративних елемената, а придодати су и они са наших средњовековних манастира те је добијена оригинална визура оплемењена употребом квалитетних материјала. Посебна драгоценост опреме Двора чине: лепо резана камена пластика око прозора, велики број портрета наших познатих сликара и два грба бачке епархије исколесана у камену, који су некада украшавали фасаде старог Двора (Станчић, 1998).

Фот. 5. Владичански двор у Новом Саду

"Платонеум" - зграда се налази на простору улице Светозара Марковића и Златне греде, а пројекат за њену изградњу урадио је архитекта Алек-

сандар Бугарски 1852. године. Објекат има правилну основу ћириличног слова "П", има два улаза и мирно атријумско двориште. Декоративни систем примењен на фасадама "Платонеума" представља највреднији стил романтизма у граду. У овој згради су се налазиле различите установе, а данас је у њој Српска академија науке, одељење у Новом Саду.

Католичка плебанија - Католичка плебанија или зграда Жупног двора, како је још називају изграђена је 1808. године на месту старије зграде, по пројекту Георга Ефингера. Овај објекат спада у највреднија архитектонска дела прелазне епохе у класицизам, посебно с обзиром на мали број сачуваних архитектонских објеката из 18. и почетка 19. века. Један је од усамљених градитељских примера на коме, током близу двестотина година ништа није ни додано ни одузето, што уз несумњиво стилско - архитектонске вредности још више доприноси њеном директном квалитету.

"Ватикан" представља једну од највећих зграда у старом језгру Новог Сада. Овај објекат са три видљиве фасаде је постављен на три градске комуникације: Католичку порту и улице Мате Ружичића и Лазе Телчког. "Ватикан" је пројектовао Дака Поповић, по основном занимању инжењер пројектант али и први бан Дунавске бановине. У оквиру објекта изграђено је 24 локала, 8 четворособних, 15 трособних и 3 двособна стана и то само за годину, тј. током 1930. године. Зграда захвата 22400 m², а у њој се укупно налазе 242 просторије. Разиграни распоред маса, архитектонских и декоративних елемената, а пре свега монументалност, асоцирају на Адамовићеву палату са Трга младеца (Станчић, 1998).

Матица Српска - спратна палата је изграђена 1912. године. Подигнута је на доброј угаоној локацији са дугачким крилима постављеним на регулацији старог Житног трга (данас Трг Тозе Марковића) и Хан улице (данас Матице Српске). Одсечени угао наглашен је куполом и еркером, по угледу на решења средњоевропске ренесансе. Сложена основа са три смакнута дворишна крила, јаки ризалити на уличним фасадама, тешко мермерно степениште са балустерима, изузетна обрада столарије у ентеријеру стилски припадају смиреној пречишћеној позној фази еклектике (Станчић, 1998). Зграда је у првобитној намени изграђена као "Сирочадски дом Марије Трандафил" што је

једно краће верме и био, да би од 1928. године Матица Српска била овде смештена.

Својина - Једна од највећих старих зграда у Змај Јовиној улици позната је под називом "Својина" (некада била својина Српске православне црквене општине). Не зна се ко је пројектовао и када, због чега је драгоцен извор гравура из 1830. године на којој је Петар Деметровић забележио изглед града на левој обали Дунава. У Буни, када је порушено преко 2000 кућа ова није страдала и поред величине. У некој од обнова, по свему судећи крајем 19. века зграда је добила потпуно нову декорацију на широкој уличној фасади, елементе еклектичког стила. "Својина" спада у групу старих објеката у којима је добро сачуван оригиналан распоред у ентеријеру и нарочито драгоцене конструкције из времена класицизма. (Станчић, 1998).

Кућа "Код белог лава" - Кућа која се налази на углу Змај Јовине и Дунавске улице једина је сачувана из прве половине 18. века и позната је као најстарија новосадска кућа (још 1720. године помиње се као кућа сапунџије Стојана Маслика). Овај објекат је преграђиван али још увек је са патином старинског у пропорцијама и стилу, а постоји и данас као типична кућа имућног занатлије (Карабасил, 1999).

Зграда гимназије "Јован Јовановић Змај" налази се у улици Златне греде број 4, а саграђена је 1900. године, по пројекту архитекте Владимира Николића на месту Српске православне велике гимназије из друге половине 18. века. Грађена је са основом у облику ћириличног слова "П", главним фронтом окренута према парку и бочним крилима. Има подрум, високо приземље и спрат. Обликована је духу еклектицизма, са елементима карактеристичним за српску романтичарску архитектуру (Група аутора, 1998/6).

Бела бановина - Бела бановина је је настала 1936. године, а дело је познатог архитекте из Београда Драгише Брашована. Палата има сутерен, приземље и два спрата, осим на источној страни на којој је додат још један спрат и веома доминантна кула висине око 42 метра. Већница са станом бана, смештена је у позадини веће зграде, има сутерен, приземље и један спрат. Спољна оплата, али и неки носећи делови изведени су белим далматинским полумермером док је техника градње била у комбинацији традиционалног зидања и армирано-бетонске конструкције. Овај објекат сврстава Нови Сад у

мали број градова чији трајни архитектонско-урбанистички знак постаје једно изузетно дело модерне архитектуре. У њој се данас налази извршно веће Војводине.

Јодна бања - Комплекс "Јодна бања" налази се на Футошком путу и спада у атрактивнија сецесијска здања која својим куполама и разиграним масама привлачи пажњу посетилаца и пролазника. Пројекат за њену градњу је 1903. године урадио Имре Франчек из Будимпеште. Иако је објекат грађен у сецесијском стилу у спољашњој обради није примењен племенитији и скупоценији материјал. Зграда "Јодне бање" проглашена је културним добром 1986. године.

Простор старог дела Сомбора такође је богат објектима из различитог периода историје града. Највише их је из 18. и прве половине 19. века.

Градска кућа - Градска кућа у Сомбору подигнута је 1749. године на месту палате првог заповедника шанца и Сомбора Јована Бранковића из 1718. Данашњи изглед добила је 1840. доградњом нових крила и торња 1842. године по пројекту Франца Гфелера. Једносратна грађевина квадратне основе са централним атријумом и осовинским пролазом, обликована је у духу класицизма. Посебан акценат композицији даје кула, звоник квадратне основе са балконом на конзолама и пажљиво обликованом лантерном на врху. Торањ је дограђен 1892. године по пројекту инжињера Милана Гргуrowa (Група аутора, 1998/6).

Грашалковићева палата - угаона једносратна зграда на Тргу св. Тројства (Трг Братства и јединства) подигнута је у периоду 1750-1763. година као канцеларија за колонизоване Немце у Бачкој. Име је добила по грофу Антуну Грашалковићу царском намеснику и управнику царских одбора. Од 1841. године у њој је смештена пошта и тада је дозидан тракт у Змај Јовиној улици. Основа је у облику слова "П" са средишњим ризалитом и два бочна крака по угледу на барокне административне зграде. Посебан акценат композицији даје засведени улаз и балкон на првом спрату са декоративно обрађеном оградом од кованог гвожђа (Група аутора, 1998/6).

Зграда Бачко-бодрошке жупаније - Нова зграда Жупаније подигнута је у периоду од 1805. до 1808. године по пројектима из 1802. године које је изградио градски архитекта Јозеф Бауер. Зграда је имала основу у облику

латиничног слова "U", са главним улазом и два бочна крила, изграђена по узору на просторни распоред који је био уобичајен за доба барока у централној Европи. Данашњи изглед објекта потиче из 1882. године када је по пројекту будимпештанског архитекте Ђуле Партоша извршена доградња и преправка фасаде. Монументално двоспратно здање раскошно обликовано у духу еkleктицизма удахнула је Сомбору нову урбанистичку визуру европског града. Данас се ту налази Скупштина општине Сомбор (Група аутора, 1998/6).

Фот. 6. Бачко-бодрошка жупанија у Сомбору

Крушперова палата и кула - зграду је подигао 1771. године Паул Крушпер де Верба, управник царско државних добара у Бачкој, као породичну једносратницу у непосредној близини куле. Кула је вероватно једини видљив остатак средњовековног утврђења, које је свакако задржало своју одбрамбену функцију у време турске присутности у Сомбору. Архитектура палате је једноставних скромних облика и декорације фасаде. Доградњом малог тракта палата је функционално спојена са кулом и чине целину. Кула је скоро

квадратне основе. Обе зграде данас користи Историјски архив (Група аутора, 1998/б).

Зграда библиотеке "Карло Бјелицки" - Подигнута је у периоду од 1884. до 1886. године за потребе мађарског читалачког круга. Приземна вила, смештена у дубину баште представља јединствен пример куће у врту у оквиру старог језгра Сомбора названог "Венац". Разноврсна комбинација архитектонских елемената сврставају зграду у електицизам карактеристичан за архитектуру 19 века.

Народно позориште - зграда позоришта подигнута је 1882. године по пројекту Адолфа Вајте. Смештена у старом градском језгру, својим складним и одмереним линијама у духу класицизма представља једно од најрепрезентативнијих позоришта на подручју Војводине. Крајем седамдесетих година 20. века извршена је доградња, реконструкција и адаптација, када је додавањем другог крила објекат добио симетричан изглед сасвим у складу духа времена у коме је настао.

Зграда старе поште - једна од најстаријих кућа у Сомбору у којој је у 17. веку била смештена турска општина, а у 18. веку прва званична пошта. Четвороугаоне основе, грађена од набоја са дебелим зидовима покривена је пирамидалним кровом од црепа високим 4-5 m. Једноставном фасадом без декорација, ова приземна кућа издваја се из урбаног миљеа града и задржала је свој аутентични изглед представљајући ретке примере стамбене архитектуре из турског периода.

Препарандија - чувена учитељска школа у Сомбору подигнута је крајем 19. века као задужбина патријарха Георгија Бранковића. Претпоставља се да је Препарандију пројектовао архитекта Владимир Николић, који је својим делима дао значајан печат архитектури и урбанизму Сремских Карловаца. Репрезентативан угаони објекат основе у облику латиничног слова "L" има приземље и спрат. Неоренесансни елементи уклесани у јединствену целину, чине складно и репрезентативно здање које с једне стране представља значајан пример архитектуре 19. века у Сомбору, а с друге, резултат тежње пројектанта ка индивидуалном тумачењу историјских стилова.

Галеова кућа - Једноспратна зграда на Тргу св. Тројства бр. 2 из првих деценија 19. века, наменски је грађена за апотеку. Једноставна у својој

архитектонској концепцији, симетрична је у основи и изгледу. Главна фасада је плитко разуђена вертикалном и хоризонталном поделом. У приземљу и по спрату прозори су правоугаони са оквирима и потпрозорницима. У згради је галерија Милана Коњевића.

У старом градском језгру Сомбора својом архитектуром се издвајају Лалошевићева кућа, куће у улици Краља Петра подигнуте током друге половине 19. века и почетком 20. века. Интересантне су по свом архитектонском решењу, породична стамбена зграда Коњовића (изграђена у стилу сецесије) и кућа у којој је живео песник Лаза Костић изграђена у духу еклектике.

На простору Сремских Карловаца, у старом делу града као посебно архитектонско дело издваја се *Патријаршијски двор*. Саграђен је између 1892. и 1895. године по пројектима београдског архитекта Владимира Николића, на месту на коме се до тада налазио "Пашин конак", прва резиденција поглавара српске цркве по пресељењу архиепископије у Сремске Карловце. Зграда има подрум, приземље и спрат. Основа је у облику ћириличног слова "Ш" са фронтом окренутим према Тргу и крилима према врту. На средње, унутрашње, крило додат је трем који носи придворску капелу посвећену св. Димитрију. Двор је репрезентативна јавна грађевина типа градских палата са краја 19. века, обликована са стилским одликама историјске архитектуре са елементима ренесансе и барока. Посебно је наглашена главна фасада, са централним ризалитом истакнутим балконом, монументалном куполом и степеништем и бочним ризалитом. Декорацију куполе св. Димитрија, иконостас, тронове, витраже и зидне иконе израдио је Урош Предић 1896. године (Група аутора, 1998/6).

На територији Панчева поред старих архитектонски занимљивих дела, издваја се *објект Народне пиваре* који представља најстарији индустријски објект како војвођанског Подунавља тако и Војводине у глобалу. Зграда народне пиваре у Панчеву представља целину објектата насталих од 1722. године до почетка 20. века. Најстарији индустријски објект на територији Војводине сазидан је 1722. године и чини зграду са централним делом у облику високог торња, односно димњака. Комплекс некадашње пиваре обухвата целину оивичену улицама: Николе Тесле, Кеј Радоја Дакића и Др Касапиновића -

у којој се налази најстарији објекат - пивара. У улици Николе Тесле је једноспратни пословно-стамбени објекат из прве половине 19. века. Почетком 20. века сазидан је угоститељски објекат са баштом и сењаком, а надовезује се на спратни објекат који има улаз са настрешницом од кованог гвожђа застакленим армираним стаклом изведеним у сецесијском стилу (Група аутора, 1998/6).

Зграда магистрата - саграђена је у периоду између 1833. и 1838. године по плановима граничарског грађевинара мајора Хајмана, за зграду Магистрата - управно-административни објекат са доминантним положајем на главном градском тргу. Грађена је као репрезентативна масивна грађевина, класицистичке стилске оријентације, са основом у облику обрнутог ћириличног слова "П" са наглашеним главним корпусом оријентисаним према Тргу и нешто нижим, касније дозиданим бочним крилима. Има приземље и спрат. Хоризонтална подела изведена је кордонским венцем, који дели приземни од спратног дела, и покривеним венцем, а главни акценат симетрично компоноване уличне фасаде је јако истакнути централни ризалит у чијој ниши је рељеф са фигурама крилатих нимфи и сатом. Данас се у њој налази Народни музеј Панчева (Група аутора, 1998/6).

"Штапска зграда" - Саграђена је око 1830. године у време бригадира Михаљевића. Године 1892. зграду је купила Римокатоличка црквена општина, која је према плановима грађевинара Карла Хефнера 1894. године извршила адаптацију. Једноставна и строга обрада фасада карактеристична за војне објекте, тада је добила декоративне елементе неоренесансе, који су нагласили репрезентативност објекта. Грађена је са основом у облику обрнутог ћириличног слова "П". Главни део грађевине, према Тргу, има три куполе у облику зарубљене пирамиде. Приземни део фасаде обрађен је рустично. Данас је зграда у функцији пословно-трговачког, угоститељског и галеријског простора (Група аутора, 1998/6).

"Графова кућа" - Такође је подигнута 1830. године. Саградио ју је Вартоломеј Граф по плановима бригадног официра Миховила Михаљевића, као објекат пословно-стамбене намене, отуда и назив "Графова кућа". Првобитно је требало да служи као зграда Магистрата, али 1834. године Граф у њој отвара другу апотеку у Панчеву - "Код Салватора". Саграђена је као угаони об-

јекат са основом у облику обичног латиничног слова "L". Архитектонски је обликована са стилским одликама класицизма. Данас је ту смештено седиште Општинског синдикалног већа (Група аутора, 1998/6).

"*Граничарска кућа*" - Саграђена је крајем 18. века са стилским обележјима барока и један је од најстаријих сачуваних градских објеката у Панчеву. Грађена је као угаона спратна грађевина са основом у облику латинског слова "L", са стамбеним простором на спрату. Зграда је у улици Димитрија Туцовића бр. 2. Зграду је 1885. године подигла српска црквена општина. Наредне 1886. године уз њу је саграђен Светосавски дом који се састоји од свечане дворане, правоугаоне основе. Грађена је као угаони спратни објекат са основом у облику латинског слова "L". На фасади из улице Димитрија Туцовића налази се капија са колским пролазом и улаз у сваку салу Светосавског дома са настрешницом од кованог гвожђа. У свакој сали таваницу и бочне сводове осликао је 1886. године бечки сликар Едуард Клајн (Група аутора, 1998/6).

"*Михаљевићева кућа*" - саграђена је 1792. године за седиште Банатске војне границе, чији је командант био Миховил Михаљевић, човек који је веома заслужан за урбанистички развој Панчева. Грађена је као једносратни угаони објекат са основом у облику ћириличног слова "П". Обликована је са стилским обележјем архитектуре 18. века и детаљима бидермајерског класицизма. Обрада фасада је једноставна, са правоугаоним прозорским отворима и профилисани оквирима и кордонским венцем, који по хоризонтали одваја приземни од спратног дела. На јужној фасади се налази сунчани сат, а у полу-кружном засвођеном улазу у зграду, на таваници, медаљон са насликаним портретом генерала Михаљевића, рађеним према оригиналу Константина Данила (Група аутора, 1998/6).

Светионици на ушћу Тамиша у Дунав - Куле - светиљке су зидане од жуте опеке постављене на кружној подлози од земље озидане каменом. Светионици су сазидани 1909. године за потребе безбедности воденог саобраћаја. Ови објекти поред тога што су функционални, садрже интересантне архитектонске детаље и симбол су времена снажног развоја Панчева.

По својим специфичним архитектонским решењима издвајају се још и *зграде у Старој Пазови и Тителу*. Објекти (две зграде) у Старој Пазови лоци-

рани су у самом центру. Обе су саграђене 1905. године. Грађене су у сецесијском стилу и представљају занимљив пример грађевинске архитектуре са почетка 20. века и чине складну допуну амбијента. Зграда у центру Титела саграђена је у првој деценији 20. века у стилу позног еклектицизма. У унутрашњости објекта посебно је интересантна средња соба у којој је декорација урађена 1911-12. године по нацртима Драгутина Инкиострија Медењака.

Интересантна архитектонска дела представљају објекти тзв. *војнограничарске зграде* којих у овом делу Војводине има релативно доста с обзиром на војни значај (Војна граница) овог простора током историје. Такви су објекти у Белој Цркви, Крчедину, Ковину, Новим Бановцима и Тителу.

Ватрогасни дом у Белој Цркви - зграда је саграђена 1785. године у време и по грађевинским прописима Војне границе. Првобитно је била у функцији гостионице која се звала "Златни јелен". Касније је коришћена као првобитна трговачка и стамбена зграда, а затим као Ватрогасни дом. По конструктивном склопу и декоративној обради фасада припада реду грађевинских барокних стилских обележја, карактеристичних за област Војне границе са краја 18. века и једна је од малобројних сачуваних кућа из тог времена (Група аутора, 1998/6).

Војнограничарска зграда у Крчедину - Саграђена је шездесетих година 19. века. Пројектована је као спратна кућа (највероватније за официрске станове) али је због рата Аустрије са Италијом и недостатка средстава, пројекат редукован и саграђена је као приземна зграда. Како је ускоро укинута Војна граница претпоставља се да никад није служила у војне сврхе, него је претворена у школу. Грађена је од тврдог материјала и малтерисана. Има подрум, високо приземље и тавански простор, једноставне је фасаде без декорације (Група аутора, 1998/6).

Мензулана у Новим Бановцима - Саграђена је у 18. веку као војнограничарска зграда која се вероватно налазила у саставу Војне касарне јер је на мапи из 1730. године на месту где су данас Нови Бановци убележена војна касарна. Позната је под називом Мензулана - поштанска зграда или поштанаска станица. Грађена је као угаони објекат, правоугаоне основе, масивне градње, која доминира околином. Фасаде су једноставне, без декорације. По начину градње и архитектонским елементима зграда има све

карактеристике војнограничарског објекта који су грађени на овом терену (Група аутора, 1998/6).

Три војнограничарске зграде у Тителу - Подигнуте су у другој половини 18. века, у периоду постојања Тителског шајкашког батаљона, формираног решењем царице Марије Терезије из 1763. године у подручју југоисточне Бачке (између Дунава и Тисе). Данашње архитектонско наслеђе Титела, као граничарског места, сачувало је велики број зграда грађених за потребе шајкашког батаљона. Тител је у својој урбаној структури сачувао амбијенталне вредности, мада су многе зграде претрпеле велике промене. Ове три зграде, грађена у стилу барока, најкарактеристичнији су пример војнограничарске архитектуре из периода шајкашког батаљона (Група аутора, 1998/6).

Поред бројних, туристички интересантних, објеката у виду палата, двораца и зграда подигнутих у различитим периодима и стиливима градње, пажњу туриста привлача и **сакрални објекти**. На територији вијвођанског Подунавља налази се велики број цркава и осталих сакралних објеката који се највећим делом (око 60) налазе под различитим степеном заштите. Највећи број посетилаца имају сакрални објекти у већим градским центрима (већи број туристичких група), док остали, на жалост, не побуђују неку значајнију пажњу туриста. Међу сакралним објектима посебно се издвајају цркве у Новом Саду, Сремским Карловцима, Сомбору, Панчеву и др.

Николајевска црква у Новом Саду најстрија је сакрална грађевина у граду и посвећена је преносу моштију св. Николе, први пут се спомиње 1730. године када је освећена. Подигнута је као породична гробница Недељка Богдановића и његове браће, угледних трговаца са Петроварадинског шанца. Страдала је при бомбардовању 1849. године, а обновљена је 1861-62. године. Мањих је диманзија, једнобродне правоугаоне основе са полукружном олтарском апсидом, нешто ужом од брода, звоник доминира западним прочељем. Иконостас је радио Павле Симић, а за иконе се претпоставља да су радови Николе Димшића. Николајевски храм има све карактеристике барокног стила (Група аутора, 1998/6).

Алмашка црква у Новом Саду спада у монументална и репрезентативна здања каква су грађена у Војводини крајем 18. века и почетком 20. века. Кон-

ципирана је у класицистичком духу, изведена према пројекту Мартина Ковчарског 1797. године. То је једнобродна грађевина са полукружном олтарском апсидом и високим звоником који доминира западним прочељем. Посебну вредност представља иконостасна преграда за коју је сликану декорацију извео Арса Теодоровић, а богату резбу Аксентије Марковић. Чудотворна икона Богородице Алмашке са Богородичиног трона замењена је композицијом Уроша Предића (Група аутора, 1998/6).

Успенска црква у Новом Саду сазидана је 1776. године на месту старије цркве, настале највероватније у првим деценијама 18. века. То је једноброда барокна грађевина са полукружном олтарском апсидом и правоугаоним певницама. Високу иконостасну преграду украсила су резбаријом браћа Арсеније и Аксентије Марковић. Осликавање се приписује Јанку Халкозовићу и његовом сину Димитрију Јанковићу. Зидне слике су извели Јанко Халкозовић, Јован Поповић и Василије Остојић. Ангажовање водећих барокних сликара у Успенској цркви омогућило је стварање и једне од најбарокнијих целина српске уметности 18. века (Група аутора, 1998/6).

Саборна црква св. Георгија у Новом Саду представља репрезентативни храм који је саграђен између 1734. и 1740. године. Приликом бомбардовања 1849. године оштећена је па је обновљена 1851-53. године према нешто измењеном пројекту пештанског архитекте Густава Шаибе. Нови иконостас је радио Паја Јовановић, а за израду зидних слика ангажован је Стеван Алексић. Црква је једнобродне основе са трочланом олтарском апсидом и високим неobarокним звоником. Новосадска Саборна црква је и поред измене код обнове задржала оригиналну концепцију и првобитно компоновање архитектонских маса.

Католичка црква - Име Маријино - Главна и највећа црква новосадског католичког становништва изграђена је у центру града на месту старије цркве са почетка 18. века. Георг Молнар урадио је 1892. године пројекат за нову цркву чија је градња почела 1893. године, а завршена 1895. године. Црква Име Маријино, често погрешно називана "катедра" (у Новом Саду никада није било седиште Бискупије), изграђена је у неоготичком стилу, а оријентисана је правцем североисток-југозапад. Неоготички стил је у потпуности заступљен и

на грађевини и на предметима којима је храм у унутрашњости уређен (Карабасил, 1999).

Синагога у Новом Саду припада ашкеназима који негују либералнији неолошки ритуал и читање "торе" (свете књиге) обавља се на источном уздигнутом делу храма који се назива бима. Подигнута је по пројекту из 1906. године будимпештанског архитекте Липоте Баумхорна по чијим су плановима на територији Аустро-угарске монархије изграђене 22 синагоге. Објекат је грађен у сецесијском стилу. Због добре акустике синагога је већ 1966. године почела да се користи за одржавање концерата и приредби.

Градња саборне цркве *Св. Николе у Сремским Карловцима* започета је 1758. године по плановима изграђеним у Бечу, на месту старе цркве из турског времена. Године 1760. зидани су торањ и купола по пројекту Захарија Орфелина и црква је потпуно завршена 1762. године. Уговор за сликање иконостаса склопљен је 1780. године са сликарима Теодором Крачуном и Јованом Орфелином. Иконостас представља врхунац уметничких стварања барокног сликарства у војвођанској уметности. Црква је први пут обновљена 1794. (после пожара), а измене на фасди изведене су 1909. године по нацртима архитекте Владимира Николића који је унео елементе неокласицизма (Група аутора, 1998/6).

У Сомбору се налазе три сакрална објекта, који су као културно-историјски објекти под заштитом. *Црква Св. Јована* подигнута је 1790. године на месту старије цркве, срушене четири године раније. Ова једнобродна црквена грађевина има све атрибуте типичног војвођанског барока на прелазу из 18. у 19. век. Унутрашњи простор подељен је на припрату, наос са правоугаоним испустом за певницу и олтарску апсиду. Западним прочељем доминира двоспратни звоник. Иконостас је дело Павела Ђурковића (сликарска декорација) и Алексе Теодоровића (резба). *Црква св. Георгија* у Сомбору подигнута је 1761. године на месту старије цркве. Конципирана је као једнобродна грађевина са петоспратном олтарском апсидом и плитким правоугаоним певничким просторима. Изведена је у духу барока, конбиновањем неокласицистичких и рококо елемената (западна фасада). Нови иконостас дело је Јосипа Кестнера, Карла Илдињића и Павла Симића (иконе). *Римокатоличка црква* посвећена св. Тројству и жупни двор изграђени су између 1752. и 1772. године.

Својина оснивача фрањеваца до 1871. године, када су по указу цара Јосифа II по укидању фрањевачких самостана прешли у надлежност римокатоличке жупе у Сомбору. Црква је једнобродна грађена са типично барокном концепцијом простора (Група аутора, 1998/6).

У Панчеву се налазе две цркве које су по свом архитектонском решењу специфичне и налазе се под заштитом као вредна културна добра. *Црква Преображења* изграђена је између 1873. и 1878. године на месту цркве с почетка 18. века. конципирана је у неовизантијском стилу и представља једнобродну грађевину крстообразне основе са куполом монументалне величине и високим звоником издвојеним попут средњовековног пирга. Иконостас је радио Урош Предић у духу академског реализма. Зидним сликарством којим доминирају историјске композиције, Стеван Алексић је украсио унутрашњост цркве. *Успенска црква* подигнута је између 1801. и 1810. године прилозима народних добротвора међу којима је био и Карађорђе Петровић. За главне зидарске и дрводељске радове ангажовани су Гасал, Фридрих Кверфелд и Антон Бахман. Конципирана је духу барока, са наглашеним елементима класицизма. То је једнобродна грађевина са споља и изнутра полукружном апсидом, а на западном прочељу доминирају два висока полукружна звоника. Иконостас је рад Константина Данила урађен у класицистичко-бидермајерском стилу (Група аутора, 1998/6).

По својој културној и архитектонској вредности издвајају се још и црква у Вилову и Старом Сланкамену. *Црква великомученика Стефана Дечанског у Вилову* изграђена је 1806. године на месту црквене грађевине из 1745. године. Конципирана је у духу класицизма, са уобичајеном организацијом простора и обрадом фасада сведеним украсом. Посебну уметничку вредност поседује иконостас пренет из неке веће цркве, што се види по скраћењима која су обављена да би се уклопио у нови, мањи храм. Осликао га је 1752. године арадски сликар Стефан Тенецки, чији је ово најранији датирани рад. *Цркву Св. Николе у Старом Сланкамену* подигао је према предању Вук Гргуревић (у народу познат као Змај Огњени Вук). Најстарији писани помен о цркви потиче из 1501. године. Свој данашњи изглед добила је у 18. веку после многобројних обнова. То је једнобродна издужена грађевина са основом у облику триконхоса. Остаци архитектонске пластике који су нађени током обимних ис-

траживања започетих још 1954. године указују на традицију моравске школе. Једина сачувана фреска са представом Три јерарха помаже датовању сланк-аменске цркве на крај 15. или почетак 16. века. Аутор иконостаса из 1764. године је непознат (Група аутора, 1998/6).

Фот. 7. Преображенска црква у Панчеву

Као што се може закључити архитектонска дела су бројна и разноврсна на простору војвођанског Подунавља. Највећи број објеката налази се на подручју Новог Сада, Панчева, Сомбора, Сремских Карловаца, Титела итд. Нема конкретних података колика је посећеност ових локалитета али може се констатовати да они свакако допуњују туристичку понуду неког места.

4.2.2. Дела сликарства и вајарства

Дела сликарства и вајарства најчешће су само допунски мотив посете туриста одређеном месту. Мада наши просторри нису били водећа уметничка сила у свету, има доста уметника, у различитим периодима стварања. кој су

достизали и међународну вредност тако да њихова дела могу бити туристички интересантна. На територији војвођанског Подунавља највећи број значајних дела налази се у галеријским просторима Новог Сада, а значајан је и галеријски простор у Сомбору.

У Галерији Матице Српске налазе се бројна сликарска дела. Најстарија дела везују се за 18. век и карактеристични су првенствено зографски радови и преликани су детаљи из различитих манастира са простора Војводине. Јавља се велики број непознатих аутора а од познатих најзаступљенија су дела Христифора Жефаровића, Захарија Орфелина, Стефана Тенецког, Теодора Крачуна, Јакова Крачуна, чији су радови везани за барок. Сликаство 19. века заступљено је у делима Катарине Ивановић, Константина Данила, Новака Радоњића, Арсе Теодоровића, затим ту су романтичари Урош Предић, Ђура Јакшић, Паја Јовановић. Најзначајнија сликарска дела 20. века везана су за ауторе експресионистичког израза, попут Милана Коњовића, Петра Добровића, затим ту су дела Зоре Петровић, Богдана Шупута, Ивана Табаковића и др. У галерији Спомен збирка Павла Бељанског заступљени су аутори из прве половине 20. века. Од импресиониста заступљена су дела Надежде Петровић, Милана Миловановића, Косте Миличевића, затим кубизам у делима Саве Шумановића. Од експресиониста заступљени су Милан Коњовић, Зора Петровић, Стојан Аралица, Петар Лубарда, Иван Табаковић, Марко Челебановић и др. У Галерији Поклон збирка Рајка Мамузића, изложени су радови прве југословенске сликарске генерације после Другог светског рата. Заступљени су радови апстрактног сликарства где се по специфичности посебно издвајају дела Миће Поповића, Еде Муртића, Лазара Возаревића и др.

Галерија Милан Коњовић у Сомбору има изложбени простор где су изложени радови овог изванредног сликара експресионистичког израза, чије слике плене динамиком и бојом. У згради Жупаније налази се уметничка слика "Битка код Сенте" рад Ференца Ајзенхута, која привлачи пажњу посетилаца Сомбора и обавезна је ставка у обиласку овог града.

Од сликарских остварења свакако треба споменути познату слику Паје Јовановића из 1896. године "Сеоба Срба", која се налази у Народном музеју у Панчеву.

Дела многих сликара барока и романтизма налазе се у бројним сакралним објектима на територији војвођанског Подунавља.

Вајарска остварења представљена споменицима, скулптурама и бистама такође су многобројна у оквиру војвођанског Подунавља. Најпознатија су дела Ивана Мештровића (један од радова је споменик Светозару Милетићу у Новом Саду), затим Јована Солдатовића који је заступљен великим бројем радова. Најпознатији Солдатовићеви радови су скулптура "Породица" (споменик жртвама фашистичког терора, постављен на кају у Новом Саду), затим "Срне" у слободном простору на Петроварадинској тврђави и др. Ту су још и радови Антуна Аугустинчића, Небојше Деље и др. У Галерији Поклон збирке Рајка Мамузића налазе се радови скулптура Матије Вуковића, Милице Рибникар, Николе Јовановића и др. Веома је лепа у Дунавском парку у Новом Саду "Фонтана", рад Ђоке Јовановића из 1912. године.

4.3. ПРОСТОРНЕ КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКЕ ЦЕЛИНЕ

Ова група културних добара је најбројнија али и најпогоднија за туристичку валоризацију и презентацију. То су простори, односно веће целине, комплекси зграда са околним амбијентом, а све то омогућује бољу уочљивост и препознатљивост за посетиоце. Просторне културно-историјске целине можемо поделити у следеће групе: стара језгра градова, сеоске архитектонске целине, остале амбијенталне целине, манастирске целине, средњевековне градове и утврђења (Ахметовић-Томка, 1998).

4.3.1. Стара језгра градова

Својим амбијентом и вредностима културних добара посебно се издвајају стара језгра Новог Сада, Сремских Карловаца, Сомбора, Панчева.

Нови Сад - Старо градско језгро обухвата најпрометније делове центра који су најзаштићенији, а обухватају простор: улице Краља Александра, Трга Ослобођења, Змај Јовине, Дунавске, Пашићеве, Милетићеве, Његошеве и др. Нови Сад се урбанистички почео развијати у другој половини 18. века и

почетком 19. века. Град је доста разорен за време Буне 1849. године. Током 19. и 20. века наставља се са даљом урбанизацијом насеља. Простор који обухвата старо градско језгро представља посебну амбијенталну целину која је богата објектима различитих архитектонских стилова од барока, класицизма, романтизма, еkleктике и сецесије (најзаступљенији) па до модерне архитектуре. У овом делу града налазе се многобројни објекти попут Градске куће, Танурџићеве палате, Гранд хотела Мајер, Хотела "Војводина", "Бела банка", "Гвоздени човек", Владичански двор, Својина, Кућа "Код белог лава", Саборна црква, Католичка црква - Име Маријино, Ватикан итд (О свим овим објектима је било више речи у поглављу 4.2.).

Сремски Карловци - Градско језгро Сремских Карловаца постало је као резултат развоја града током 18, 19. и 20. века. Најстарији сачувани објекти из градског језгра потичу са прелаза из 17. у 18. век, из времена турске доминације. Од 1713. године са премештањем седишта митрополије у Карловце, градитељску активност одликује жив и доминантан развој. Градитељско језгро организовано око Трга Бранка Радичевића са околним улицама, обухвата објекте који по вредности архитектонско-ликовних и функционалних решња овој целини обезбеђују изузетно значајно место у културној историји српског народа. (О појединим објектима детаљан приказ у одељку 4.2.)

Панчево - Старо градско језгро Панчева обухвата простор историјског језгра града, у оквиру његовог средишњег дела, који чини склоп објеката око Краљ Петра I и Трга Слободе, са уличним токовима који се уливају у централни простор целине и неколико објеката на које се простори тргова и уличних фронта ослањају. Панчево се урбанистички почело организовати почетком 18. века. Његово градско језгро формирано је у другој половини 18. века али је највреднији простор језгро настајао почетком 19. века. На простору градског језгра издвајају се објекти градитељског наслеђа: зграда Магистрата, Штапска зграда, Графова кућа и др. (Детаљно о објектима у одељку 4.2.)

Сомбор - Градско језгро Сомбора је уоквирено венцом који чине четири улице - венца војводе Степе Степановића, П. Бојовића, Ж. Мишића и Р. Путника, складна је хомогена урбанистичко-архитектонска целина. Континуирано се развијала током два века да би процват доживела седамдесетих година 19. века обогативши градитељску баштину наслеђем барока, класицизма, еkleк-

тике, необарока, али и са примарима сецесије и модерне. На овом простору значајне су грађевине: Градска кућа, Народно позориште, Крушперова палата и кула, Грашалковићева, Коњовићева кућа, цркве Св. Георгија, Св. Јована, Св. тројства итд, (детаљно о објектима о одељку 4.2.).

4.3.2. Сеоске архитектонске целине

Својим архитектонским решењем интересантан је централни простор у Банатском Новом Селу.

Центар села настао је планским захватом према утврђеној шеми и садржају, на раскршћу главних улица које чине основу ортогоналног растера уличне мреже. У њему су смештени, као угаони или паралелно са регулационом линијом, објекти јавног садржаја: румунска и српска православна црква, седиште месних пароха, месна канцеларија, стара и нова школа, свратиште са магацинским простором и капијом између, и два споменика (палим ратницима у Првом и Другом светском рату). Међусобни однос објеката, њихове појединачне архитектонске вредности, локација и уједначеност историјских и стилских обележја чине овај амбијент типичним за села јужног Баната којем и извесна одступања дају специфичну просторну ноту (Група аутора, 1998/6).

4.3.3. Манастирске целине

Манастири с обзиром на њихов културни значај имају посебно место у туристичкој понуди и због тога је врло важна њихова туристичка валоризација и презентација. На простору војвођанског Подунавља издвајају се манастирске целине у Ковиљу, Бођанима, Беочину, Раковцу, Бачу.

Манастир у Ковиљу са црквом посвећеном светим арханђелима Михајлу и Гаврилу налази се у истоименом селу, источно од Новог Сада. Према легенди основао га је Свети Сава. Данашња црква настала је између 1741. и 1749. године. Задужбина је Петра Андрејевића из Сремских Карловаца. Као главни неимари ангажовани су Федор Коста и Никола Крапић са задатком да саграде

цркву по угледу на Манасију. Утицај српске средњовековне архитектуре на ковиљски храм је очигледан. Манастир је конципиран као комбинација тробродне базилике и триконхоса. Фасаде су обрађене фрушкогорским каменом и украшене низом слепих arkada на конзолама (Група аутора, 1998/6).

Манастир Војловица - Према предању манастир са црквом посвећеном Св. Арханђелима Михајлу и Гаврилу код Панчева, основао је деспот Стефан Лазаревић. Најстарији писани помен бележи се у зборнику Божидара Вуковића штампаног у Венецији 1536-38. године. Манастир је по конструкцији једнобродна црквена грађевина, а њеном барокном изгледу поред звоника доприноси и низ полукружних arkada на стубовима изнад кордонског венца. У периоду од 1964. до 1987. године манастир је био неактиван због окружења Рафинерије нафте Панчева (Група аутора, 1998/6).

Манастир Бођани - Недалеко од Бача подигнут је 1478. године манастир Бођани. У својој дугој историји манастир ја више пута рушен и обнављан. После обнова с краја 18. века постаје седиште бачке епископије. Данашња манастирска црква је посвећена Ваведењу Богородице, саграђена је 1722. године трудом Михаила Тамишварлије. То је једнобродна грађевина са полукружном олтарском апсидом и плитким певачким просторима који надвисују фронтони са волутама. Животопис из 1737. године је највећим делом сачуван и рад је Христифора Жефаровића, а високи барокни звоник дозидан је 1755-56. године. Свој коначан изглед комплекс манастира Бођана добио је у периоду од 1786. до 1810. године када су обновљени изгорели манастирски коначи (Група аутора, 1998/6).

Фот. 8. Манастир Бођани

Манастир Беочин са црквом посвећеном Вазнесењу Христовом, смештена је на северној падини Фрушке горе, у близини пута за Беочин. Његова историја прати се од средине 15 века, када се први пут помиње у турском дефтеру. За време Арсенија III Чарнојевића обновили су га монаси манастира Раче. Изградња данашње цркве започела је 1732. године захваљујући прилозима Миливоја Милаковића из Футога и његовог сина Петра из Гложња, а окончана је 1799. године постављањем барокне капе на звоник. Црква манастира Беочин конципирана је као једнобродна грађевина издужене основе са олтарском апсидом, споља седмостраном, а изнутра полукружном и правоугаоним певничким просторима. Манастир је окружен са јужне и западне стране коначима, чије је спајање довршено 1765. године. Систематска обнова комплекса започета је 1986. године (Група аутора, 1998/6).

Манастир Раковац са црквом посвећеном Св. Кузману и Дамјану, смештен је на северној страни Фрушке горе, према предању основао га је крајем 15. века Рака Милошевић, велики коморник деспота Јована Бранковића. Први поуздан помен о манастиру потиче из средине 16. века. У 17. веку Раковац је био књижевни и преводилачки центар. Током бурне прошлости манастир је више пута био рушен и обнављан. Црква је триконхална грађевина са полукружним конхама и осмостраним кубетом. Унутрашњост је осликана кра-

јем 16. века или почетком 17. века и сачувани живописи у куполи и источном пару стубаца сведоче о изузетном умећу раковачког мајстора. У непосредној близини манастира 1751. године подигнута је гробљанска капела чији су иконостас осликали Јанко Халкозовић и Василије Остојић (Група аутора, 1998/6).

Фрањевачки самостан у Бачу - Комплекс фрањевачког самостана са црквом и конаком у Бачу основан је половином 12. века и у првој половини 14. века преузимају га калуђери фрањевачког реда. Више пута је страдао, док је темељна обнова изведена 1734-45. године. Различите грађевинске фазе утицале су на губитак чистоће стилских обележја ове архитектонске целине. Фрагменти архитектонске пластике на фасадама указују на утицај позне готике. Поред италокритске иконе Богородице типа Умиленије, рад мајстора Диме (1683. године) манастир поседује рукописне и штампане књиге из 18. века. тзв. *Biblioteca Slavica (Croatica)* (Група аутора, 1998/6).

Лединци, манастирска црква - на северним падинама Фрушке горе, на потесу Клиса, источно од села Лединци, стоје развалине средњовековне цркве. То је била мала једнобродна грађевина са једноставним бачвастим сводом. Црква је вероватно саграђена у 13. веку, а разрушена и запустела после турских освајања. Почетком 20. века у њеној унутрашњости још су се видели остаци фресака од којих данас нема трагова. Нека истраживања остатака цркве приписују несталом манастиру посвећеном Светом Сави, чији је култ на Фрушкој гори био веома јак.

4.3.4. Средњовековни градови и утврђења

Међу просторно културно-историјским целинама посебно место заузимају средњовековни градови и утврђења чији комплекси увек побуђују интересовање туриста на одређеном простору.

Бач утврђење - средњовековно утврђење Бач смештено је у меандру Мостонге. Град су чинили тврђава и подграђе изграђени на мањем речном острву. Зидан је опеком, а камен је само за поједине елементе. Према писаним изворима, Бач је од 11. века седиште жупаније и бискупско седиште. Предпоставља се да је ново утврђење, или бар један његов део, изграђено у време краља Карла Роберта (1338-1342. године) према западним узорима. Основа

утврђења прилагођена је терену, тако да је у облику сасвим неправилног четвороугаоника. На угловима се налазе кружне или квадратне куле, испред улазне капије је одбрамбена кула, а ближе југоисточном делу налази се моћна и висока браник кула. Тврђава је обновљена и ојачавана у стилу ренесансе крајем 15. века и почетком 16. века. Била је главно и највеће утврђење у Бачкој. Турци су Бач заузели 1529, године, а ослобођен је 1687. године али је убрзо и миниран од стране Аустроугарске (Група аутора, 1998/6).

Фот. 9. Тврђава у Бачу

Стари Сланкамен, утврђење - На десној обали Дунава код Старог Сланкамена на истакнутом узвишењу доминирају остаци средњовековног града. Истраживањима (1955-58. године) утврђено је да су средњовековни бе-

деми подигнути на римским зидинама и да прате основу античког каструма. Откривени су остаци раноримског насеља и утврђења из 4. века (претпоставља се да је то *Acuminum*). Као *Castrum zalankemen* помиње се 1072. године. Почетком 15. века припадао је српским деспотима Лазаревићима и Бранковићима. У то време у Сланкамену се налазио један од важнијих преписивачких центара. Од града су остале рушевине Горње и Доње тврђаве из друге половине 15. века. Турци су град заузели 1521. године, а затим се често помиње у Аустро-турским ратовима, поред осталог и као поприште битке код Сланкамена 1611. године у којој је аустријска војска победила Турску (Група аутора, 1998/б).

Ковин, остаци утврђења - Средњовековни град Ковин подигнут је на левој обали Дунава, на узвишењу које доминира ширим простором и уједно представља природну заштиту и мостобран преко реке. Могло му се прићи само узвишеном лесном гредом којом се данас пружа урбано језгро савременог града. Изглед основе утврђења, односно његове најмлађе фазе сачуван је на Марсиљијевом цртежу из 18. века. Чинила су га два дела одвојена одбрамбеним јарком. Јужни део, који је скоро уништен имао је основу неправилног троугаоног облика. Данас се још једино виде темељи зидова куле са пилистрима и мањи део бедема. Северни део утврђења је правоугаоног облика и његови остаци бедема могу се пратити на западној и северној ивици платоа (Група аутора, 1998/б).

Петроварадин - Горња и Доња тврђава са подграђем - Петроварадин је фортификационо-урбанистичка целина на десној обали Дунава, насупрот Новом Саду. На месту римског Кузума настао је у средњем веку Петрикон, чији су остаци срушени 1690. године. Од 1692. до 1780. године траје изградња садашњег Петроварадина. На узвишењу изнад Дунава саграђена је тврђава, као фортификациони објекат по систему француских утврђења градитеља Во бана, а према пројекту аустријских војних инжењера Марсиљија, Кајзерсфелда и Вамберга. Састоји се из Горњег и Доњег града. Горњи град је тврђава у ужем смислу, опасана високим бедемима са стрмим серпентинским одсецима. Доњи град чини мало насеље са мрежом уских улица и високоспратних зграда са малим двориштима. Заштићен је окопима и бедемима. У Горњој тврђави изграђен је низ подземних лагума и галерија укупне дужине 16 km. На њој се

налазе: Арсенал - мамулина касарна, Једноставна касарна, Дуга касарна, Офицерски павиљон и Торањ са сатом. Од неколико порушених објеката треба поменути Линхенштајнову касарну. У Доњој тврђави, Васерштату, поред комплекса официрских станова са магистратом, налазе се болнице, стари арсенал, зграда касарне и друге јавне зграде (Група аутора, 1998/6).

Фот. 10. Петроварадинска тврђава

Од утврђења, као што се може закључити, најбоље је очувана Петроварадинска тврђава која представља "заштитни знак" Новог Сада. Она је туристички валоризована и има велики број посетилаца током године. Утврђења у Бачу, Старом Сланкамену и Ковину, уз одговарајућу реконструкцију, треба валоризовати и укључити у туристичку понуду ових места на простору војвођанског Подунавља.

4.4. СПОМЕН ОБЕЛЕЖЈА

Ова група културних добара обухвата просторе и објекте од посебног значаја за историју наших народа и представља типичне споменике који појединачно или у групама указују на значајне догађаје, личности и места. То су: спомен гробља и појединачни споменици или споменичке целине (Ахметовић-Тачка, 1998.).

Таквих културних добара на подручју војвођанског Подунавља има релативно доста и везана су за различите периоде наше историје. Знатан број

спомен обележја је под различитим степеном заштите као вредни културно-историјски објекти.

Међу најстарије споменике везане за значајне ратне догађаје су спомен обележја из периода Аустро-турских ратова чија су попришта била на простору Војводине и самог Подунавља. Из тог периода су најзначајнији споменици: Стари Сланкамен, место битке из 1691. године, затим место Карловачког мира 1699. године у Сремским Карловцима као и место битке из 1716. године код Петроварадина.

Стари Сланкамен, место битке из 1691. године - Битка код Сланкамена вођена је 19. августа 1691. године између аустријске и турске војске. У бици је погинуло око 20 000 војника и сам велики везир Мустафа Ћуприлић што је представљало велики пораз турске војске. Аустријанци који су извојевали победу имали су око 7 300 погинулих и рањених. У борби је учествовало око 10000 српских војника под вођством Јована Монастерлије, то је било њихово последње ратовање као царских савезника. Место битке, у подножју Фрушке горе, обележено је 1892. г. спомеником високим 12 метара (Група аутора, 1998/6).

Сремски Карловци, место Карловачког мира 1699. године - После шеснаестогодишњег ратовања потписан је 1699. године Карловачки мир између Аустрије, Пољске, Венеције и Русије - Свети савез, с једне и Турске, с друге стране, уз присуство посредника из Енглеске и Холандије. За вођење преговора подигнута је дрвена дворана у којој је потписан мир. Педесетак метара изнад старе дворане изграђена је 1710. г. Капела мира. По угледу на старију грађевину постављена су четири улаза неопходни за пролаз зараћених страна скупљених да склопе дуго очекивани мир. Почетком 19. века, због дотрајалости, капела је била порушена и сазидана нова која је већ 1808. проглашена државним спомеником (Група аутора, 1998/6).

Петроварадин, место битке из 1716. године - Битка код Петроварадина вођена је 1716. између аустријске и турске војске. Турци су били поражени и принуђени на повлачење, а сам Дамад Али-паша смртно рањен. На врху Везирца између Петроварадина и Буковца постављен је 1902. споменик посвећен великој победи Еугена Савојског, израђен од белог мермера (Група аутора, 1998/6)

Фот. 11. Капела мира у Сремским Карловцима

Од споменика из периода Првог светског рата значајан је споменик подигнут у Ковиљу. Споменик је посвећен становницима Горњег и Доњег Ковиља који су погинули у Првом светском рату. На предњој страни споменика подигнутом од цигала и облепљеног бетоном, уграђена је плоча на којој је исписан спомен текст и имена четрдесетосморице ратника који су као добровољци погинули у Првом светском рату у борбама на Добруци и Кајмакчалану (Група аутора, 1998/6).

Спомен обележја везана за догађаје у Другом светском рату су такође заступљени. Најпознатија су Бездан, место Батинска битке, затим у Новом Саду споменик на кеју као и спомен гробље бораца НОР-а.

Бездан, место Батинске битке - Потез између канала Бездан-Пригревица-Дунав посебно је значајан у Другом светском рату јер је на овом простору дошло до форсирања Дунава у Батинској битци. Новембра 1944. г. отпочеле су борбе за мостобран код села Батина и ослобођења Барање између јединица НОВ-е и Црвене армије с једне и непријатељске војске с друге стране, борбе су завршене поразом непријатеља. Догађај је обележен спомеником вајара Антуна Августинчића и спомен-музејом Батинске битке, на обали Дунава недалеко од Бездана аутора Милорада Бербакова (Група аутора, 1998/6)

Нови Сад, споменик на кеју - На кеју поред Дунава на месту где је фашистички окупатор у тзв. "јануарској рацији" од 21. до 23. јануара 1942. г. извршио масовно стрељање више од хиљаду недужних грађана Новог Сада

подигнута је бронзана композиција "Породица". Висока је 4 метра и посвећена је жртвама палим у рату од 1941. до 1945. г. рад је вајара Јована Солдатовића, а откривен је 1971. г. (Група аутора, 1998/6)

Нови Сад, Спомен гробље бораца НОР-а - У оквиру градског гробља у Новом Саду на правоугаоној површини која је стазама у каменој коцки издељена на 5 X 12 поља (симболише године и месеце рата) налази се Спомен гробље бораца НОР-а од 1941. до 1945.г. Завшено је у октобру 1984. г. На гробљу су сахрањена 286 погинулих бораца, а уклесана су и имена 538 погинулих који су сахрањени на другим местима (Група аутора, 1998/6).

Поред спомен обележја везана за различите догађаје из наше историје постоје и споменици везани за значајне људе из наше историје културе. Међу тим споменицима је туристички најпознатији споменик Бранку Радичевићу на *Стражилову*. У знак сећања на славног песника Бранка Радичевића постављен је бронзани споменик (рад вајара Јована Солдатовића) на Стражилову, крај Сремских Карловаца. Бранко Радичевић је био познати лирски песник, романтичар и одушевљени присталица Вука Стефановића Караџића. Први је почео да пише песме на реформисаном српском језику, издао је две књиге од којих је најпознатија Ђачки растанак, у којој је опевао Сремске Карловце и младост у њему (Група аутора, 1998/6).

Од великог су значаја и куће (данас под заштитом) у којим су рођени и живели познати песник Јован Јовановић Змај и реформатор Ђорђе Натошевић. У групу важних спомен обележја је и споменик Светозару Милетићу у центру Новог Сада и спомен плоча на згради где је била смештена илегална партизанска база за време Другог светског рата.

У Сремској Каменици у улици Јована Јовановића Змаја бр.1, у непосредној близини центра, налази се *кућа у којој од 1875. г. са прекидима живео и умро* један од најпознатијих и најплоднијих српских песника *Јован Јовановић Змај*, лекар-хуманиста, покретач и уредник часописа за децу "Невен". Кућа је саграђена у другој половини 19. века, панонског је типа, правоугаоне основе, једноставних фасада без пластичних украса. У кући се налази Змајев музеј са стилском поставком која обухвата велики број експоната везаних за песников живот и рад (Група аутора, 1998/6).

У Старом Сланкамену на самој обали Дунава лоцирана је *кућа у којој је рођен Ђорђе Натошевић*. Лекар и просветитељ, претпоставља се да је саграђена почетком 19. века као приземан објекат. Ђорђе Натошевић је основао више српских народних школа у Срему, учитељска школа у Пакрацу и Карловцу, девојачка школа у Новом Саду, Панчеву и Сомбору. Био је члан и председник Књижевног одељења Матице српске у Новом Саду (Група аутора, 1998/6).

Споменик Светозару Милетићу конципиран је као монументални јавни споменик лоциран у централном делу Трга Слободе у центру Новог Сада. Светозар Милетић је био значајна политичка личност (два пута градоначелник града) српског народа у Хабсбуршкој монархији друге половине 19. века. Споменик је откривен 1939. г. (за време окупације склоњен са трга), а рад је вајара Ивана Мештровића.

У Новом Саду у улици Воислава Илића бр.9 била је смештена *илегална партизанска база*, оформљена за потребе ПК КПЈ. У којој је штампан и лист "Слободна Војводина". База је откривена 1942. г. када су двојица активиста погинула, а Светозар Марковић рањен и ухваћен. Зграда је данас обележена спомен-плочом.

Као што се могло закључити на територији војвођанског Подунавља (посебно у делу Новосадског подручја) налази се знатан број спомен обележја везаних за различите периоде историјских збивања тако да могу представљати интересантну вредност у комплетној туристичкој понуди овог простора.

4.5. ФОКЛОРНО НАСЛЕЂЕ

Под фоклором се подразумева народна уметност која се спонтано развија као део традиционалне материјалне и духовне културе. По специфичности настанка и основним карактеристикама ова добра могу бити: зграде и простори народног неимарства, остварења материјалне и духовне културе из народа, остварења техничке културе народа (Ахметовић-Томка, 1998).

Основна карактеристика старих, првенствено сеоских зграда, на подручју Војводине, а самим тим и војвођанског Подунавља су приземљуше од набоја, покривене трском. Данас је таква градња превазиђена новим материјалом али су у неким срединама сачувани такви објекти и данас могу представљати праву туристичку атракцију као сведоци некадашњег времена. Такви објекти су данас стављени под заштиту као својеврсни споменици културе и забележени су на територији Беочина, Бачког Петровца, Нештина.

Сеоска кућа у Беочину припада типу сеоских стамбених објеката карактеристичних за подручје Срема 18. века. Кућа је троделна, правоугаоне основе, челом окренута према улици, са типичним распоредом просторија у низу: соба, кухиња, соба. Саграђена је од набоја, а двосливни кров је првобитно био покривен трском, а касније је замењен бибер-црепом (Група аутора, 1998/6).

Сеоска кућа у Бачком Петровцу подигнута је по досељавању Словака, половином 18. века. Грађена је од набоја, делом укопана, двосливног крова, покривеног трском, наглашено искошене стрехе дуж дворишне стране. Кућа је троделна са распоредом просторија у низу: соба, кухиња, соба. Подови у целој кући су од набијене земље. Као типична панонска кућа од набоја данас је претворена у завичајни музеј опремљен предметима из старих словачких домаћинстава (Група аутора, 1998/6).

Фот. 12. Војвођанска кућа у Бачком Петровцу

Сеоска кућа у Нештину представља развијени тип сеоске куће чија је појава карактеристична за подручје Срема у 18. веку. Кућа је правоугаоне основе ужом страном окренута улици, а дубоко увучена у двориште. Карактеришу је три вертикална нивоа: подрум, приземље, таван. У кухињском делу је очувано отворено огњиште. Зидови су у бондручкој конструкцији са испуном од плетера, а двоводни кров је покривен трском. Посебност ове куће огледа се у гонгу са декорисаним дрвеним стубовима не само на дворишној, већ и на уличној фасади, и малим тремом на предњем забату (Група аутора 1998/6).

Од типичних војвођанских објеката везаних за помоћне објекте у оквиру сеоских домаћинстава могу се издвојити стари амбари и чардаци, који су посебно очувани у Голубинцима, Стапару, Свилошу.

Најстарији су амбари из Стапара подигнути у првој половини 19. века. Амбар подигнут 1838. године грађен је на саоницама у скелетној конструкцији од храстовине, али на жалост данас не постоји јер је изгорео у пожару. Други стапарски амбар је подигнут 1847. године. Амбар је са продуженим тремом грађен у дрвеној скелетној конструкцији са испуном од ужљебљених талпи, двосливног крова, покривеног бибер-црепом. Стубови конструкције и ступци трема су профилисани и орнаментисани биљним мотивима у више боја (Група аутора, 1998/6).

Амбари са котобањама из Голубинаца су изграђени у другој половини 19. и почетком 20. века. Најстарији је изграђен 1876. године и најскромнији је по обради и димензијама. Амбар и котобања су постављени на зидове од опека и раздвојени шупом. Овај амбар са котобањом, као варијанта обједињених зграда за смештај жита и кукуруза, означава старију фазу њиховог развоја. Амбар из 1888. године се одликује оригиналношћу градње. Чеона страна на уличној регулацији, обрадом забата у стилу сеоског барока, окапницом, са два прозора и другом фасадном декорацијом опонаша кућу указујући на истовременост њиховог настанка. Мањим бројем детаља и већом зиданом површином, овај амбар са котобањом указује на завршну фазу обједињених зграда за чување пшенице и кукуруза, карактеристичних за Срем. Голубиначки амбар из 1913. године спада међу најлепше и најразвијеније зграде ове намене. Амбар је постављен на високи опеком зидани сокл, а грађен је од усправних низаних дасака у стубове конструкције, које по средини имају мотив

круга са урезаним храстовим листом. У продужетку амбар за кукуруз, изнад шупе је складиштени простор на који се наставља и котобања са тремом ограђеним профилисаним летвицама и резаним дрвеним украсима уз стубове трема. Овај амбар са котобањом представља прекретницу у њиховом развоју од дрветом грађених ка зиданим амбарима (Група аутора, 1998/б).

Чардак из Свилоша подигнут је 1916. године. Правоугаоне је основе, са продужним тремом и двосливним кровом испуштеним на чеоним странама. Постављен је над ниске, опеком озидане просторије које служе као остава. У његовој конструкцији доминира дрво, а посебна пажња посвећена је архитектонском изгледу, тако да га карактеришу различити украсни детаљи у виду дрвених розети и различити резани флорални орнаменти. Из тог разлога сврстава се на посебно место и у обједињеним зградама за смештај и чување пшенице и кукуруза (Група аутора, 1998/б).

Од објеката који сведоче о неким ранијим временима могу се издвојити и *воденице*, једна у атару Нештина, а друга у атару села Кусић у јужном Банату (нажалост срушена). Нештинска воденица је подигнута у првој половини 19. века, а представља веома редак пример ове врсте у ширем окружењу у којем су у прошлости постојале бројне воденице.

Подизања чесми је такође у традицији нашег народа. О томе сведоче две камене чесме у Лединцима подигнуте током 19. века. Налазе се недалеко од православне цркве, једна југозападно од ње, уз главни пут кроз Лединце, а друга на бившој пијаци. Зидана је правилно тесаном сигом. Атрактивно су декорисане, а разликују се по величини, врсти и степену рељефене обраде (Група аутора, 1998/б).

Очувана материјална и духовна култура стваралаца из народа данас се туристички најбоље презентује организовањем манифестација са карактеристичним фолклором народа који живе на простору војвођанског Подунавља. Такве су манифестације "*Златни клас*" (у Старој Пазови), "*Словачке народне свечансти*" (у Бачком Петровцу), затим "*Дуриндо*" (место одржавања променљиво). Ово су смотре фолклора и обичаја словачког и мађарског становништва у Војводини.

Интересантна је манифестација "Пролеће на Ченејским салашима" - "ПЧЕСА" која представља традиционалне фолклорне игре, обичаје и начин живота на салашима као специфичног елемента војвођанског начина живота.

Фот. 13. Салаш на Ченеју

"Дани колонизације" који се одржавају у Војводини у насељима колонизованих од 1945. до 1948. године, су прилика да се прикажу фолклорне игре и обичаји из старог краја (Лика, Босна и Херцеговина, јужна Србија, Црна Гора).

За представљање старих наордних обичаја и живота атрактивне су и различите привредно - фолклорне манифестације. "Берба грожђа" у Сремским Карловцима поштујући традиционалне обредне обичаје при отварању организује свечану поворку у којој учествују берачи обучени у народну ношњу који уз песму и игру дефилују улицама Сремских Карловаца. Ту су још манифестације попут "Дани жетве" (Римски Шанчеви, Нови Сад), "Фестивал меда" (у Новом Саду), "Сланинијада" (у Качареву), који својим садржајем указују на старе обичаје и начине привређивања на просторима војвођанског Подунавља.

Туристичка презентација фолклорног стваралаштва представља својеврсну туристичку атракцију и истовремено утиче на очување старих обичаја, игара, музике и начина живота народа који живе на простору војвођанског Подунавља.

4.6. МАНИФЕСТАЦИОНЕ ВРЕДНОСТИ

Манифестационе вредности су саставни део туристичког боравка посетилаца неког места или регије, а врло често и основни мотив доласка туриста у неко место. Ова група културних остварења обухвата сва она остварења која се приказују на сцени, а подразумевају посматрање, контактирање између ствараоца, извођача и посматрача. Манифестационе вредности могу бити разноврсне и деле се на:

- остварења савремене сценске и филмске уметности;
- представе, приредбе и фестивали, као облик приказивања остварења других уметности;
- културне и забавне манифестације различите садржине, одговарајућег културног нивоа;
- пословне манифестације и сајмови
- спортске манифестације (Ахметовић-Томка, 1998).

На територији Војводине током године се одржи око двеста различитих манифестација, од тога у насељима на простору војвођанског Подунавља готово половина, тачније 81 манифестација (Бјељац, 1998). Највећи број туристичких манифестација одржи се у Новом Саду, затим Бачкој Паланци, Сомбору, Апатину, Панчеву итд.

4.6.1. Остварења савремене сценске и филмске уметности

У оквиру остварења савремене сценске уметности посебну пажњу посетилаца привлаче Југословенске позоришне игре - *Стеријино позорје*, које се већ дужи низ година одржавају у Новом Саду.

Прво Стеријино позорје одржано је маја 1956. године. Тиме је на иницијативу књижевног одељења Матице Српске обележено сто педесет година рођења и сто година смрти Јована Стерије Поповића. Од свог оснивања па до данас, Позорје представља најзначајнију позоришну манифестацију на територији бивше и садашње Југославије и током његовог трајања проглашени су југословенски позоришни дани. Од 1992. године у пропозицијама Позорја уврштено је учешће страних ансамбала који изводе представу рађену по делу

југословенског писца. У оквиру Стеријиног позорја одвијају се и бројне пратеће манифестације попут: Малог позорја, као експерименталног, истраживачког и алтернативног театра, манифестације тријеналног карактера (Међународна изложба позоришне књиге и периодике), симпозијум уредника позоришних часописа, Изложба позоришног плаката и графичког обликовања са поставкама плаката посвећеним Стеријиним позорју, и друго. Од 1984. године у сарадњи са Међународним удружењем позоришних критичара одржава се Међународни симпозијум позоришних критичара и театролога. Стеријино позорје се одржава крајем маја, почетком јуна, траје осам дана, а представама присуствује преко 10 000 посетилаца (Бјељац, 1998).

Позоришни маратон се одржава у Сомбору. Има савезни значај, одржава се током септембра и траје три дана. Учествује пет позоришних група, а посети га око 4000 гледалаца (Бјељац, 1998).

Интересантни су још и *сусрети аматерских позоришта* Војводине (одржавају се наизменично у Кикинди и Старој Пазови) као и извођење драмских достигнућа Словака, Русина и Румуна у Војводини.

Остварења сценске уметности обично чине само елеменат допуне туристичког боравка посетилаца у неком месту и углавном нису довољно туристички презентована. С обзиром на учешће посетилаца из иностранства (пготово код Стеријиног позорја) и земаља сродних традиција и култура могла би се створити могућност отварања туристичког тржишта на међународном нивоу.

Филмске и фото манифестације могу се поделити на: фестивале играног филма, ревијалне смотре и фестивале аматерског филма.

Највише посетилаца привлаче *Фестивал филма* - Новосадска арена и *Фестивал филма словенских и православних земаља* где се приказују углавном играни филмови. Новосадска арена одржава се током августа у Новом Саду и траје 6 дана. Представљају се нови продукцијски подухвати. Манифестација има савезни значај, а посети је око 7 000 гледалаца. Фестивал филма словенских и православних земаља је међународног ранга, а одржава се у Новом Саду и Москви током јуна у трајању од 10 дана. У том периоду се представља 12 до 15 филмских остварења, а манифестацију посети око 10000 гледалаца (Бјељац, 1998).

Од филмских манифестација треба још издвојити *Фестивал филма Живот на селу - Жисел* (филмови са етнографском тематиком) који се од 1971. одржавају у Омољци и фестивал аматерског филма који се одржава у Сомбору.

Од 1973. године у Новом Саду се одржава *Изложба војвођанске фотографије и смотра дијапозитива*. Манифестација се организује у мају, траје три дана, а окупи око 5 000 гледалаца (Бјељац, 1998).

4.6.2. Представе, приредбе и фестивали

Туристичке манифестације у виду представа, приредби и фестивала, као облик приказивања других уметности, су разноврсне и бројне на простору војвођанског Подунавља. Најпознатије међу њима су: "Бранково коло", "Змајеве дечије игре", "Златна тамбурица", различите ликовне манифестације и друго.

Од септембра 1972. године у трајању од 15 до 30 дана одржава се манифестација посвећена песнику Бранку Радичевићу, "*Бранково коло*". Одржава се истовремено у Сремским Карловцима, Новом Саду. У оквиру манифестације одвија се и до седамдесет различитих културних програма, а од 1995. године у Стефанеуму (Галерија Института Српског Народа) одржава се и Карловачки ликовни салон са учешћем четрдесетак уметника. Коло има такмичарски карактер и додељује се низ награда. Од 1995. године "Бранково коло" постаје "круна" свих песничких манифестација у Југославији одржаних између два "кола". Одржава се и већ традиционални песнички маратон на Стражилову. Као пратеће манифестације одржавају се: филозофски симпозијум, циклус "Хришћанске теме" уз учешће водећих свештених лица и теолога, Вече духовне музике и друге књижевне вечери. Манифестација има савезни ранг али би могла, повезивањем са туристичким организацијама Сремских Карловаца и Новог Сада уз агресивнију пропаганду да постане део туристичке понуде Југославије на међународном тржишту. "Бранково коло" посети око 60 000 гледалаца (Бјељац, 1998).

Поред "Бранковог кола" за територију војвођанског Подунавља значајне су и књижевне манифестације које се једним делом одржавају на овом простору: "Доситејеви дани", "Милице у походе" и Меморијал "Мирослав Антић".

Сваког октобра, од 1974. године у трајању од 30 дана одржава се манифестација посвећена неговању лика и дела Доситеја Обрадовића, књижевника и дипломате, "*Доситејеви дани*". Фестивал се одржава делом у Новом Саду, Иригу, манастиру Хопово, Београду, а повремено и у Темишвару. Од пратећих манифестација издвајају се научно стручни скупови, стражиловачки скупови (сусрети књижевника), избор за књижевну награду листа "Стражилово", итд. "Доситејеве дане" отпрати око 20 000 посетилаца (Бјељац, 1998). У оквиру ове манифестације организују се и књижевни сусрети посвећени Милице Стојадиновић Српкињи "*Милице у походе*". Манифестација се истовремено одржава у Новом Саду, Буковцу, манастирима Крушедол, Хопово и Нова Раваница. Од 1986. године организује се манифестација посвећена песнику, сликару, новинару и филмском редитељу Мирославу Антићу, Меморијал "*Мирослав Антић*". Манифестација почиње у марту у Новом Саду, а завршава се у јулу (завршна свечаност у Мокрину), а део програма се одржава у Кикинди и Панчеву.

Манифестација коју прати велики публицитет, богата садржајима и изузетно атрактивна је манифестација "*Змајеве дечије игре*" која се одржава у Новом Саду и Сремској Каменици у знак сећања на лекара и песника за децу Јована Јовановића Змаје. Први фестивал одржан је 1958. године, а 90-их година 20. века "Змајеве дечије игре" представљају значајну институцију и установу у области културе. Програм "Змајевих дечијих игара" се представља у низу насеља бивше и садашње Југославије али и у иностранству (деци југословенских радника на привременом раду). Од 1975. године Игре добијају и међународни ранг учешћем стваралаца за децу која долазе из држава као што су: Русија, Украјина, Мађарска, Чешка, Словачка, Пољска, Румунија, Данска, Норвешка, Француска, Кипар, Шведска, Бугарска, Грчка (до 1991. године око 3500 странаца). Саме "Змајеве дечије игре" одржавају се почетком јуна и трају 8-10 дана. Отварају се у Сремској Каменици са пригодним књижевним, музичким и сценским програмом, код гробнице и куће - музеја Јована Јовановића Змаја. Уз изложбе слика, лутака, етно-збирки о деци, увече првог дана

у центру Новог Сада се организује фешта на којој учествују, писци, глумци, музичари и други уметници - домаћини игре и њихови гости (дечији ансамбли, сликари, глумци, књижевници).

"Змајеве дечије игре", уз поједине сајамске манифестације, представљају најпосећенију манифестацију на територији Војводине, а и међу најпосећенијим је у Југославији. Просечан број учесника и посетилаца је око 100 000, а путем Радио-телевизије Нови Сад, програм прати и преко милион људи. Као равноправне манифестације које се изводе на играма издвајају се: Трибине, Изложба ликовних радова деце и одраслих, Поетски-еколошки карневал, Позоришни дани игара за децу, Фестивал монодраме за децу, Књижевни сусрети, Музичке играрије, Сајам играчака, представљање часописа и књига за децу и тако даље. Наведени и други програми одвијају се у Сремској Каменици, Новом Саду, Петроварадинској тврђави и околним местима (Бјељац, 1998).

Од масовних манифестација на територији војвођанског Подунавља издваја се Међународна ликовна колонија "*Делиблатски песак*". Ову манифестацију организује Културна просветна заједница Панчево од 1969. године и у првим годинама трајање колоније је било и до 125, а од осамдесетих година траје 14 дана. Основ стваралаштва су мотиви из Банатске пешчаре и учесницима је омогућен рад у пределима Пешчаре. Учествоје 25 до 35 ликовних учесника годишње из наше земље и иностранства (Бјељац, 1998).

Туристички интересантне могу бити "*Пролећна ликовна колонија*" која се одржава на Дунаву, затим "Ликовна колонија" у Сремским Карловцима, Апатину (Дунав и Бања Јунаковић), Челареву (дворац у Челареву), Петроварадину (Петроварадинска тврђава). У туристичкој понуди као допуна програма могу бити ликовни салони од којих се издвајају: Тителски салон, Новосадски ликовни салон, Ликовни салон младих у Сремским Карловцима, Салон архитектуре у Новом Саду и други.

Музичке манифестације су такође бројне и разноврсне по садржајима (озбиљна, народна, забавна музика).

"*Новосадске музичке свечаности*" (НОМУС) се са мањим прекидима одржавају од 1974. године и Новом Саду. Од 1988. године учешћем музичара из Мађарске, Румуније, Велике Британије и других добијају међународни

статус. НОМУС представља значајну манифестацију класичне музике и у оквиру ње се одржава 80 различитих програма. Програми се одржавају у просторијама Српског народног позоришта, Академије уметности, Студија М Радио Новог Сада, ГСПЦ "Војводина", Синагоге, Петроварадинске тврђаве (Бјељац, 1998).

Фестивал "*Путевима православља*" - од октобра 1995. године у организацији културно-просветне заједнице Новог Сада одржава се међународни фестивал духовне музике православних земаља. Фестивал се одвија у просторијама новосадске Синагоге уз учешће ансамбала богослужбене (Госпел) музике из Југославије, Русије, Румуније, Бугарске, Грчке и осталих православних земаља. Организовање овог фестивала уз коришћење простора који представљају културно-образовне институције са карактеристичном музиком представља облик извођења манифестација којима се доприноси бољем туристичком промету из земаља које су верски заинтересоване за овај облик одржавања. Манифестацију прати око 10 000 посетилаца (Бијељац, 1998).

Од манифестација класичне музике треба издвојити Сомборске музичке свечаности (вечери оперских арија, концерти инструменталиста) и Фестивал лимених дувача, музичка манифестација међународног значаја која се одржава у Новом Саду.

Један од најзаступљенијих и најпосећенијих видова музичког представљања је народна музика.

"*Златна тамбурица*" се одржава у организацији музичке и забавне радионице Радио телевизије Нови Сад од децембра 1987. године. Окупља најпознатије југословенске тамбурашке оркестре и естрадне уметнике - извођаче новокомпоноване народне и староградске музике. Траје два дана и такмичарског је карактера. Одржава се у Студију М Радио Новог Сада или у дворани Српског народног позоришта. Фестивал кроз извођење изворне, народне и староградске музике има и елементе етнографског садржаја. Као такав служи у очувању изворних облика народне музике на овим просторима и треба да нађе место у туристичкој понуди. Манифестацију посети око 5000 гледалаца (Бјељац, 1998).

Међу музичким манифестацијама народне музике су "*Распевано пролеће*" које се одржава у Апатину и "*Песмом до светлости*" у Инђији.

У оквиру забане музике издвајају се "BOOM" - концерт године (фестивал рок музике) и "Jazz" фестивал. Од 1974. године у хали Новосадског сајмишта одржавају се "BOOM" фестивали рок музике. Трајали су три до четири дана, а окупљали су скоро све најбоље интерпретаторе рок музике са територије Југославије. Почетком 90 - их фестивал мења назив у Концерт године који окупља и преко 15000 посетилаца (Бјељац, 1998). Од 1981. године у Новом Саду се одржава "Jazz" фестивал. Међународног је значаја, траје три до пет дана са 200 учесника и око 10 000 посетилаца.

4.6.3. Културне и забавне манифестације

Забавне манифестације различите садржине су изузетно туристички атрактивне и представљају значаје елементе туристичке понуде насеља у војвођанском Подунављу. Набројаћу само неке: "Рибарске вечери" (Апатин), "Дунавски бал" (Бачка Паланка), "Летњи фестивал" (Нови Сад), "Златан котлић Дунава" (насеља поред Дунава), и тако даље.

У организацији туристичких ораганизација Војводине и Новог Сада од 1973. године на целом току Дунава одржава се забавно такмичење у прављењу рибље чорбе и паприкаша за "Златан котлић". Одржава се у летњим месецима у периоду јул-септембар. Прва елиминациона такмичења почињу у јулу, а велико финале је почетком октобра на Петроварадинској тврђави где се уз одговарајући забавно-уметнички програм окупљају најбољи кувари рибљег паприкаша и чорбе у војвођанском Подунављу.

"Дунавски бал" се одржава у Бачкој Паланци у организацији СПС "Тиквара". У оквиру Забавно-уметничког програма учествују певачи и инструменталисти аматери, као и познате естрадне личности. Организују и позоришне, луткарске и представе за одрасле, програм комедије, турнир у малом фудбалу, такмичење у спортском риболову и веслању. Од 1998. године "Дунавски бал" прераста у "Летњи фестивал културних манифестација". Програм прати до 30 000 гледалаца из Бачке Паланке и околине (Бјељац, 1998).

У оквиру "Новосадског летњег фестивала", који траје током јула и августа изводи се 50-60 различитих програма на просторима Петроварадинске

тврђаве. Организују се изложбе ликовних уметника, концерти класичне и забавне музике, трибине, сусрети са истакнутим научним и јавним радницима, филмске и позоришне представе.

"*Карневал цвећа*" је манифестација забавно-туристичког карактера и први пут је одржана 1961. године у Белој Цркви. Хортикултура у овом делу Баната има дугу и богату традицију и представља значајну привредну грану. Јуна 1994. године ова манифестација прераста у "Бело лето". Програм обухвата свечану поворку и делење гостима преко 10 000 струкова ружа, такмичење становника Беле Цркве у озелењавању дворишта, улица, гајењу цвећа, турнир у шаху, малом фудбалу, такмичење у спортском риболову, избор мис цвећа, продајну изложбу цвећа. Учесници су маскирани у цвеће и окићени природним цвећем. Број посетилаца је око 7 000 (Бјељац, 1998).

"*Рибарске вечери*" се од 1962. године одржавају у Апатину. Савезног су значаја, трају три до седам дана и одржавају се током јула месеца. Одржава се такмичење у спортском риболову, прављењу рибље чорбе, возњи чамаца, све уз богат културно-уметнички програм. Манифестацију посети око 15 000 гледалаца (Бјељац, 1998).

Туристички атрактивне су још и манифестације као "Цигански бал" (у Новом Саду), "Ракијски дани" (у Ковиљу), "Бал приватника" (у Ново Саду).

Манифестације забавно-туристичког карактера се најчешће одвијају у летњем периоду и представљају најзаступљенији облик рецептивне туристичке понуде на простору војвођанског Подунавља.

4.6.4. Пословне манифестације и сајмови

Пословне манифестације и сајмови на територији војвођанског Подунавља, а посебно Новосадском подручја представљају најпосећеније туристичке манифестације, које имају дугу традицију.

Најстарија привредна манифестација у Војводини, *Међународни пољопривредни сајам*, од свог оснивања 1931. године има статус међународне приредбе. Од 1958. године се број држава учесница на свим међународним сајмовима одржаним у Новом Саду кретао преко 40, да би 1997. учествовало 1800 излагача са преко 450 000 посетилаца. Теме излагања су: прехрана,

опреме за прехранбену и пратеће индустрије, дуван, пића, амбалажа, хемија, ветерина, гумарска индустрија, механизација и резервни делови, грађевинарство, транспортна средства, сточарство, роба широке потрошње и друго. Пратеће манифестације су светска изложба фотографије "Златно око", бројне фото и филмске изложбе, привредно и научно-стручни скупови учесника сајма, представљање пољопривредних достигнућа, домаћих и иностраних регија и држава. Међународни пољопривредни сајам се одржава у мају и траје од 5 до 7 дана и представља најпосећенији облик манифестационог туризма у Војводини (Бјељац, 1998). Током трајања сајма целокупни хотелски капацитети Новог Сада су попуњени, а делом и расположиви приватни смештај у околини сајамског простора.

Међународни јесењи привредни сајам је почео званично да се организује 1973. године. Током 1996. године учествовало је 450 излагача са око 200 000 посетилаца (Бјељац, 1998). Међународни јесењи привредни сајам окупља произвођаче и прерађиваче хране, као и привреднике из свих аграрних делатности. Посебан значај имају експонати воћа, поврћа и прерађевина. Као равноправне сајамске приредбе у оквиру кога се одржавају: Међународни сајам хране и механизације, Међународни сајам млинарско-пекарске индустрије "Хлеб", Међународни сајам предузетништва, Међународна изложба иновација "ЈУ Патент".

У традиционалне привредне приредбе спада и *Међународни сајам лова, риболова, спорта и туризма (ЛОРИСТ)*. Почетак одржавања овог сајма је 1964. година када се први пут организује Сајам лова и риболова који је имао тријенални карактер. Од 1970. године прераста у Сајам опреме за лов, риболов и спорт и од 1974. године ЛОРИС у свој програм укључује и туризам (ЛОРИСТ). Укључивањем Међународног сајма екологије мења име у Међународни сајам "Природа и човек". Презентација ловишта, узгоја дивљачи, изложба трофеја, могућност за риболов, спортска опрема и реквизити, туристичка понуда саставни су део овог сајма. У оквиру њега се одржавају: Међународни сајмови хортикултуре и лековитог биља, Опреме и прибора за хотелијерство и угоститељство, часовничарство и златарство, грађевинарства, керамике и опеке, водопривреде, екологије, хемијских и козметичких производа и опреме. Године 1996. на сајму је учествовало 300 излагача из 10

европских земаља, а приредбу је посетило 90 000 посетилаца (Бјељац, 1998). Сајам се одржава у октобру и новембру. У оквиру сајам од 1998. године одржава се и туристичка берза. ЛОРИСТ је према свом садржају интересантан за туризам, не само због туристичке берзе на којој се представља програм за наступајућу зимску туристичку сезону и окупљају најзначајније туроператоре, већ и по структури посетилаца. То је популација која је хетерогена, како по образовној и професионалној, тако и по полно-старосној структури, што представља могућност презентације шире туристичке понуде.

Од 1992. године организују се различити специјализовани сајмови, међународног ранга (одржавају се током новембра, трају од 5 до 7 дана). То су сајмови енергетике, електронике, информатике, ветерине и медицине, итд. Окупи се око 600 излагача са 80 000 посетилаца (Бјељац, 1998).

Изузетно је посећен и *Новогодишњи сајам робе широке потрошње* који је савезног значаја, а одржава се у децембру и траје од 10 до 14 дана. Има око 50 000 учесника и око 100 000 посетилаца (Бјељац, 1998).

Осим ових сајамских манифестација одржавају се и манифестације попут Сајма перадарства и ситних животиња у Сомбору и Сајам рачунарске технологије и професионалне биоопреме у Новом Саду. Затим међународна изложба паса у оквиру Међународног пољопривредног и јесењег сајма у Новом Саду, као и изложба хортикултуре у Сомбору. Као и манифестација која се бави пропагирањем хортикултуре у Новом Саду, почетком марта се одржава манифестација посвећена пролећу "Новосадско пролеће".

4.6.5. Спортске манифестације

На територији војвођанског Подунавља спортске манифестације спадају у најбројније и због своје атрактивности привлаче знатан број посетилаца. Највећи број манифестација одржи се у Новом Саду, затим Апатину, Бачкој Паланци и др. (Табела бр. 17).

Као што се може видети из табеле највећу пажњу посетилаца привлаче својом атрактивношћу Ауто-мото трке за Велику награду Новог Сада, Боксерски турнир "Војвођански победник", коњичка трка "Младост" и др.

Табела бр. 17: Спортске манифестације на територији војвођанског Подунавља

Година оснивања	Назив	Место	Ранг	Месец	Дана	Број посетилаца
1981.	Боксерски турнир "Војвођански победник"	Нови Сад	Међународни	Септембар	5	30 000
1982.	Ауто-мото трке за велику награду Новог Сада	Нови Сад Сремска Каменица	Сазезни, повремено међународни	Мај и септембар	2-4	35 000
1983.	Коњичке трке "Младост"	ВУ Карађорђево	Међународни	Септембар	2	15 000
1984.	Мото-наутичка трка за велику награду Новог Сада	Нови Сад	Међународни	Јун	3	5 000
1988.	Женска бициклистичка трка за Велику награду Новог Сада	Нови Сад	Међународни	Август	3	5 000
1991.	Подунавски веслачки куп	Нови Сад	Међународни	Јун	3-5	10 000
1992.	Куп Застава Риболовац	Апатин	Савезни	Јун или јул	3-5	3 000
1993.	Лига смуђаша	Нови Сад	Покрајински	Од јуна до августа	30-45	1 500
1993.	Пан - Ауто-рели	Нови Сад	Савезни	Мај	2	3 500
1993.	Маратон	Нови Сад	Међународни	Септембар	3	10 000
1994.	Кајакашка регата "Синтелон"	Бачка Паланка	Међународни	Мај	2-3	8 000
1995.	OPEN "Челинџер" женски турнир	Нови Сад	Међународни	Јун	4-6	6 000
1995.	ТВ - турнир шампиона у рукомету за жене	Нови Сад	Међународни	Јун или август	3-5	5 000
1996.	Турнир у стоном тенису	Беоцин	Савезни, повремено међународни	Август	3	2 000

Извор: Бјељац, 1998: "Манифестациони туризам у Војводини", Докторска дисертација, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.

У организацији АМК Нови Сад, од 1982. године одржавају се *Ауто-мото трке за велику награду Новог Сада*, а у оквиру првенства Југославије али и са међународним учешћем. У дужини од 3,2 километра, на потесу Мишелук, током маја и септембра, такмиче се најбољи југословенски мотоциклисти у четири и аутомобилисти у шест класа, а од 1996. године ова трка је у календару међународних ауто такмичења. Трке посматра и до 35 000 посетилаца, махом млађа популација (Бјељац, 1998).

Међународна боксерска ревије јуниора "Војвођански победник" одржава се широм Војводине са финалним делом у Новом Саду. Ривија траје 5 дана, а посматра је и до 30 000 посетилаца (Бјељац, 1998).

Међународна бициклистичка трка "Кроз Војводину" одржава се крајем августа и почетком септембра, а пролази знатним делом и кроз војвођанско Подунавље.

Разноврсност водених површина у Војводини, а првенствено Дунава, и могућност бављења различитим облицима спортова на води утицали су на организовање спортских такмичења која се одвијају на води.

Од спортских такмичења на води која својом атрактивношћу и програмом могу имати и туристички значај у смислу повезивања са природно-географским туристичким вредностима издваја се: *Подунавски веслачки куп* на делу Дунава поред Новог Сада, а окупља такмичаре у јуниорској конкуренцији и где учествује и преко 1000 такмичара из свих југословенских клубова и иностранства (до 1992. године). Број посетиоца је до 10 000 (Бјељац, 1998).

Осим организовања првенства Србије и Југославије у кајаку и кануима, на делу Дунава од Апатина до Бачке Паланке, од маја 1994. године одржава се међународна регата *"Синтелон" на делу Дунава код Бачке Паланке*. Регата се одржава на Дунавској мртваји, Тиквара и току Дунава. Састоји се из 11 кајакашких трка, а учествују кајакаши и кануисти из Југославије и Мађарске чији се број креће до 700, а број гледалаца је око 10 000 (Бјељац, 1998).

Међународна дунавска регата - Током лета на пловном делу Дунава организује се међународна регата приватним јахтама, моторним чамцима и бродићима. Југославија је почела да учествује у регати 1986. године и са мањим прекидима активна је у њој до данас. Највећи број учесника је из европских земаља (Немачка, Чешка, Пољска, Бугарска итд.), а 1989. године када је учествовало 141 пловило са 236 учесника био је и један учесник из Аустралије. Дунавска регата доприноси својим садржајима популаризацији нашег континенталног туризма на међународном плану (Лашков, Јовановић, 1990).

Од 1983. године када је направљен хиподром у ВУ "Карађорђево" организују се коњичке трке савезног и међународног ранга. Највећу пажњу побуђује *коњичка трка "Младост"* (до 1993. године под називом "Неретва").

Такмичења су у тркама галопера, касача и друге манифестације, попут изложбе слика, наступа фолклорних ансамбала, концерата естрадних уметника. Број посетилаца се креће и до 15 000 (Бјељац, 1998).

На теренима ТК "Војводина" и ГСПЦ "Војводина", од јуна 1995. године у Новом Саду се одржава *"Челенџер" турнир*, као највеће међународно такмичење тенисерки у Југославији. Турнир се бодује за WTA листу, а учествује 64 такмичара из Југославије и иностранства (Велика Британија, Јапан, Чешка, Словачка, Француска, Данска, Шпанија, Мексико, Италија, Русија, Немачка, Порторико, Словенија). Турнир траје четири до шест дана, а мечеве дневно прати и до 1 000 посетилаца (Бјељац, 1998).

Посебан туристички значај имају спортско-рекреативне манифестације, које с обзиром на место одржавања и своје садржаје, могу утицати на развитак излетничко-рекреативног вида туризма. Најпознатије манифестације овог типа су: Планинарски маратон, Пролећни дан планинара, Сви на снег, итд.

Од 1978. године организује се *Планинарски маратон по Фрушкој гори*. Траје два дана и представља једну од најмасовнијих спортско-рекреативних манифестација на територији Југославије. Од првог маратона, када је учествовало 407 такмичара, махом из Новог Сада и Војводине, дошло се до 3552 учесника из Југославије и иностранства (1996. године). Посебна атрактивност маратона је то што стазе маратона пролазе кроз позната фрушкогорска излетишта и поред значајних фрушкогорских манастира и других културно-историјских споменика, чиме се доприноси културном, осим спортско-рекреативног ефекта, а тима се добија већа туристичка атрактивност манифестације и простора.

У организацији планинарских друштава (Лединци и Нови Сад) од 1984. године трећег викенда марта одржава се спортско-рекреативна и забавна манифестација у част почетка пролећа, *"Пролећни дан планинара"*. Одржава се у долини "кестенова", пределу богатом кестеновом шумом, у подножју излетишта Андревље на Фрушкој гори. Уз учешће од 100 планинара организују се забавна и спортско-рекреативна такмичења. Фрушкогорски маратон и Пролећни дан планинара својим местом и временом одржавања могу представљати значајан елемент у туристичкој понуди.

Од спорстко-рекреативних такмичења по посећености издваја се *Дневников туринир у малом фудбалу*. Савезног је значаја, а одржава се од 1963. године. Траје од 45 до 60 дана (од новембра до јануара), има око 1000 учесника и око 20 000 посетилаца.

Велика спортска такмичења међународног значаја могу допринети туристичкој презентацији војвођанског Подунавља на међународном тржишту. У периоду од 1974. до 1997. године на простору војвођанског Подунавља, тачније у Новом Саду одржано је 14 оваквих великих спортских такмичења.

Географски простор војвођанског Подунавља пружа велике могућности за комплетну туристичку понуду када је у питању организовање различитих манифестација. При организовању и локацији одржавања треба тежити да се манифестације одржавају у оквиру атрактивних природних и антропогених вредности. Свакако треба искористити манифестације међународног значаја за туристичку презентацију војвођанског Подунавља на међународном тржишту.

4.7. УСТАНОВЕ КУЛТУРЕ

Установе културе нису саме по себи културна добра, али својим активностима они стварају нова добра која имају посебно место у презентацији културних добара неке регије. То су првенствено музеји, галерије и различити културни центри (Ахметовић-Томка, 1998).

На простору војвођанског Подунавља има више **музеја и галерија**. Највише их је у Новом Саду, а одређен број се налази у већим општинским центрима.

Војвођански музеј је основан у Новом Саду 1947. године али је његова историја знатно старија. Основу му чине збирке Музеја Матице Српске основане 1933. године, а које су настале из старе музејске збирке Матице Српске из давних времена 1847. године. Од 1969. године Војвођански музеј је матични музеј за укупну делатност САП Војводине. Музеј прикупља, истражује и чува експонате из области археологије, историје, историје уметности и етнологије.

У згради Музеја изложени су карактеристични и репрезентативни предмети из музејских збирки и фондова са простора Војводине (Група аутора, 1982/6).

Од 1992. године у саставу Војвођанског музеја је Историјски музеј Војводине, који је настао 1990. године трансформацијом Музеја Социјалистичка револуције Војводине (Подаци добијени у Војвођанском музеју).

У саставу Музеја је и изложба стилског намештаја и предмета примењених уметности 18. и 19. века у дворцу у Челареву.

Музеј града Новог Сада основан је 1954. године, а налази се на Петроварадинској тврђави у згради "Топовњаче". Замишљен је као комплексан музеј са задатком да проучава, прикупља и презентује предмете и грађу о историјском, привредном и културном развоју града и Петроварадинске тврђаве. У саставу Музеја града Новог Сада су: Подземне војне галерије, Змајев музеј у Сремској Каменици, Градски музеј у Сремским Карловцима и збирка старе уметности у Новом Саду (Група аутора, 1982/6).

Змајев музеј је меморијални музеј посвећен животу и делу песника Јована Јовановића Змаја. Основан је 1933. године поводом стогодишњице рођења у кући у којој је Змај провео последње године живота и у којој је умро. Обновљена је 1954. године поводом педесетогодишњице Змајеве смрти. Садашња поставка замишљена је 1973. године (Група аутора, 1982/6).

Подземне војне галерије доступне су посетиоцима од 1957. године када је организована водичка служба кроз подземне ходнике тврђаве које су одувек представљале посебну туристичку атракцију.

Збирка стране уметности основана је 1966. године легатом о поклону новосадског лекара др Бранка Илића покрајини и Новом Саду. За јавност је отворена 1968. године. Садржи 442 дела ликовне (италијанска, холандско-фламманска, немачка, француска и шпанска сликарска школа) и примењене уметности (стилски намештај, збирки сребреника, порцулана, стилских сатова, стакла, слоноваче, оријенталних тепиха) од краја 14. до почетка 20. века (Група аутора, 1982/6).

Градски Музеј Сремски Карловци основан је 1946. године са циљем да се посетиоцима прикаже улога Сремских Карловаца у политичком, просветном и културном животу. Посебне целине у поставци посвећене су Карловачкој гимназији и животу и раду песника Бранка Радичевића, а од 1979.

године и историји социјалистичког развоја и народноослободилачког покрета Сремских Карловаца (Група аутора, 1982/6).

Музеј штампе НОП-а Војводине отворен је 1981. године у кући где је штаман први број "Слободне Војводине" под уредништвом Светозара Марковића - Тозе и Бранка Бајића. У поставци је револуционарна штампа између два светска рата и током ратних година Другог светског рата (Група аутора, 1982/6).

Природњачка изложба-Завод за заштиту природе Србије-Природњачко одељење у Новом Саду - Првобитно је у оквиру војвођанског музеја 1947. године основано природњачко одељење које је широм Војводине организовало природњачке изложбе. Од 1957. године на Петроварадинској тврђави у згради "Топовњача" отворена је стална природњачка изложба која разним експонатима, збиркама и фотографијама представља карактеристичне биотипове Војводине. Поред изложбених експоната поседује разне збирке: ботаничку, палеонтолошку, минерално-географску, ентомолошку, орнитолошку и друге. Године 1998. изложбена поставка се пресељава у нову зграду у Радничкој улици под називом "50 година природњачке музејске делатности у Војводини - прошлост и будућност". Од 1995. године постављене су две тематске изложбе: "Природна баштина Србије" и "Из геолошке збирке завода". Према плановима будућа стална природњачка изложба била би по типу панорамско-диорамска поставка екостистема природе Војводине. У плану је и израда арборетума "Фрушка гора у малом" (Подаци добијени у Заводу за заштиту природе Србије - Природњачко одељење у Новом Саду).

Градски музеј Сомбор - Музеј у Сомбору је један од најстаријих у Војводини, основан је као музејска збирка 1883. године у саставу Историјског друштва Бач-Бодрог жупаније.

У музејским збиркама чува се око 50 000 предмета из археологије, историје, нумизматике, етнологије, историје уметности и друго.

Од 1973. године у Музеју је компонована привремена у малим оквирима стална поставка на којој су приказани подаци из историје Сомбора. Поред ове изложбе Музеј у Сомбору повремено организује тематске изложбе покретног карактера.

На Дунаву код Бездана 1981. отворен је Музеј Батинске битке, као историјско одељење Градског музеја у Сомбору (Група аутора, 1982/6).

Народни музеј Бела Црква - У Белој Цркви је још током 19. века, тачније 1877. године основана Музејска збирка која, са проширеним фондовима из археологије, историје, етнологије и историје уметности, данас представља Народни музеј.

У сталној поставци изложени су археолошки, историјски и етнолошки предмети са подручја Беле Цркве и јужног Баната (Група аутора, 1982/6).

Народни музеј у Панчеву је основан 1923. године као археолошки, да би 1948. године био реорганизован у музеј комплексног типа завичајног карактера.

Музеј има сталну поставку на којој је приказана историјска, културна и револуционарна прошлост народа и народности Панчева и околине (Група аутора, 1982/6).

Музејска збирка Бачка Паланка - музејска збирка је отворена 1970. године на темељима рада "Аматерске музеолошке секције југозападне Бачке" која делује од 1968. године. У сталној поставци је изложени материјал из области палеонтологије, оријентологије, археологије, етнологије, историје и историје уметности (Група аутора, 1982/6).

Народни универзитет Оџаци - Музејска јединица - Музејска јединица је отворена 1977. године и у њој су изложени оруђа, оружја и друге израђевине од глине, камена или костију, жртвеници посебних облика и бело сликана керамика настала око 5100-те године пре нове ере. Ту се налазе и предмети из млађег неолита, затим бакарног доба (болерас групе). У овој археолошкој збирци налазе се и вредни примерци аварског мушког и женског накита (Група аутора, 1982/6).

Меморијални музеј "Христифор Жефаровић и његово доба" Бођани - Овај музеј основала је Галерија Матице Српске 1974. године на основу споразума са Епархијом Бачком. На сталној изложби постављеној у коначима манастира приказани су бакрорези, бакрорезне књиге, уметнички вез Христифора Жефаровића као и архивска документа и друга грађа везана за живот и уметнички пут једног од наших најзначајнијих уметника 18. века (Група аутора, 1982/6).

Завичајни музеј Черевих је основан 1980. године. У сталној поставци музеја изложене су фотографије и експонати из историје Черевиха, археолошке ископине са локалитета Черевиха, фосилна флора и фауна са локалитета Черевиха, књиге и песме Јована Грчића, слике Миленка Шербана и скулптура Јована Солдатовића (уметника рођеног у Черевиху) (Група аутора, 1998/6).

Као што можемо закључити, на подручју војвођанског Подунавља налазе се бројни музеји који своју делатност углавном заснивају на организовању сталних и повремених изложби. Већина се не може похвалити великим бројем посетилаца. Међутим, музеји би свакако могли бити значајна допуна у комплексној туристичкој понуди, ако би своју делатност проширили додатним активностима (тематски разговори, вечери поезије, мали концерти и сл.) и тиме привукли већи број туриста.

Када је реч о галеријским просторима на територији војвођанског Подунавља, највеће и најпознатије се налазе у Новом Саду (Галерије Матице Српске, Спомен збирка Павла Бељанског, Поклон збирка Рајка Мамузића и др.), а треба истаћи и галерију "Милан Коњовић" у Сомбору.

Галерија Матице Српске основана је 1847. године и једна је од најстаријих и најбогатијих збирки наше земље. Богати фонд Галерије садржи дела новије српске уметности створене у Војводини од краја 18. века до првих деценија 20. века. Сталном изложбом приказују се хронолошким редоследом најкарактеристичнији радови сликарства 18. века (зографско сликарство, сликарство прелазног периода, барокно сликарство) и сликарства 19. века (класицизам, односно бидермајер, романтизам и реализам). У Галерији се налази богата графичка збирка која обухвата дрворезе и бакрорезе 17. и 18. века и цртеже и литографије 19. века. Збирком копија зидних слика обухваћени су најзначајнији радови зидног сликарства 18. века из манастирских цркава у Војводини (Група аутора, 1998/6).

Изложбени простор у приземљу користи се за одржавање повремених тематских и монографских изложби.

Спомен збирка Павла Бељанског отворена је 1961. године као галерија југословенске ликовне уметности прве половине 20. века. У галерији су изложена дела 36 уметника (слике, скулптуре, цртежи и таписерије) које је

Павле Бељански за живота сакупљао, а 1967. поклонио Војводини. Ликовна дела приказују раздобље од зачетка импресионизма до појаве апстрактне уметности.

Галерија ликовне уметности - Поклон збирка Рајка Мамузића - Галерија ликовне уметности отворена је 1974. године као поклон Рајка Мамузића граду Новом Саду. Уметнички фонд збирке садржи 500 експоната, уља, графика и скулптура, дела четрдесет академских уметника прве послератне генерације ликовних стваралаца Југославије. Галерија поред сталне поставке организује повремене групне или појединачне изложбе аутора заступљених у збирци (Група аутора, 1982/б).

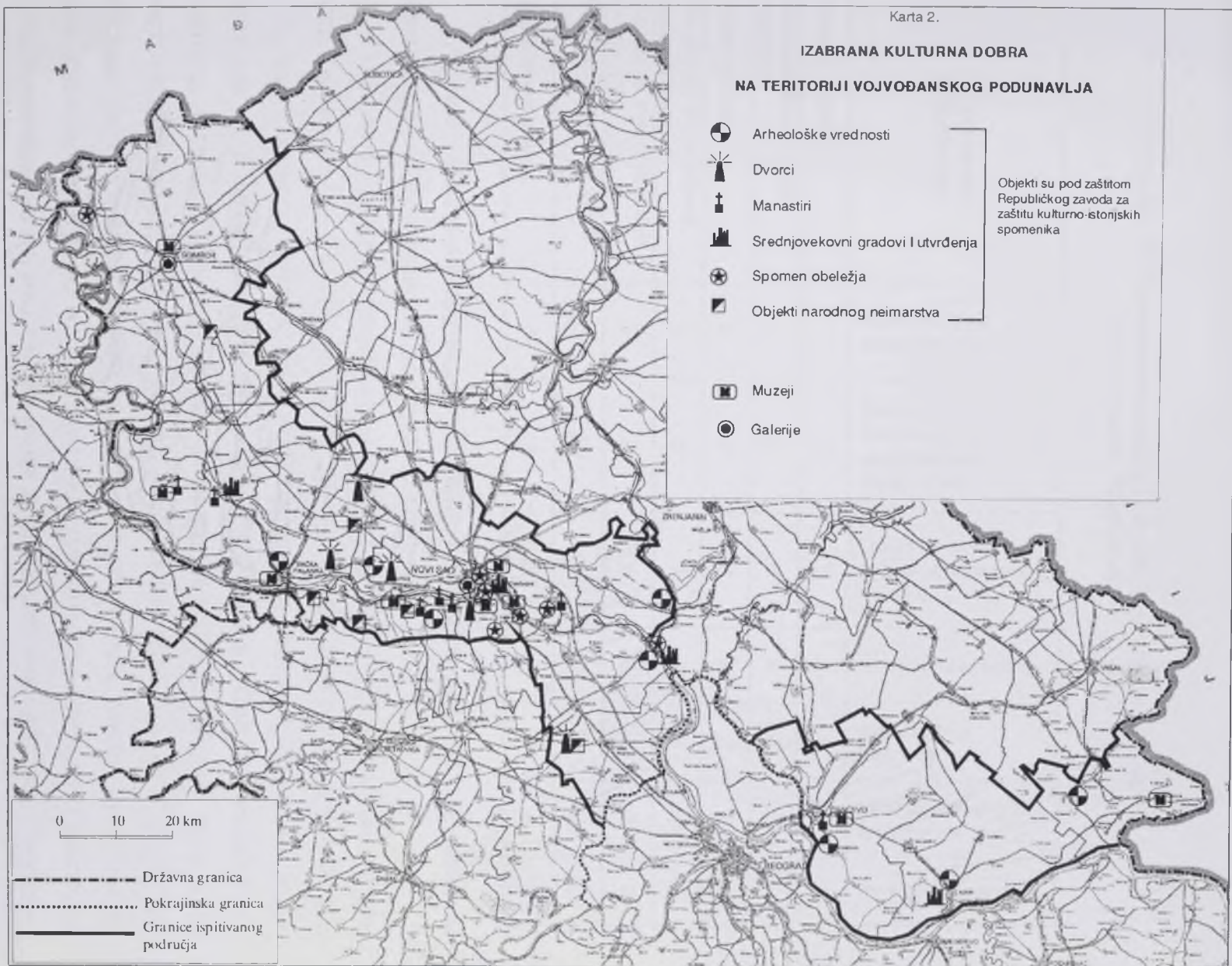
Галерија савремене ликовне уметности је основана 1966. године, а отпочела је са радом 1977. године. Основана је са циљем да прати и проучава ликовну уметност у Војводини, да прикупља, обрађује и излаже дела војвођанских и југословенских ликовних уметника. Галерија располаже фондом од преко 1200 дела ликовних уметности (Група аутора, 1982/б).

Галерија "Милан Коњовић" у Сомбору је основана 1964. године, а за јавност је отворена септембра 1966. године. Настала је легатом 500 сликарских дела Милана Коњовића која је уметник поклонио свом родном граду. Збирка монографски приказује Коњовићево ликовно стваралаштво у техници уља, пастела, акварела, цртежа и таписерија од 1913. године до најновијих остварења. Његово дело се представља јавности путем сталних поставки и повремених тематских изложби (Група аутора, 1982/б).

Својим богатим уметничким фондовима представљене галерије на простору војвођанског Подунавља могу бити атрактивна културна допуна туристичкој понуди у оквиру градова на чијој територији се налазе.

4.8 ОЦЕНА КУЛТУРНИХ ДОБАРА И МОГУЋНОСТ ЊИХОВЕ ВАЛОРИЗАЦИЈЕ

За оцену и вредновање културних добара примењивана је иста квантитивно-квалитативна метода која је коришћена и код вредновања природних вредности (видети одељак 3.5.).

Анализом културних добара туристичког развоја војвођанског Подунавља утврђени су њихова општа вредности и туристички значај одређених елемената који се могу валоризовати.

Табела бр. 18: Туристичка вредност и значај културних добара војвођанског Подунавља

Критеријуми вредновања	Археолошка налазишта	Дела са споменичким и уметничким својствима	Просторно културно-историјске целине	Сломен обележја	Фолклорно наслеђе	Манифестационе вредности	Културне установе
Општа својства	3	2	2	2	3	4	2
Специфична својства (реткост)	3	2	3	2	3	3	2
Атрактивност	2	2	3	2	2	3	2
Могућност туристичког искоришћавања	3	3	3	3	3	4	3
Садашња конкурентност на тржишту	2	2	2	2	2	4	2
Опште туристичке вредности	2,6	2,2	2,6	2,2	2,6	3,6	2,2
Туристички значај	3	2	3	2	3	4	2

Општа туристичка вредност културних добара (табела бр. 18) креће се углавном од задовољавајућих до изузетних оцена.

Тренутно највећу туристичку вредност имају манифестационе вредности, од којих су многе међународног ранга. При томе се првенствено мисли на привредне (нпр. Међународни пољопривредни сајам) и спортске манифестације које имају и дугу традицију одржавања. Ове манифестације привлаче и велики број посетилаца и учесника како из земље тако и из иностранства. То простору војвођанског Подунавља (првенствено Новог Сада) даје одређену могућност планирања туристичке понуде широм Југославије, као и евентуални пласман на међународном туристичком тржишту. Просторно културно-историјске целине такође имају добру туристичку вредност, посебно се при том мисли на манастирске целине које су специфичне за шири простор наше земље као и војвођанског Подунавља. Фолклорно наслеђе са тур-

истичким војвођанским обележјима (ношња, музика, архитектура) такође могу, адекватном презентацијом, да учествују у туристичкој понуди овог простора. Археолошке вредности са значајним локалитетима (нпр. Старчево) такође имају добру туристичку вредност али нису адекватно представљене, тако да имају национални значај. Дела са споменичким и уметничким својствима, спомен обележја и културне установе својим карактеристикама и конкурентношћу на тржишту имају тренутно задовољавајућу туристичку вредност.

5. МАТЕРИЈАЛНА ОСНОВА ТУРИЗМА

Материјална база представља саставни део туристичке понуде на одређеном простору. Њу сачињавају рецептивни (смештајно-угоститељски објекти и ресторатерство) и комуникациони фактори. Њихова улога је да туристе пребаце до туристичких локалитета и да им обезбеде основне услове за пријатан боравак на одређеној, туристички атрактивној, територији. Позитивни ефекти туристичког развоја неког подручја, самим тим и војвођанског Подунавља, не могу се очекивати ако није изграђена и добро развијена материјална база.

5.1. РЕЦЕПТИВНИ ФАКТОРИ

Рецептивни фактори у оквиру туристичке понуде имају функцију да туристима обезбеде услове за боравак у којима могу доћи до пуног изражаја атрактивни садржаји одређеног туристичког простора (Вукићевић, 1979). Они обезбеђују услове за прихватање и боравак туриста на неком подручју. У оквиру њих се издвајају објекти хотелијерства и ресторатерства.

5.1.1 Хотелијерство

Објекти хотелијерства пружају туристима комплет услуга које обухватају смештај, исхрану и забаву. Представљају основне капацитете за смештај у које спадају: хотели, мотели, пансиони, туристичка насеља и преноћишта. Непосредно повезани са њима су комплементарни капацитети за смештај: кампинзи, радничка и омладинска одмаралишта, домаћа радиност, планинарски, ловачки и риболовачки домови и остали привремени смештајни капацитети (Вукићевић, 1992).

Узимајући у обзир број лежаја у објектима хотелијерства на основу последњи званичних података за 1997. годину војвођанско Подунавље учествује са 41,8% смештајних капацитета на подручју Војводине. Да би се стекла ком-

плетна слика о смештајно-угоститељским објектима на овом простору анализираћемо детаљније основне и комплементарне објекте. Прате се подаци који су добијени за 1999. годину за оне капацитете који су добили сагласност за одређену категорију од Министарства за туризам.

Основни објекти предствљају најзначајније смештајне капацитете на територији војвођанског Подунавља. Најзаступљенији су хотели, затим мотели, пансиони, а постоји само једно туристичко насеље.

Табела бр. 19. Број и врсте хотела на територији војвођанског Подунавља по подацима за 1999. годину

Ред. број	Категорија	Назив објекта	Општина	Број	
				Соба	Лежаја
1.	" Б "	Дом здравља РРЦ "Јунаковић"	Апатин	72	144
2.	" Д "	Хотел "Воводина"	Апатин	25	54
3.	" Б "	Герон. центар "Дом пензионера"	Сомбор	20	40
4.	" Б "	Хотел "Слобода"	Сомбор	77	150
5.	" Б "	Хотел "Инђија"	Инђија	26	45
6.	" Ц "	Хотел "Слобода"	Панчево	6	18
7.	" Б "	Хотел "Тамиш"	Панчево	116	180
8.	" Б "	ДДУТ "Дунав"	Ковин	17	42
9.	" Б "	Хотел "Турист"	Бела Црква	41	82
10.	" Б "	Хотел "Сајам"	Нови Сад	71	123
11.	" Б "	Д.Д. "Војводина"	Нови Сад	61	110
12.	" Ц "	Х.Т.Л. "Варадин"	Нови Сад	52	89
13.	" Б "	Хотел "Путник"	Нови Сад	85	150
14.	" Б "	Хотел "Парк"	Нови Сад	247	543
15.	" Б "	Хотел "Нови Сад"	Нови Сад	120	240
16.	" Б "	Хотел "Централ"	Бач	15	32
17.	" Ц "	Хотел "Турист"	Бачка Паланка	29	65

Извор: Републички завод за статистику, Београд.

Напомена: Статистика води смештајне објекте по старој категоризацији и тако су они презентовани у тексту.

Као што се може видети из претходне табеле, највећи број хотела (13) је "Б" категорије, док је мањи број објеката "Ц" (3) и "Д" категорије. Највише објеката налази се у Новом Саду, који представља смештајни центар за већи број туриста на простору војвођанског Подунавља. Знатне смештајне капацитете имају општине Сомбор, Апатин и Панчево. На територији Бачке Паланке поред хотела "Туриста" у оквиру ловишта Карађорђево налази се вила "Дијана" са укупно 21 лежајем.

Табела бр. 20. Остали основни објекти на територији војвођанског Подунавља по подацима за 1999. годину

Ред. број	Категорија	Назив објекта	Општина	Број	
				Соба	Лежаја
1.	I	Пансион "Тана"	Стара Пазова	6	18
2.	I	Пансион "Римски"	Нови Сад	9	18
3.	"Б"	Тур. насеље Д.Д. "Слобода", Т.А. Н. "Дунавске колибе"	Нови Сад	42	84
4.	I	Мотел "Илиџа"	Нови Сад	12	28
5.	II	Мотел "Провала"	Бач	8	16
6.	III	Мотел "Полој"	Бачка Паланка	10	21
7.	I	Мотел "Дунав"	Бачка Паланка	11	22
8.	III	Мотел "Шумице"	Оџаци	14	32

Извор: Републички завод за статистику, Београд.

Узимајући у обзир податке из табеле број 20 удео мотела у туристичком промету је релативно мали. На простору војвођанског Подунавља налази се 5 мотела са 54 собе и 119 лежаја. За објекте овог типа карактеристичан је и неравномеран просторни размештај. Сви објекти налазе се на простору Бачке (јужна и југозападна), а подручје Подунавља у Срему и Банату је практично без мотела.

Пансион такође не представљају облик смештаја који је развијен на простору војвођанског Подунавља. Тренутно су регистрована два таква об-

јекта са 15 соба и 36 лежаја. С обзиром да су то објекти новијег датума може се очекивати у будућности већи број смештајних капацитета пансионског типа.

Када је реч о туристичким насељима може се констатовати, на основу података из претходне табеле, да постоји само један смештајни објекат тог типа. Туристичко насеље "Дунавске колибе" налази се у непосредној близини Дунава на територији Новог Сада и располаже са 42 соба и 84 лежаја.

Фот. 14. Туристичко насеље Дунавске колибе на Рибарском острву

Посматрајући, глобално, основне смештајне капацитете на територији војвођанског Подунавља може се уочити одређена неравномерност када је у питању просторни рамештај. Највише објеката има на територији Новог Сада где се налази 6 хотела "Б" категорије, један мотел, један пансион и једно туристичко насеље. Знатан број објеката је на простору Сомбора, Апатина, Бачке Паланке и Панчева. Мањи смештајни капацитети су на простору Бача, Оџака, Беле Цркве и Инђије.

Већина основних смештајних објеката има проблема са одржавањем и знатном броју је потребна реконструкција. Мада војвођанско Подунавље има значајан удео у туристичком промету на подручју Војводине, с обзиром на тренутно смањено туристичко тржиште, знатан број објеката је прегломазан за рентабилно пословање. Излаз можда треба тражити у подизању хотелских објеката мањег капацитета, пансиона, мотела.

Комплементарни објекти допуњују својим капацитетима основне хотелијерска објекте. На територији војвођанског Подунавља налази се знатан број домова, одмаралишта, викенд насеља и осталих објеката овог типа.

Табела бр. 21. Број ловачких, риболовачких и планинарских домова на територији војвођанског Подунавља за 1999. годину

Врсте објеката	Број
Ловачки домови и куће	99
Риболовачки домови	11
Планинарски домови	10
Укупно	120

Извор: Ловачки савез Војводине, "Србија-шуме" Београд, Рибарско газдинство Петроварадин, Рибарско газдинство Београд, Планинарско друштво "Железничар".

Као што се може видети из претходне табеле највећи је број ловачких домова и кућа. За смештај туриста, када је лов у питању, служе првенствено ловачке куће, које на простору војвођанског Подунавља располажу са 124 лежаја (подаци добијени у ловачком савезу Војводине, Ј.П. "Србија-шуме", Београд).

На обалама Дунава налази се и десетак риболовачких домова који не располажу лежајевима за смештај потенцијалних туриста риболоваца.

На простору Фрушке горе који припада војвођанском Подунављу, налази се 10 планинарских домова који располажу са одређеним бројем лежаја и пружају услуге рекреативцима и планинарима на овој планини.

Територија војвођанског Подунавља располаже и са неколико одмаралишта (дечије и омладинско одмаралиште "Чардак" - Делиблато, одмаралиште "Панонија" - Инђија, дечије одмаралиште "Тестера" - Летенка и др.). Ово су објекти затвореног типа и првенствено служе за одмор радника или се у њима организују школе у природи за децу. У једном броју објеката се налазе и избегла лица.

Када је реч о камповима као комплементарним објектима може се рећи да правих кампова, организованих по одговарајућим стандардима, готово и да нема. Могу се издвојити камп насеље на Рибарском острву у Новом Саду и ауто-камп сконцентрисан око белоцркванских језера. На простору уз Дунав током лета "ничу" мањи дивљи кампови.

Посебну улогу имају викенд насеља која су на територији војвођанског Подунавља сконцентрисана у 67 групација смештених првенствено уз Дунав и на обронцима Фрушке горе. Уз обалу Дунава бројна су викенд насеља. Идући од Бездана ка Банатској Паланци ређају се "Барачка", "Дарашки фок", "Харчаш", "Шаран кула", "Черевећка скела", "Камењар", "Корушка", "Прљуша", "Чортановци", "Бешка", "Субић дунавац", "Умка I", "Умка II", "Бела стена", "Слатина" итд. У оквиру њих обично се налазе плаже (углавном неуређене) и локације за риболовце. Викенд насеља су значајна за излетнички и тзв. "викенд" туризам становника из околних урбаних насеља (Поповић, 1998). Међутим, један део објеката може да послужи и за смештај туриста који долазе на овај простор или због риболова, лова или неког другог облика туризма.

Домаћа "радиност", у правом смислу речи, не постоји (изузев приватног смештаја у Белој Цркви и бањским центрима) као облик туристичке рецептиве на овој територији, мада би је требало организовати у насељима која су у непосредној близини Дунава или значајнијих туристичких локалитета.

5.1.2. Ресторатерство

Објекти ресторатерства у оквиру рецептивних фактора баве се првенствено производњом и продајом хране и пића и разликују се по квалитету услуга. Сложени вид услуга пружају ресторани (све врсте), кафане и барови док су на другој страни гостионе, бифеи и остали објекти ресторатерства са простим видовима туристичко- угоститељских услуга (Вукићевић, 1979)

Узимајући у обзир број седишта (један од параметара за објекте ресторатерства које званична статистика прати) може се закључити да је на простору војвођанског Подунавља сконцентрисано према подацима за 1997. годину 48,3 % угоститељских објеката са подручја Војводине (табела бр. 22).

Табела бр. 22. Број седишта у угоститељским објектима на територији војвођанског Подунавља и Војводине за 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 1996, 1997. годину

ОПШТИНА	1970.	1975.	1980.	1985.	1990.	1996.*	1997.*
Апатин	2 006	1 530	4 564	4 644	6 229	3 006	2 676
Бач	1 170	1 202	1 061	984	2 491	536	528
Б. Паланка	3 098	4 428	5 312	7 345	6 164	2 314	2 054
Б. Петровац	693	729	1 044	975	1 590	264	164
Бела Црква	1 556	2 210	1 264	1 794	3 646	1 650	1 160
Беочин	320	250	292	846	1 452	296	280
Инђија	1 548	1 392	1 430	1 916	5 221	1 706	1 494
Ковин	1 613	1 400	1 862	1 870	3 628	700	700
Нови Сад	12 418	11 939	16 875	19 978	24 497	12 205	11 847
Оџаци	2 664	2 120	2 375	2 549	4 357	844	808
Панчево	5 459	6 237	8 150	9 170	10 746	2 452	6 359
Сомбор	9 017	10 244	8 265	8 714	9 705	5 597	5 504
Стара Пазова	1 020	712	840	848	1 747	427	236
С. Карловци	-	-	-	565	370	48	70
Тител	1 120	845	842	1 088	1 643	-	-
Укупно во- јвођанско Подунавље	43 702	45 238	54 176	63 286	83 486	32 045	33 880
Војводина	147 239	154 117	172 334	209 557	209 788	70 449	70 212

Извор: Статистички годишњак САП Војводине за 1975, 1977, 1981, 1986. год, Покрајински завод за статистику, Нови Сад; Општине у Републици Србији за 1991, 1997, 1998. год. и Републички завод за статистику Србије, Београд.

Подаци из претходне табеле указују на константан развој мреже објеката ресторатерства на територији војвођанског Подунавља. Године 1970. број седишта у угоститељским објектима износи 43 702 да би се из године у годину повећавао и 1990. године достигао максимум од 83 486 седишта. Године 1996. и 1997. статистика је објавила податке везане за објекте ресторатерства у друштвеној својини. Трансформација друштвене својине у приватну се изгледа најочигледније показала у овом сектору.

Међу објектима ресторатерства у друштвеној својини на простору војвођанског Подунавља доминирају ресторани различитог типа.

* Подаци су праћени за 1996, 1997. годину само за друштвену својину

Табела бр. 23. Број ресторана у друштвеној својини на територији војвођанског Подунавља за 1999. годину

Врста ресторана	Број објеката	Број седишта
Ресторани у оквиру хотелских објеката	20	13 834
Класични ресторани	18	2 833
Ресторани друштвене исхране	23	5 217
УКУПНО	61	21 884

Извор: Подаци добијени у Републичком заводу за статистику, Београд.

Према подацима за 1999. годину (табела бр. 23) постојао је 61 објекат овог типа који пружа услуге у сложеном виду. Највећи број седишта (13 834) налази се у ресторанима у оквиру хотелских објеката, углавном у градским центрима, где максимално долази до изражаја њихова улога у пружању услуга потенцијалним туристима. Знатан број седишта (2 833) заступљен је на ширем простору у оквиру класичних ресторана. Најмању улогу када је реч о туристичкој рецептиви у објектима ресторатерства имају ресторани друштвене исхране (располажу са 5 217 седишта) јер су затвореног типа.

Највећи број објеката у оквиру ресторатерства (преко 2 000) налази се у оквиру приватног сектора. Подаци о броју појединих врста објеката добијени су у Републичким управама јавних прихода и Секретаријату за привреду у оквиру општина на подручју војвођанског Подунавља.

Табела бр. 24. Број објеката ресторатерства по врстама на територији војвођанског Подунавља за 1997. годину

Општина	Ресторан (класичан)	Кафана	Бар (снек, ноћни)	Бифе (кафеи)	Пицерија	Ћевабџиница	Остале врсте објеката
Апатин	-	2	13	85	2	2	9
Бач	5	45	-	8	1	3	1
Б. Паланка	11	47	9	50	12	9	6
Б. Петровац	-	2	1	8	-	-	7
Бела Црква	2	10	-	35	2	-	4
Беочин	4	10	1	7	1	1	4
Инђија	31	27	5	68	4	8	-
Ковин	8	33	-	52	10	1	-
Нови Сад	55	12	40	588	51	12	111
Оџаци	3	10	-	23	3	-	7

Општина	Ресторан (класичан)	Кафана	Бар (снек, ноћни)	Бифе (кафеи)	Пицерија	Ћевабџиница	Остале врсте објеката
Панчево	10	14	4	69	4	6	15
Сомбор	12	71	2	56	6	10	27
Ст. Пазова	-	28	14	55	25	19	10
С. Карловци	4	-	1	15	2	-	10
Тител	-	-	-	29	-	-	2
Укупно	145	329	90	1148	123	71	213

Извор: Подаци добијени у Републичким управама јавних прихода у Бачу, Сомбору, Оџацима, Бачкој Паланци, Тителу, Новом Саду и секретаријатима и одељењима за привреду у Панчеву, Ковину, Апатину, Старој Пазови, Инђији, Бачком Петровцу, Сремским Карловцима, Белој Цркви, Беочину.

Најзначајнији број објеката (1148) јавља се у категорији пружања простих услуга тј. бифеа где су првенствено заступљени кафићи као типични угоститељски објекти дањашнице. Затим следе по бројности кафане (329), ресторани (145) и пицерије (123) као објекти са сложеним видом услуга.

Као што се може закључити на основу података из табеле бр. 24 највећи број објеката (869) се налази на простору општине Нови Сад. Затим следе општине Сомбор (184), Стара Пазова (151), Бачка Паланка (144), Инђија (143), Панчево (122). Најмање угоститељских објеката имају општине Беочин (28), затим Тител (31), С. Карловци (32). Очигледно је да се већина објеката ресторатерства налази у већим градским целинама и на саобраћајно значајним правцима.

На територији војвођанског Подунавља налази се готово половина објеката ресторатерства Војводине. Објекти који се налазе како у друштвеној тако и у приватној својини треба организовати тако да се адекватно укључе у мрежу регионалне туристичке понуде овог простора.

5.2. КОМУНИКАЦИОНИ ФАКТОРИ

Комуникациони фактори у оквиру туристичких кретања представљају везу између туриста и туристичких локалитета ка којима су кретања усмерена. Они обухватају основну и посебну, тзв. туристичку саобраћајну мрежу која искључиво има туристичку функцију.

5.2.1. Општа саобраћајна мрежа

Опште саобраћајне активности одвијају се на одређеном простору без обзира на степен развијености туризма, али сам туризам се не би могао замислити без саобраћаја.

За потребе туризма вероватно највећи значај има *друмски саобраћај* који има релативно разгранату мрежу на простору војвођанског Подунавља.

Табела бр. 25. Категорисани путеви (у km) на територији војвођанског Подунавља за 1997. годину

Општина	Магистрални		Регионални		Локални		Укупна дужина
	Свега	Савремени коловоз	Свега	Савремени коловоз	Свега	Савремени коловоз	
Апатин	-	-	31	31	34	25	65
Бач	7	7	23	23	77	64	107
Б. Паланка	45	45	76	76	28	20	149
Б. Петровац	5	5	14	14	22	22	41
Бела Црква	26	26	21	21	39	36	86
Беочин	-	-	56	56	52	49	108
Инђија	45	45	29	28	108	33	182
Ковин	24	24	44	44	43	43	111
Нови Сад	152	152	115	115	102	102	369
Оџаци	46	46	21	21	39	39	106
Панчево	58	58	16	16	72	67	146
Сомбор	89	89	68	65	110	110	267
Стара Пазова	33	33	26	26	127	55	186
С. Карловци	-	-	-	-	11	11	11
Тител	-	-	31	29	18	18	49
Укупно	530	530	736	730	882	694	1983
Војводина	1563	1532	1797	1760	3021	1997	6381

Извор: Општине у републици за 1998. годину, Републички завод за статистику, Београд.

На основу података из претходне табеле може се закључити да се практично трећина (31,1%) укупне дужине друмских саобраћајница Војводине налази на територији војвођанског Подунавља. Највећу укупну дужину путева

има простор општине Нови Сад (369 km), Стара Пазова (186 km), Инђија (182 km), Бачка Паланка (149 km) итд. Најмању укупну дужину путева има подручје општине Сремски Карловци (свега 11 km), затим општине Бачки Петровац (41 km), Тител (49 km), Апатин (65 km).

Територијом војвођанског Подунавља пролази делимично (већина путева) или целом својом трасом више магистралних и регионалних путева (Подаци добијени од Републичке дирекције за путеве, Регионални центар Север, Нови Сад).

Од магистралних праваца најважнији су путеви:

- М-22 (Е-75) Београд - Нови Сад - Суботица - Хоргош - Југословенско-мађарска граница
- М-22/1 Београд - Стара Пазова - Инђија - Нови Сад - Фекетић - југословенско-мађарска граница
- М-1/9 Београд - Панчево - Уљма - Вршац - Ватин - југословенско-румунска граница
- М-17/1 Граница хрватско-југословенска (моста на Дунаву) - Бездан - Сомбор - Суботица - Келебија - југословенско-мађарска граница
- М-18 Југословенско-мађарска граница - Бачки Брег - Бездан - Сомбор - Банатска Паланка - Кузмин - граница са Хрватском (мост на реци Сави)
- М-21 Нови Сад - Рума - Шабац
- М-24 Суботица - Сента - Чока - Кикинда - Зрењанин - Ковачица - Панчево - Ковин - река Дунав.

Већина магистралних праваца су мање или више меридијанског правца и повезују простор војвођанског Подунавља са осталим деловима Војводине, Србије и Југославије, а међународни правци су веза са суседним земљама. Саобраћај на једном делу ових праваца је због ратних дешавања (мај-јул 1999. године) отежан због рушења или оштећења мостова на Дунаву. У међувремену је стање у одређеној мери регулисано поправком и изградњом нових објеката али се саобраћај још није сасвим нормализовао код Новог Сада (подигнута за сада два моста).

Регионални путни правци највећим делом спајају поједина подручја у оквиру војвођанског Подунавља. најзначајнији међу њима су:

- Р-107 Хрватска - Нештин - Сусек - Баноштор - Черевећ - Беочин - Сремска Каменица - Петроварадин - М-22/1;
- Р-101 Богојево - Сонта - Свилојево - Апатин - Сомбор - веза са М-18;
- Р- 102 Бачко Ново Село - Селенча - Ратково - Параге - Силбаш - Бачки Петровац - Руменка - Нови Сад - веза са М-7;
- Р-110 М-7 - Каћ - Будисава - Шајкаш (Р-122) - Вилово - Тител - Перлез - ваза са М-24/1;
- Р-109 Река Дунав - Нови Сланкамен - Нови Карлови - Инђија М-22/1 - Путинци
- Р-115 Р-123 - Гај - Дубовац - Врачев Гај - Бела Црква - М-7/1;
- Р-115/1 Дунав - Банатска Паланка - Врачев Гај (Р-115).

Један број регионалних (као и део магистралних) праваца представљају одређене прилазне путеве Дунаву и појединим туристичким локалитетима. Регионални пут Р-107 познат је под називом Подунавски пут, с обзиром да својом трасом прати делом десну обалу Дунава. На подручју код Баноштора и Черевећа је доста у лошем стању због активних клизишта.

Од локалних путева, с обзиром на повезивање многобројних излетничко-рекреативних локалитета на Фрушкој гори, се посебно издваја Партизански или Гребенски пут, који иде граничним делом војвођанског Подунавља.

Мада је највећи део путева са савременим коловозом (табела бр. 23) због недостатка средстава велики број путева се лоше одржава. У лошем стању је један део регионалних, а посебно локалних путева. То је у сваком случају изузетно значајан ограничавајући фактор за развој туризма на одређеном простору, у овом случају војвођанском Подунављу.

Железнички саобраћај је својевремено одиграо врло важну улогу у развоју туризма, пре свега за туристичка кретања широких слојева становништва, као и путовања на другим релацијама. Међутим, са експанзијом друмског саобраћаја, железнички саобраћај, због својих одређених недостатака (фиксирани линије кретања, потребе преседања при промени правца кретања и друго) губи позиције које је некад имао.

На територији војвођанског Подунавља за туризам, првенствено, имају значај међународни железнички правци (који се поклапају са друмским) попут пруге Будимпешта - Суботица - Нови Сад - Београд, затим Београд - Панчево -

Темишвар - Букурешт - Констанца и Београд - Панчево - Темишвар - Букурешт - Одеса. Због ратних разарања током 1999. године у једном периоду је био, попут друмског, у прекиду и железнички међународни правац Е-75 код Новог Сада.

Седамдесетих година знатан број пруга регионалног и локалног значаја је укинут. Од пруга регионалног значаја, које тренутно функционишу на прос- тору војвођанског Подунавља треба издвојити правце: Нови Сад - Богојево - Сомбор (пре рата 1990. веза према Осијеку), Нови Сад - Орловат - Зрењанин.

Железнички саобраћај има мали удео у туристичким кретањима на по- дручју војвођанског Подунавља. Уз бољу организацију и квалитетнијим возним парком због веће удобности у односу на аутобуски превоз, могао би имати значајно учешће у туристичким кретањима првенствено код групних путо- вања.

Речни саобраћај као најважнији за развој туристичких кретања на са- мом Дунаву као важном међународном правцу у оквиру војвођанског По- дунавља, је веома заостао. Путнички саобраћај Дунавом и саобраћај за тур- истичке потребе практично не постоји (о пловидби на Дунаву детаљније у одељку 7.2).

5.2.2. Посебна (туристичка) саобраћајна мрежа

Туристичка саобраћајна мрежа обухвата објекте везане искључиво за одређене видове туризма и ту спадају објекти наутичког туризма, стазе кре- тања ловаца у оквиру ловишта, спортско-рекреативни објекти и сл.

Међутим, мора се одмах на почетку подвући да је она недовољна или готово сасвим неизграђена.

За потребе наутичког туризма постоји изузетно мали број објеката и практично не постоји ниједна права марина која би имала све оне туристичке садржаје који су предвиђени светским стандардима. Нешто боља ситуација је са спортско-рекреативним објектима који су, првенствено, лоцирани у прио- балном делу Дунава на територији Бачке Паланке и Новог Сада. Затим, на територији Беле Цркве у оквиру белоцркванских језера, затим спортско- рекреативни објекти у оквиру бањског комплекса у Пригревици и друго.

Најизграђенија типична, тзв. туристичка мрежа везана је за ловни туризам. Сва ловишта имају велики број ловачких стаза у дужини од стотињак километара, које се редовно током године одржавају искључиво за потребе лова.

Званична статистика не прати ову врсту комуникација и заиста је тешко извести неке констатације. Међутим, очигледно је да је саобраћајна туристичка мрежа недовољно заступљена и тек у оквиру појединих облика туризма изграђена. Да би се простор војвођанског Подунавља туристички валоризовао неопходно је да има и изграђену одговарајућу туристичку саобраћајну мрежу.

5.3. ОСТАЛИ ФАКТОРИ ТУРИСТИЧКЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ

Инфраструктурни фактори (нарочито узети као јединствена целина) дају материјалној бази "чврстину" тј. доприносе њеној оптимализацији. Практично речено без претходног уређења грађевинског земљишта искључена је рационална изградња туристичке рецептиве, осталих елемената супраструктуре, па чак и туристичких комуникација (Вукићевић, 1992).

Основни елементи туристичке инфраструктуре, водоводна и електро-дистрибутивна мрежа, покривају целокупан простор војвођанског Подунавља. Како градска тако и сеоска насеља имају изграђене водоводе, спроведену електрификацију, разгранату телефонску мрежу. Нешто другачија ситуација је са канализацијом. Највећи број сеоских насеља нема јединствену канализациону мрежу већ се отпадне воде сакупљају у индивидуалним септичким јамама што онемогућује пречишћавање отпадних вода.

У оквиру туристичке инфраструктуре у ширем смислу може се рећи да су објекти здравства (неопходни за туристичка места) заступљени у свим насељима, с тим што су у већим градским центрима сконцентрисани већи здравствени, специјалистички и болнички комплекси.

Као посебан естетски елеменат у туристичкој инфраструктури јављају се паркови, шеталишта и др. Површине под парковима су првенствено обележје грдских средина, мада већина сеоских насеља имају доста зелених

површина које нису посебно обликоване. На простору војвођанског Подунавља постоји преко 30, што већих, што мањих, паркова. Највише паркова има на подручју Новог Сада (7), затим Сомбора, Ковина, Панчева. Урбане центре карактеришу и бројна шеталишта (нпр. кеј на Дунаву код Новог Сада) који представљају важне естетске и рекреативне просторе у градским срединама.

Већина градских центара има мање или веће спортско-рекреативне објекте. Најпознатији је, вероватно, спортско-рекреативни центар "Војводина" у Новом Саду, затим спортско-рекреативни центар "Тиквара" у Бачкој Паланци, слични рекреативни центри ("Мостонга") налазе се и у Сомбору. Спортско-рекреативних објеката (базени) мањих капацитета има и у мањим насељима.

Један део смештајно-угоститељских објеката, хотелског типа, на простору војвођанског Подунавља имају своје конгресне дворане (нпр. хотел "Парк" у Новом Саду и други) тако да су ти простори место организовања различитих симпозијума и скупова у оквиру тзв. конгресног туризма.

Објекти типичног туристичког сервиса практично на целокупној територији војвођанског Подунавља не функционишу, што је тренутно велики недостатак за развој туризма на овом подручју.

5.4. ФАКТОРИ ТУРИСТИЧКЕ СУПРАСТРУКТУРЕ

Улога различитих супраструктурних фактора за туристичку привреду није одлучујућа, попут елемената инфраструктура на одређеном подручју. Међутим, добро организована супраструктура даје материјалној основи туризма виши квалитет који се индукцијом преноси на туристичку понуду па чак и у целокупну туристичку привреду (Вукићевић, 1992).

У оквиру супраструктуре посебно се издваја потреба добро организоване трговинске мреже како на целокупном простору, а још више на појединачним туристичким локалитетима. Кад је реч о општој трговинској мрежи треба рећи да је на простору војвођанског Подунавља 1997. године (у друштвеној средини) било преко 2 000 продавница на мало али је тај број са приватним сектором знатно већи. Што се тиче трговинских објеката везаних за поједине локалитете може се констатовати да таквих објеката у одређено

броју има првенствено у оквиру купалишта, излетничких, уопште рекреативних центара. Различитог су садржаја и најчешће функционишу сезонски (нпр. објекти на Штранду).

Туристичку понуду неког места на посебан начин могу допуњавати занатске радње које се баве израдом сувенира типичних за амбијент и традицију одређеног простора. Тренутно, вероватно делом и због стања занатства у целини, нема неке богате и квалитетне понуде (изузев уобичајених привезака, керамике, и др.) али треба усмеравати занатске радње у смислу креирању сувенира са типичним војвођанским обележјима.

Са туристичком делатношћу повезане су у ширем контексту и друге привредне делатности попут производње хране и пића. Поред уобичајене понуде треба осмислити и организовати посебну туристичку атрактивну понуду са специјалитетима високог квалитета с традиционалним начином производње типичне за ове просторе.

5.5. ОЦЕНА СТАЊА МАТЕРИЈАЛНЕ ОСНОВЕ ТУРИЗМА И МЕРЕ УНАПРЕЂЕЊА

Код оцене стања материјалне базе примењује се исто квантитативно-квалитативни метод који је коришћен и код вредновања природних вредности и културних добара (видети одељак 3.5.).

Вредновање појединих елемената материјалне базе војвођанског Подунавља утврђен је њихов значај за развој туризма и њихове подобности за туристичко коришћење на том простору.

Општа туристичка вредност и туристички значај појединих елемената материјалне базе, указују на чињеницу да су у просеку на граници задовољавајућих норми.

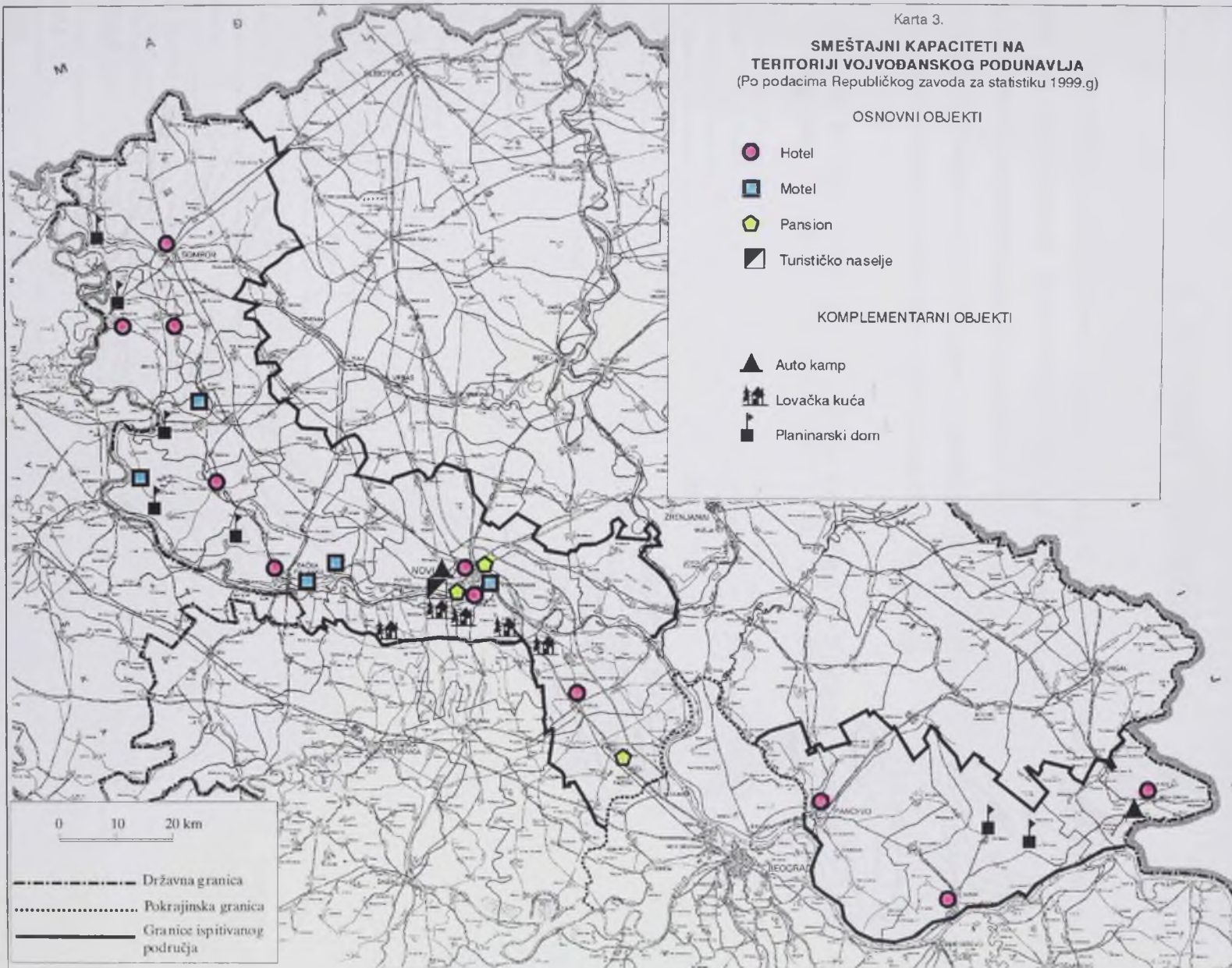
Тренутно највећу туристичку вредност имају туристичко-угоститељски објекти чија је разноврсност (по питању услуга) и развијеност углавном добра и могу да задовоље различите потребе туриста. У даљем туристичком развоју простора неопходно је осмишљавање понуде постојећих као и изградња нових

објекта са посебним амбијентом у приобалном делу у складу са специфичностима простора војвођанског Подунавља.

Табела бр 26. Туристичка вредност и значај појединих елемената материјалне базе војвођанског Подунавља

Критеријуми вредновања	Смештајни објекти	Туристичко-угоститељски објекти	Квалитет опште саобраћајне мреже	Посебна туристичка саобраћајна мрежа	Остали инфраструктурни фактори простора
Општа својства	3	2	2	1	2
Специфична својства	2	3	1	2	1
Атрактивност	2	3	1	2	1
Ниво развијености	2	2	2	1	2
Могућност туристичког коришћења	3	3	1	1	2
Општа туристичка вредност	2,4	2,6	1,4	1,4	1,6
Туристички значај	2	3	1	1	2

Смештајни објекти су у оквиру задовољавајућих норми без посебних специфичних својстава са задовољавајућом атрактивношћу. Преовлађују предимензионални смештајни капацитети хотелског типа наспрам рентабилних мањих објеката типа пансиона, мотела, преноћишта. Евидентан је недостатак атрактивних туристичких насеља и добро организованих ауто кампова. Квалитет опште саобраћајне мреже углавном не задовољава потребне норме неопходне за развој туризма на простору војвођанског Подунавља и неопходна су улагања у изградњу квалитетне саобраћајне инфраструктуре. Посебна, туристичка саобраћајна мрежа такође, не задовољава ниво развијености и изграђености који је битна за развој различитих туристичких кретања, посебно наутичког туризма. Остали фактори инфраструктурне опремљености су на нивоу задовољавајућих, али је то недовољно за развој туризма. Посебно се јављају проблеми за отпадне воде, где питање њиховог регулисања и пречишћавања није решено на правилан начин неопходан за здраву животну средину, а самим тим и развој туризма на територији војвођанског Подунавља.

6. ПРОМЕТ ТУРИСТА

Остварени туристички промет на одређеном простору узима се као један од показатеља туристичког развоја. Војвођанско Подунавље карактеришу значајни природни потенцијали и културна добра која у глобалу са повољним географским положајем и материјалном базом непосредно утичу на туристички промет и боравак туриста на овом подручју.

Табела бр 27. Туристички промет у Југославији, Србији, Војводини и војвођанском Подунављу за године 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 1996, 1997. (у хиљадама)

	Туристи			Ноћења		
	Укупно	Домаћи	Страни	Укупно	Домаћи	Страни
1970. година						
СФРЈ	3 916,0	3 037,0	879,0	12 100,0	9 399,0	2 701,0
Србија	3 323,0	2 636,5	686,5	7 675,6	6 539,2	1 136,0
Војводина	348,1	289,0	59,7	601,2	491,6	109,6
Војвођанско Подунавље	139,6	113,9	25,7	249,7	192,6	57,1
1975. година						
СФРЈ	4 904,0	3 778,0	1 126,0	16 959,0	13 328,0	3 631,0
Србија	4 021,0	3 178,8	842,2	9 966,9	8 585,0	1 381,9
Војводина	389,4	315,0	74,4	683,3	532,5	150,8
Војвођанско Подунавље	157,9	130,9	27,0	298,7	223,1	75,6
1980. година						
СФРЈ	5 202,0	4 115,0	1 087,0	19 328,0	16 132,0	3 196,0
Србија	4 328,0	3460,0	868 0	12 028,0	10 561,0	1 467,0
Војводина	478,0	371,4	106,6	907,3	704,7	202,6
Војвођанско Подунавље	194,7	155,5	39,2	393,2	311,9	81,3
1985. година						
СФРЈ	5 887,0	4 762,0	1 125,0	24 411,0	19 530,0	4 881,0
Србија	4 746,0	3 899,0	847,0	13 897,0	12 424,0	1 473,0
Војводина	601,7	505,9	95,8	1 381,0	1 187,0	194,1

	Туристи			Ноћења		
	Укупно	Домаћи	Страни	Укупно	Домаћи	Страни
Војвођанско Подунавље	244,7	205,2	39,4	586,1	491,7	94,4
1990. година						
СФРЈ	5 062,0	3 876,0	1 186,0	20 991,0	16 601,0	4 390,0
Србија	3 939,9	3 059,8	880,1	11 669,8	10 201,6	1 468,2
Војводина	514,3	428,1	86,2	1 129,0	945,2	183,8
Војвођанско Подунавље	230,9	186,8	44,1	553,2	450,4	102,8
1996. година						
СФРЈ	2 855,0	2 554,0	301,0	12 249,0	11 150,0	1 099,0
Србија	2 197,4	1 950,2	247,2	7 646,8	6 920,0	725,8
Војводина	272,5	233,4	39,1	743,2	649,9	93,3
Војвођанско Подунавље	119,5	99,8	19,7	265,7	213,9	51,8
1997. година						
СФРЈ	2 806,0	2 508,0	298,0	12 082,0	11 038,0	1 044,0
Србија	2 143,6	1 904,5	239,9	7 275,4	6 660,4	615,0
Војводина	239,8	204,3	35,5	707,4	622,8	84,6
Војвођанско Подунавље	97,8	79,5	18,3	237,4	189,4	47,7

Извор: Статистички годишњази Југославије за 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 1996, 1997. годину, Савезни завод за статистику, Београд; Статистички годишњази СР Србије за 1975, 1976, 1988. годину, Републички завод за статистику, Београд; Статистички годишњази САП Војводине за 1975, 1977, 1981, 1986. годину, Покрајински завод за статистику, Нови Сад; Општине у републици Србији за 1991, 1997, 1998, Републички завод за статистику Србије, Београд.

Посматрајући војвођанско Подунавље у целини, на основу података из претходне табеле, може се констатовати да укупан број туриста постепено расте идући од 1970. године да би максималан број био забележен 1985. године (232 000 туриста). После 1990. године која такође бележи висок туристички промет долази до пада броја туриста што је последица промена и нестабилне ситуације у земљи (графикон број 17). Највећи број домаћих туриста и ноћења забележен је 1985. године, док је за промет страних туриста и ноћења била рекордна 1990. година.

Граф. бр. 17. Укупна број туриста и ноћења на територији војвођанског Подунавља за 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 1996, 1997. годину

Табела бр. 28. Учешће војвођанског Подунавља у туристичком промету Југославије, Србије и Војводине за 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 1996, 1997. годину

	Туристи			Ноћења		
	Укупно	Домаћи	Страни	Укупно	Домаћи	Страни
1970. година						
СФРЈ	3,6%	3,8%	2,9%	2,1%	2%	2,1%
Србија	4,2%	4,3%	3,7%	3,2%	2,9%	5%
Војводина	40,1%	39,4%	43%	41,5%	39,2%	52,1%
1975. година						
СФРЈ	3,2%	3,5%	2,4%	1,8%	1,7%	2,1%
Србија	3,9%	4,1%	3,2%	3%	2,6%	5,4%
Војводина	40,5%	41,5%	36,3%	43,7%	41,9%	50,1%
1980. година						
СФРЈ	3,7%	3,8%	3,6%	2%	1,9%	2,5%
Србија	4,5%	4,5%	4,5%	3,3%	3%	5,5%
Војводина	40,7%	41,9%	36,7%	43,3%	44,3%	40,1%
1985. година						
СФРЈ	4,1%	4,3%	3,5%	2,4%	2,5%	1,9%
Србија	6,2%	6,7%	4,7%	4,2%	4%	6,4%
Војводина	47,6%	40,6%	41,1%	42,4%	41,4%	48,6%
1990. година						
СФРЈ	4,6%	4,8%	3,7%	2,6%	2,7%	2,3%
Србија	5,9%	6,1%	5%	4,7%	4,4%	7%
Војводина	44,9%	43,6%	51,2%	49%	47,7%	55,9%
1996. година						
СФРЈ	4,2%	3,9%	6,5%	2,2%	1,9%	4,7%
Србија	5,4%	5,1%	8%	3,5%	3,1%	7,1%
Војводина	43,9%	42,8%	50,4%	35,7%	32,9%	55,5%
1997. година						
СФРЈ	3,5%	3,2%	6,1%	2%	1,7%	4,6%
Србија	4,6%	4,2%	7,7%	3,3%	2,8%	7,8%
Војводина	40,8%	38,9%	51,5%	33,6%	30,5%	56,4%

Извор: На основу података из табеле бр. 27.

Учешће туристичког промета војвођанског Подунавља у промету Југославије, Србије и Војводине (табела бр. 28) је доста неуједначено по годинама. У промету Југославије учешће војвођанског Подунавља у укупном броју туриста креће се од 3,2 до 4,6%, а ноћења од 1,8 до 2,6%. Нешто већи промет учешћа забележен је у промету Србије, где у укупном броју туриста учествује од 3,9 до 5,9%, а код ноћења од 3,0 до 4,7%. Најмање процентуално учешће у промету Србије и Југославије забележено је 1975. године, а највеће 1990. У оквиру туристичког промета Војводине учешће војвођанског Подунавља је значајно и креће се од 38,6 до 44,9% у укупном броју туриста, а од 33,6 до 49,0% у укупно оствареним ноћењима. Посебно се у туристичком промету Војводине истиче учешће у броју страних туриста (од 36,3 до 51,5%) и ноћења (од 40,1 до 56,4%). Током 1997. године на територији војвођанског Подунавља боравило је више од половине страних туриста који су те године посетили Војводину и на овом простору остварен је највећи број њихових ноћења.

Узимајући у обзир просторни размештај промета туриста на територији војвођанског Подунавља може се констатовати његова неуједначеност.

Табела бр. 29. Број туриста и ноћења на простору војвођанског Подунавља по општинама за 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 1996, 1997. годину

Општина	1970.	1975.	1980.	1985.	1990.	1996.	1997.
Укупно туриста							
Апатин	8 027	6 403	6 202	13 508	9 003	7 345	6 658
Бач	-	744	2 405	2 288	1 226	732	877
Бачка Паланка	6 456	10 473	12 044	13 031	8 542	11 566	3 755
Бач. Петровац	306	119	-	-	-	-	-
Бела Црква	3 037	5 184	4 960	5 656	6 602	1 497	1 402
Беоцин	4 515	897	3 290	5 405	21 355	-	-
Инђија	7 070	7 708	18 101	10 867	5 891	2 734	1 793
Ковин	2 623	2 146	5 113	5 702	24 273	3 690	2 000
Нови Сад	75 415	90 772	84 707	142 331	113 100	71 075	64 986
Оџаци	2 610	3 588	3 434	3 604	3 291	1 293	1 379
Панчево	14 013	7 245	29 154	21 397	20 020	9 410	5 961
Сомбор	10 331	17 003	18 665	16 504	15 355	9 726	8 508

Општина	1970.	1975.	1980.	1985.	1990.	1996.	1997.
Стара Пазова	3 700	4 509	5 695	3 771	1 861	433	492
Сремски Карловци	-	-	-	-	-	-	-
Тител	1 457	1 084	907	593	364	-	-
Укупно ноћења							
Апатин	11 839	11 826	15 080	59 411	51 834	58 161	54 795
Бач	-	744	6 622	9 523	2 937	3 098	3 052
Бачка Паланка	16 303	15 969	23 934	24 265	15 530	17 418	11 127
Бач. Петровац	394	342	-	-	-	-	-
Бела Црква	4 075	6 608	11 989	13 278	18 152	3 239	3 097
Беочин	24 683	22 251	25 369	34 859	35 472	-	-
Инђија	8 619	9 328	25 797	17 280	8 167	5 214	5 461
Ковин	10 116	4 435	12 567	17 068	122 437	6 574	5 295
Нови Сад	130 592	170 775	163 424	274 012	202 813	126 317	118 865
Оџаци	3 118	6 551	13 555	8 055	5 962	4 363	4 757
Панчево	18 943	20 869	51 420	70 494	43 349	19 795	14 262
Сомбор	13 730	22 259	33 917	39 647	29 366	20 071	15 692
Стара Пазова	3 700	4 509	5 742	3 771	6 122	1 427	960
Сремски Карловци	-	-	-	-	-	-	-
Тител	3 587	2 198	3 808	14 408	11 099	-	-

Извор: Статистички годишњази САП Војводине за 1975, 1977, 1981, 1986. годину, Покрајински завод за статистику, Нови Сад; Општине у републици Србији за 1991, 1997, 1998. годину, Републички завод за статистику Србије, Београд.

Као што се може закључити из претходне табеле највећи туристички промет бележи територија општине Нови Сад, која је по последњим званичним подацима за 1997. годину учествовала са 66,4% у укупном броју туриста, а са 50,1% у укупно оствареним ноћењима на подручју војвођанског Подунавља. Следе затим општине Сомбор (8,7% у укупном броју туриста и 6,6% у броју ноћења), Апатин (6,8% у укупном броју туриста и 23,1% у броју ноћења), Панчево (6,1% у укупном броју туриста и 6,0% у броју ноћења), Бачка Паланка (3,8% у укупном броју туриста и 4,7% у броју ноћења), итд. Посматрано у глобалу, овакав територијални размештај туристичког промета по општинама

последица је локације, изграђености смештајних капацитета и туристичке афирмације појединих делова војвођанског Подунавља.

6.1. ДОМАЋИ ТУРИСТИ

У туристичком промету војвођанског Подунавља домаћи туристи имају доминантну улогу. Њихово учешће у укупном броју туриста и ноћења за посматране године креће се око 80%. По последњим подацима за 1997. годину, учешће домаћих туриста у укупном броју износи 81,3%, а учешће у оствареним ноћењима 79,9%.

Посматрајући број домаћих туриста по општинама, може се констативати њихово неравномерно учешће у туристичком промету војвођанског Подунавља.

Табела бр 30. Број домаћих туриста (по општинама) на територији војвођанског Подунавља за 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 1996, 1997. годину

Општина	1970.	1975.	1980.	1985.	1990.	1996.	1997.
Апатин	7 251	5 698	5 508	12 363	8 326	5 734	5 457
Бач	-	714	2 045	2 103	1 039	542	717
Б. Паланка	5 383	9 378	10 737	12 097	7 843	11 314	3 352
Б. Петровац	306	117	-	-	-	-	-
Бела Црква	2 941	5 023	4 749	5 286	3 884	1 397	1 297
Беочин	4 463	897	3 290	5 402	20 733	-	-
Инђија	5 865	6 762	17 274	10 193	5 469	1 714	1 170
Ковин	2 561	2 146	4 955	5 496	23 990	3 574	1 924
Нови Сад	55 936	70 059	56 291	110 350	78 981	56 021	50 434
Оџаци	2 517	2 989	3 208	3 370	2 944	1 201	1 126
Панчево	12 322	6 272	25 071	19 868	18 502	8 700	5 407
Сомбор	9 601	15 684	16 333	14 976	13 770	9 316	8 259
Стара Пазова	3 431	4 135	5 190	3 659	1 363	246	236
С. Карловци	-	-	-	-	-	-	-
Тител	1 343	988	885	66	-	-	-
Укупно	113 920	130 862	155 536	205 229	186 844	99 767	79 519

Извор: Статистички годишњаци САП Војводине за 1975, 1977, 1981, 1986. годину, Покрајински завод за статистику, Нови Сад; Општине у Републици Србији за 1991, 1997, 1998. годину, Републички завод за статистику Србије, Београд.

На основу анализе података претходне табеле може се констатовати да готово све општине (изузев Сомбора, Старе Пазове и Инђије) имају највећи број домаћих туриста током 1985. године. Тај број је нешто мањи 1990. године, а током 1996. године је тај број практично преполовљен. То је разумљиво с обзиром на нестабилну ситуацију у земљи и смањено домаће туристичко тржиште услед распада СФРЈ. Највећи број домаћих туриста бележи општина Нови Сад, затим следе Сомбор, Апатин, Панчево, Бачка Паланка и тд. Најмањи број домаћих туриста имају општине Сремски Карловци, Бачки Петровац, Беочин, Тител, Стара Пазова и Бач.

Табела бр 31. Број ноћења домаћих туриста (по општинама) на територији војвођанског Подунавља за 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 1996, 1997. годину

Општина	1970.	1975.	1980.	1985.	1990.	1996.	1997.
Апатин	9 431	9 307	13 003	54 693	50 318	46 397	46 552
Бач	-	714	5 507	8 766	2 482	2 547	2 663
Бач. Паланка	13 732	11 825	20 447	22 284	13 918	16 983	10 166
Бач. Петровац	394	340	-	-	-	-	-
Бела Црква	3 876	6 324	10 905	12 143	8 784	2 889	2 809
Бочин	24 517	22 251	25 369	34 838	34 682	-	-
Инђија	7 055	8 123	24 675	16 185	7 424	2 996	2 917
Ковин	9 186	4 435	12 265	16 257	121 706	6 353	5 090
Нови Сад	88 783	119 469	106 925	212 110	135 145	95 053	88 627
Оџаци	2 981	4 306	12 782	7 533	5 275	2 316	2 108
Панчево	15 798	10 907	42 903	66 374	39 978	18 121	13 066
Сомбор	11 039	19 024	28 192	36 287	25 353	19 466	15 307
Ст. Пазова	3 431	4 135	5 237	3 659	5 341	742	426
Ср. Карловци	-	-	-	-	-	-	-
Тител	2 327	1 960	3 726	561	-	-	-
Укупно	192 550	223 120	311 936	49 1690	450 406	213 863	189 731

Извор: Статистички годишњаци САП Војводине за 1975, 1977, 1981, 1986. годину, Покрајински завод за статистику, Нови Сад; Општине у Републици Србији за 1991, 1997, 1998. годину, Републички завод за статистику Србије, Београд.

Највећи број ноћења домаћих туриста остварено је такође 1985. године, да би 1990. опао, а потом се током 1996. и 1997. године и више него преполовио из напред наведених разлога.

График бр. 18. Број ноћења домаћих и страних туриста на територији војвођанског Подунавља за 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 1996. и 1997. годину

График бр. 19. Број домаћих и страних туриста на територији војвођанског Подунавља за 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 1996. и 1997. годину

По броју ноћења домаћих туриста на територији војвођанског Подунавља издваја се општина Нови Сад, затим општина Апатин, Сомбор, Панчево, Бачка Паланка. Најмањи број ноћења домаћих туриста имају општине Сремски Карловаци, Стара Пазова и Оџаци.

Посебну слику туристичком промету неког простора даје дужина боравка туриста. На основу ових података може се констатовати који облици туризма доминирају на одређеној територији.

Табела бр 32. Просечна дужина боравка домаћих туриста на територији војвођанског Подунавља за 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 1996, 1997. годину

Општина	1970.	1975.	1980.	1985.	1990.	1996.	1997.
Апатин	1,3	1,6	2,4	4,4	6,0	8,1	8,5
Бач	-	1,0	2,7	4,2	2,4	4,7	3,7
Бач. Паланка	2,6	1,3	1,9	1,8	1,8	1,5	3,0
Бач. Петровац	1,2	2,9	-	-	-	-	-
Бела Црква	1,3	1,3	2,3	2,3	2,3	2,1	2,2
Бочин	5,5	24,8	7,7	6,4	1,7	-	-
Инђија	1,2	1,2	1,4	1,6	1,4	1,7	2,5
Ковин	3,6	2,1	2,5	3,0	5,1	1,8	2,6
Нови Сад	1,6	1,7	1,9	1,9	1,7	1,7	1,8
Оџаци	1,2	1,4	4,0	2,2	1,8	1,9	1,7
Панчево	1,3	1,7	1,7	3,3	2,2	2,1	2,4
Сомбор	1,1	1,2	1,7	2,4	1,8	2,1	2,4
Ст. Пазова	1,0	1,0	1,0	1,0	3,9	3,0	1,8
Ср. Карловци	-	-	-	-	-	-	-
Тител	1,7	1,9	4,2	8,5	-	-	-
Укупно	1,7	1,7	2,0	2,4	2,4	2,1	2,4

Извор: Подаци на основу вредности из табела број 30 и 31.

На територији војвођанског Подунавља за посматране године просечна дужина боравка домаћих туриста креће се од 1,7 до 2,4 дана, што указује у први мах да нема већег стационарног боравка туриста. Анализа података даје нешто другачије резултате. Дobar део општина има просечну дужину боравка између 1,7 и 2,5 дана што говори о доминацији транзитног вида туризма. Значи, ради се о краћем задржавању на значајним саобраћајним правцима, као и о кратким посетама пословних људи. То се првенствено односи на општине Нови Сад, Инђију, Сомбор, Стару Пазову итд. Најдужи просечни боравак туриста 1997. године бележи општина Апатин где се он креће до 8,5 дана. С обзиром да се дужина боравка кретала све до 1980. године између 1,3 и 2,4 дана, очигледно је да је то последица стационарног боравка у

здравствено-лечилишном центру у бањи Јунаковић. Све до 90-их година изузетно дуг просечан боравак туриста (1975. године чак 24,8 дана) бележи и општина Беочин, што је разумљиво, с обзиром на одмаралишта где је такође доминантан масовни стационарни боравак. То се једним делом односи и на општину Ковин. На простору Бача, Бачке Паланке, Апатина, као и једним делом Оџака, дужи боравак туриста током посматраних година везан је за ловни туризам који на овим територијама има одличне терене.

Посматрано у целини, укупан број домаћих туриста и остварених ноћења последњих година бележи пад, а просечна дужина боравка се креће око 2,4 дана. Смањен туристички промет је свакако последица нестабилне ситуације у земљи и лоше платежне моћи домаћег госта што би уз већу економску стабилност у земљи свакако било анулирано.

6.2. СТРАНИ ТУРИСТИ

Страни туристи у туристичком промету војвођанског Подунавља учествују, према последњим подацима за 1997. годину, са 18,7% у укупном броју туриста и 20,1% у броју остварених ноћења на овом простору.

Табела бр. 33. Број страних туриста (по општинама) на територији војвођанског Подунавља за 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 1996, 1997. годину

Општина	1970.	1975.	1980.	1985.	1990.	1996.	1997.
Апатин	776	705	694	1 145	677	1 611	1 201
Бач	-	30	360	185	187	190	160
Бач. Паланка	1 073	1 095	1 307	934	699	252	403
Бач. Петровац	-	2	-	-	-	-	-
Бела Црква	96	161	211	370	2 718	100	105
Бочин	52	-	-	3	622	-	-
Инђија	1 205	946	827	674	422	1020	623
Ковин	62	-	158	206	283	116	76
Нови Сад	19 479	20 713	28 416	31 981	34 119	15 054	14 552
Оџаци	93	599	226	234	347	84	113
Панчево	1 691	973	4 083	1 529	1 518	710	554

Општина	1970.	1975.	1980.	1985.	1990.	1996.	1997.
Сомбор	730	1 319	2 332	1 528	1 585	410	249
Ст. Пазова	269	374	505	112	498	187	256
Ср. Карловци	-	-	-	-	-	-	-
Тител	114	96	22	527	364	-	-
Укупно	25 640	27 013	39 141	39 428	44 039	19 734	18 292

Извор: Статистички годишњаци САП Војводине за 1975, 1977, 1981, 1986. године, Покрајински завод за статистику, Нови Сад; Општине у Републици Србији за 1991, 1997, 1998. годину, Републички завод за статистику, Београд.

Као што се може закључити из претходне табеле, укупан број туриста био је максималан 1990. године. Туристички промет страних туриста висок је и током 1980. и 1985. године. После 90-те године бележи се пад промета и посета је у пола смањена што је последица нестабилне ситуације у земљи. Највећи број страних туриста посети општину Нови Сад, затим следе Апатин, Панчево, Бачки Петровац, Беочин, Тител, Ковин, Бела Црква и др.

Табела бр. 34. Број ноћења страних туриста (по општинама) на територији војвођанског Подунавља за 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 1996, 1997. годину

Општина	1970.	1975.	1980.	1985.	1990.	1996.	1997.
Апатин	2 408	2 519	2 077	4 718	1 516	11 764	8 243
Бач	-	30	1 115	757	455	551	389
Бач. Паланка	2 571	4 144	3 487	1 981	1 612	435	961
Бач. Петровац	-	2	-	-	-	-	-
Бела Црква	199	284	1 084	1 135	9 368	350	288
Бочин	166	-	-	21	790	-	-
Инђија	1 564	1 205	1 122	1 095	743	2 218	2 544
Ковин	930	-	302	811	731	221	205
Нови Сад	41 809	51 306	56 499	61 902	67 668	31 264	30 238
Оџаци	137	2 245	773	522	687	2 047	2 649
Панчево	3 145	9 962	8 517	4 120	3 371	1 674	1 196
Сомбор	2 691	3 235	5 725	3 360	4 013	605	385
Ст. Пазова	269	374	505	112	781	685	534
Ср. Карловци	-	-	-	-	-	-	-
Тител	1 260	238	82	13 847	11 099	-	-
Укупно	57 149	75 544	81 288	94 381	102 834	51 814	47 632

Извор: Статистички годишњаци САП Војводине за 1975, 1977, 1981, 1986. године, Покрајински завод за статистику, Нови Сад; Општине у Републици Србији за 1991, 1997, 1998. годину, Републички завод за статистику, Београд.

Највећи број ноћења на територији војвођанског Подунавља (табела бр. 34) остварен је 1990. године (102 843 ноћења), да би 1996. године био преполовљен (51 814 ноћења), тенденција пада настављена је и 1997. године (47 632 ноћења). Највећи број ноћења страних туриста оствари се на простору општине Нови Сад, што је и разумљиво, с обзиром на капацитете и положај територије. Затим следе општине Апатин, Оџаци, Панчево, Инђија и др. Најмањи број ноћења страних туриста имају општине Бачки Петровац, Беочин, Тител, Ковин и др.

Табела бр. 35. Просечна дужина боравка туриста на територији војвођанског Подунавља за 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 1996, 1997. годину

Општина	1970.	1975.	1980.	1985.	1990.	1996.	1997.
Апатин	3,1	3,6	3,0	4,1	2,2	7,3	6,9
Бач	-	1,0	3,1	4,1	2,4	2,9	2,4
Бач. Паланка	2,4	3,8	2,7	2,1	2,3	1,7	2,4
Бач. Петровац	-	1,0	-	-	-	-	-
Бела Црква	2,1	1,8	5,1	3,1	3,5	3,5	2,7
Бочин	3,2	-	-	7,0	1,3	-	-
Инђија	1,3	1,3	1,4	1,6	1,8	2,2	4,1
Ковин	15,0	-	1,9	3,9	2,6	1,9	2,7
Нови Сад	2,1	2,5	2,0	1,9	2,0	2,1	2,1
Оџаци	1,5	3,7	3,4	2,2	2,0	24,4	23,4
Панчево	1,9	10,2	2,0	2,7	2,2	2,4	2,2
Сомбор	3,6	2,4	2,4	2,2	2,5	1,5	1,5
Ст. Пазова	1,0	1,0	1,0	1,0	1,6	3,7	2,1
Ср. Карловци	-	-	-	-	-	-	-
Тител	11,0	2,5	3,7	26,3	30,5	-	-
Укупно	2,2	2,8	2,1	2,4	2,3	2,6	2,6

Извор: Подаци на основу вредности из табела број 33 и број 34.

На простору војвођанског Подунавља за посматране године просечна дужина боравка страних туриста се креће од 2,1 до 2,8 дана и нешто је већи од дужине боравка домаћих туриста. Просечна дужина боравка страних туриста посматрано по општинама је неједнака. Општине Нови Сад, Стара

Пазова, Инђија, Сомбор, имају константно просечну дужину боравка која указује на транзитни облик туризма (кратка задржавања) који је карактеристичан за значајније међународне правце и пословне посете. Највећу просечну дужину боравка страних туриста у континуитету бележи општина Апатин, што је последица стационара у бањи Јунаковић, као и ловних терена на овом простору. Изузетно високу просечну дужину боравка страних туриста за поједине године бележе општине Оџаци и Тител у периодима када на ловним теренима ових територија бораве страни ловци. Нешто већу дужину боравка изнад просека бележе и општине Бачка Паланка, Ковин и Бела Цркава.

Посматрано у глобалу укупан број страних туриста и остварених ноћења последњих година бележи пад (преполовљена посета) што је свакако последица нестабилне ситуације у земљи. Уз једно стабилније стање на простору целе земље треба очекивати и већу посету страних туриста на територији војвођанског Подунавља.

7. ПОСТОЈЕЋИ И МОГУЋИ ОБЛИЦИ ТУРИСТИЧКИХ КРЕТАЊА

Постоје различити облици туристичких кретања, а разликују се према основној потреби (културној или рекреативној) према мотивима, радијусу, узрасту, врсти транспорта итд. Облици кретања су истовремено диференцирани и синтетички облици туристичке тражње и непосредно утичу на формирање понуде и на систем туристичког привређивања (Јовичић, 1986).

На основу примењене туристичке валоризације природних и антропо-гених потенцијала издвојени су, првенствено на основу мотива доласка туриста на простор војвођанског Подунавља, различити облици туристичких кретања. Као доминантни облици туризма могу се издвојити: наутички, ловни и риболовни, градски, бањски, спортско-рекреативни, селективни и остали облици туристичких кретања.

Савремена тенденција код формирања туристичке понуде неког подручја налаже комплексну понуду (више потенцијала), а самим тим комбиновање различитих видова туризма.

7.1. СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ ТУРИЗАМ

Спортско-рекреативни туризам је, као што сам назив каже, првенствено туристички рекреативни облик кретања. Рекреативна кретања се јављају као нужност савременог друштва где човек, услед психичког замора (пословно ангажовање, начин живота) осећа потребу да се опусти упражњавајући различите активности. Међу њима, пливање спада у најздравије облике спортске рекреације. То је изванредан облик природне масаже јер активира готово све мишиће тела, па на тај начин побољшава физичку и психичку издржљивост.

Овај облик туризма се везује за хидрографске објекте, тј. воду, где се упражњавају различите рекреативне активности попут купања, једрења, кајакарења, веслања и друге активности.

На територији војвођанског Подунавља спортско-рекреативни туризам се везује првенствено за ток и обале Дунава, део каналског система ДТД и белоцркванска језера.

Од спортско-рекреативних активности најзаступљенији је купалишно-рекреативни туризам. Овај облик туристичког кретања, уз погодности везане за водену површину, подразумева и постојање одговарајућег приобалног појаса, с обзиром да су сунчање и боравак на чистом ваздуху допунске компоненте пливања. Природне карактеристике приобалног појаса су од великог значаја за туристичку валоризацију купалишно-рекреативних подручја. Песковите плаже са благим нагибом, песковитим саставом дна и корита без јама су задовољавајуће са туристичко-рекреативног становишта. У зависности од површине, дужине и ширине приобалног појаса плаже могу бити: мале (површине 2 ха, дужине 300 м и ширине обалног појаса од 30 м), средње (површине 2 - 10 ха, дужине 300 - 1 000 м и ширине приобалног појаса од 50 м) и велике (површине преко 10 ха, дужине преко 1 000 м и ширине приобалног појаса преко 50 м). Капацитет плажа креће се у зависности од њене величине. Сматра се да потребне површина обале по купачу износи 3 м² и водене површине 5 м² по купачу (Димитријевић, Косар, 1983).

На обалама Дунава има доста мањих и већих пешчаних плажа од којих су најзначајније и најуређеније на подручју Новог Сада. Дунавска плажа - Штранд је прва и најлепша плажа у Европи. Отворена је још 1921. године, а 1931. године добија своја правила као јавно купалиште. Заузима простор од 10 ха. Комплетно је уређено, са тушевима, кабинама, санитарним чворовима и бројним угоститељским објектима (Подаци добијени од управе градске плаже Штранд). Поред "Штранда", ту су још Официрска плажа и Бећар штранд, које имају карактер дивљих плажа. Многобројне аде на Дунаву (Мачков спруд, Шашићева ада и друге) имају изванредне плаже погодне за купалишни туризам. Поред њих ту су и плаже код Бачке Паланке (рекреациони центар "Тиквара"), Апатина, Панчева и дуж Дунава већина осталих насеља која

излазе на његове обале (нпр. Провала код Вајске) имају мање или веће плаже. Већина ових купалишно-рекреативних површина није довољно уређена, а посећује их углавном становништво околних насеља.

Фот. 15. Пешчана плажа "Штранд" код Новог Сада

Обале белоцркванских језера су уређене и током летњег периода при-мају знатан број купача. Поред посетиоца из околних насеља долазе туристи и са ширег подручја Војводине. Плаже на обалама канала ДТД су углавном неуређене, али су и оне током лета доста посећене.

С обзиром да се су за спортско-рекреативни туризам на води, пре свега за купање, неопходни одговарајући временски услови, тј. одговарајућа температура ваздуха и воде, овај облик туризма делом има сезонски карактер. Према подацима на метеоролошким станицама и пунктовима где се прати температура воде на простору војвођанског Подунавља, најбољи услови су током јула и августа али су могући и током јуна и септембра.

Спортско-рекреативни туризам, с обзиром на активности које се упражњавају, првенствено се везују за млађе генерације. Може се рећи да је туристички облик кретања омладине и деце. Овај облик туризма упражњавају становници околних урбаних простора, тј. доминира домицилно становништво. Изузетак чине белоцркванска језера и део простора у сомборско-апатинском подручју где је организована тзв. школа у природи са посебним акцентом на

рекреативне активности на води. Ова школа има посетиоце са ширег простора војвођанског Подунавља и целе Војводине.

Спортско-рекреативни туризам би се могао изванредно повезати са наутичким туризмом с обзиром на активности у води (једрење у чамцу, на дасци, веслање, кајакарење, рекреативно пливање) које се добро уклапају у пловидбу и мања крастарења на воденим површинама. За овај облик туризма могла би се користити већ постојећа материјалан база која би тренутно обухватала бољу уређеност кампова, викенд насеља и плажа (санитарни чворови, спортски терени, кабине, ресторани и друго).

С обзиром да је главни циљ овог туризма релаксација, опуштање, овај облик туристичког кретања се може уклопити са спортским риболовом који има исте циљеве. Значи, спортско-рекреативне просторе на одговарајући начин треба повезати са постојећим риболовним локалитетима ради надопуне ова два облика туризма.

Спортско-рекреативни туризам се може спојити и са културно-манифестационим туризмом, превентивно се ту подразумевају спортске манифестације које би се одржавале на Дунаву. У комбинацији са рекреативним активностима могу се остварити изузетно туристички атрактивни програми.

7.2. НАУТИЧКИ ТУРИЗАМ

Последњих пар деценија веома интензивно у целом свету се развија наутички туризам, како на мору тако и на рекама, језерима. Постоји велики број дефиниција овог туристичког феномена. О наутичком туризму на овим просторима писали су највише аутори из Хрватске (В. Брајковић, А. Аполонио, В. Јадреша и други) и при том је логично приоритет дат развоју наутичког туризма на мору.

Једна од једноставних и свеобухватних дефиниција под наутичким туризмом подразумева: "Скуп односа и појава који проистичу из путовања воденим токовима различитим пловилима и боравка туриста у одређеним местима дуж пловних токова. Наутички туризам је сложен и подразумева више облика организованог или самоорганизованог туризма који за садржај

боравка имају вожњу мањим или већим пловним објектима и задржавање на обалама у спортско-рекреативне сврхе" (Група аутора, 1989). Очигледно појам наутичког туризма се не везује само за пловни пут и пловидбу већ и за различите активности (не само спортско-рекреативне, већ и културне, забавне и друге) на обали и ширем приобаљу где се остварује одређена туристичка потрошња.

Велике реке, међу којима Дунав заузима посебно место, имају значајну улогу у развоју континенталне наутике што се још више потенцирало отварањем главног канала Рајна-Мајна-Дунав, септембра 1992. године. На тај начин омогућена је пловидба Дунавом од Северног до Црног мора.

Пловидба на нашим рекама, укључујући у првом реду Дунав, има дугу традицију. Први пароброд на делу Дунава који данас припада Југославији запловио је далеке 1831. године. Током 1891. године основано је Српско паробродно друштво, а 1926. године Друштво за речну пловидбу краљевине СХС (Милованов, 1987). Пред Други светски рат наши речни бродови су располагали са 12 000 путничких места, а речни саобраћај се налазио на другом месту после железничког. После Другог светског рата речни саобраћај преузима Југословенско речно бродарство да би 1967. и 1968. године због смањеног броја путника у речном саобраћају пловни објекти били уступљени за туристички саобраћај ("Центротурист" из Београда). Најинтензивнији путнички и туристички саобраћај у овом периоду забележен је 1973. године када је превезено 62000 путника. Учесици путовања су углавном индивидуални путници и мање организоване групе преко путничких агенција. Због интензивног развоја друмског саобраћаја речни саобраћај губи путнике и како бродови до трајавају практично се гаси. Једно краће време хидробусима су се одржавале туристичке линије Београд - Нови Сад, Нови Сад - Вуковар и Београд - Текије, да би временом због нерентабилности били укинута.

Међутим, без обзира на, практично, нестанак наше "беле флоте" осамдесетих година, Дунавом се одвијао интензиван туристички саобраћај све до деведесетих година (до почетка рата 1991. године). Туристички саобраћај се одвијао иностраним луксузним туристичким бродовима и јахтама. Године 1989. је на Дунаву пловило 384 страна туристичка брода, 230 страних и 55 домаћих чамаца и јахти (Лашков, Јовановић, 1990). Највише је било бродова из СССР-

а (данашње Русије), Аустрије, Мађарске, Румуније, Бугарске и других. Међу туристима на иностраним бродовима 1987. године највише је било Руса (5 836 путника), Немаца (4 114 путника), Американаца (1 810 путника), Канађана (378 путника), Аустријанаца (307 путника) и других (Лашков, Јовановић 1990).

Тренутно континуирану пловидбу на Дунаву у панонском сектору, на територији војвођанског Подунавља, ометају штете настале рушењем мостова код Новог Сада за време ратних разарања 1999. године.

Дунав на свом току кроз Југославију, на подручју војвођанског Подунавља, тече дужином од 362 km. То је простор на коме би, како страни тако и домаћи наутичари и учесници туристичког саобраћаја, морали имати свој пловни пут и одговарајуће пратеће садржаје у приобаљу.

Постоје општи и посебни чиниоци који утичу на развој и унапређење наутичког туризма:

- природни или атрактивни чиниоци
- друштвено-економски чиниоци

Под природним чиниоцима подразумева се све оно што нам је природа сама дала за развој наутичког туризма, укључујући обале, водени простор, конфигурацију земљишта, географски положај, лепоте пејзажа, метеоролошке прилике, итд. Друштвено-економски чиниоци обухватају изградњу нових капацитета или модернизацију постојећих, набавку опреме и инвентара за постојеће капацитете и друго (Јадрешкић, 1978)

Основни предуслов за развој наутичког туризма су природни услови подручја. Наравно, при томе не треба занемарити утицај антропогених услова и неопходне објекте у оквиру материјалне базе.

На овом делу тока Дунава, тзв. панонском сектору, на територији војвођанског Подунавља, природне вредности су изузетно атрактивне и разноврсне. По геоморфолошко-хидролошким особинама, овај простор карактеришу Фрушкогорски масив, део Банатског песка, стрми лесни одсеци, ниска обала са ритовима и барама, рукавци и аде. Клима на територији војвођанског Подунавља пружа изванредне услове за пловидбу у периоду април-октобар. Навигациони период на Дунаву траје 302 дана, што значи да је пловидба могућа током целе године, изузетак су дани са маглом, јаким ветром или евентуалана појава леда. У периоду јун - септембар, могући су сви видови

спортске рекреације на води, организовање мањих крстарења на Дунаву (обилазак плажа, ада, рукаваца) као и излети у приобалном делу подручја.

Рукавци око ада, мртваја, бара, пружају одличне услове за спортски риболов, а ритске шуме у алувијалној равни дају изванредне ловне терене. Дунав и његово приобаље пружају изванредан простор где је могуће комбиновање пловидбе (наутике) са спортовима на води, риболовом, ловом или пак излетничким видом туристичког кретања.

Бројни су и антропогени фактори: културно-историјски споменици, градски центри, различите манифестације, археолошка налазишта, дворци, салаши - као типични објекти војвођанског амбијетна. Они својим садржајем знатно обогаћују понуду коју приобаље војвођанског Подунавља пружа потенцијалним туристима, наутичарима.

Поред основних предуслова за развој наутичког туризма, првенствено специфичних природних услова (пловност Дунава, могућност пристајања и друго) врло су важни материјални предуслови (наутички објекти: луке, лучице, пристаништа, зимовници), као и пловни објекти (бродови, јахте, бродићи, чамци) (Ахметовић-Томка, Ахметовић, 1996).

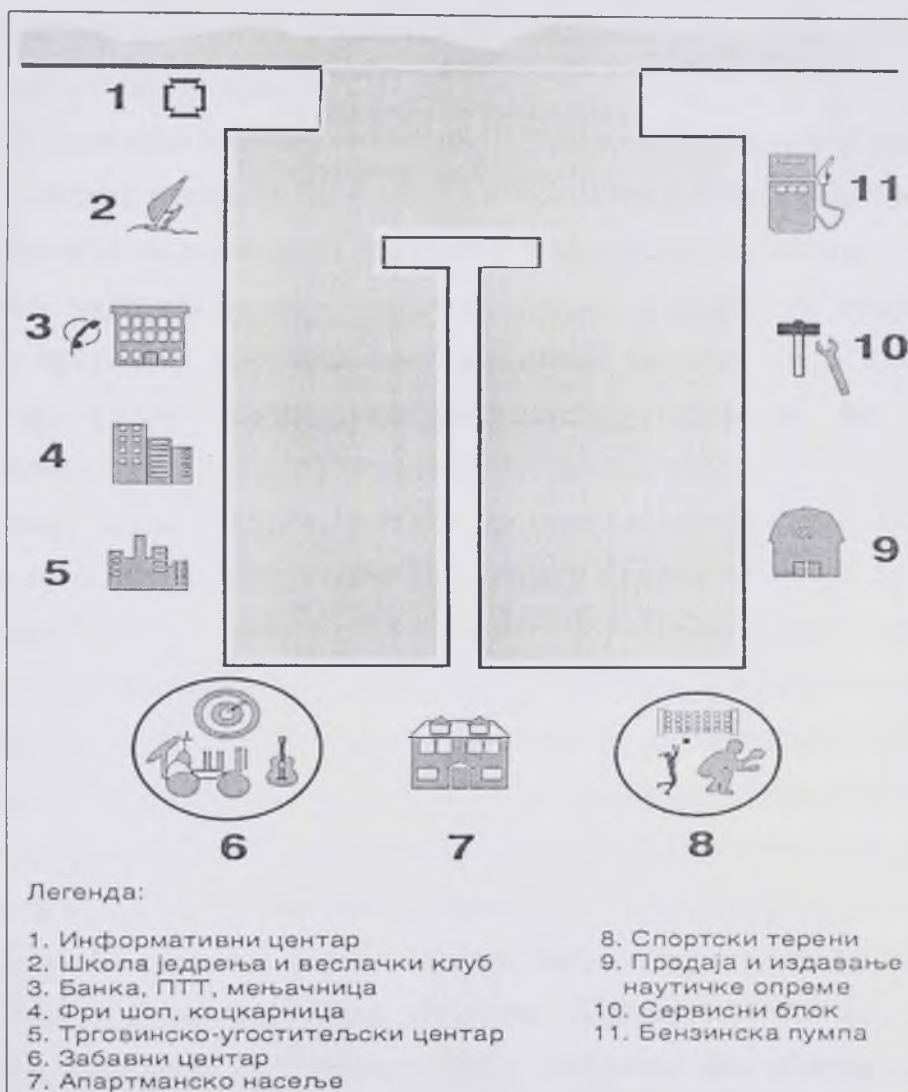
Данас је ситуација таква да ће се мали број туриста - наутичара упутити Дунавом, јер тренутно нема ни једног за туризам прилагођеног места за заустављање, а поготово задржавање.

Материјалну базу наутичког туризма чине, како пловна средства различитих врста, облика и величине, тако и објекти и простори на облама дуж пловних токова. Под објектом наутичког туризма могу се подразумевати они простори дуж обала затворених вода (река и канала) који уређеношћу и опремељеношћу простора објектима, опремом и услугама обезбеђују функционисање наутичког туризма и задовољавање основних и допунских туристичких потреба наутичара (Ахметовић-Томка, Ахметовић, 1996).

Под објектима наутичког туризма се, дакле, сматра више врста и категорија објеката у зависности да ли задовољавају све (примарне и секундарне) потребе туриста или само неке потребе. Најчешће се издвајају следеће врсте и категорије објеката наутичког туризма:

- **марина** је специјализована туристичка лука оспособљена за прихват, снабдевање и услуживање туриста, као и за снабдевање,

чување, одржавање и опремање пловила наутичког туризма са доступношћу до сваког пловила и могућношћу коришћења пловила у сваком тренутку. Она представља најсложенији објекат наутичког туризма и садржи три основне целине:

Општи шематски приказ марине

- а) наутички део - који подразумева прилаз пловилима, привез за пловила за изнајмљивање и привез пловила у транзиту, место за извлачење пловила и друго;
- б) услужни део - треба да обухвата бензинску пумпу, сервисне радионице, мањи трговачки центар, комплетан санитарни блок и друго;

ц) туристички део - треба да садржи ресторан, информативни биро, мењачницу, ПТТ услуге, спортско-рекреативни блок и друго (Ахметовић-Томка, Ахметовић, 1996).

- **пристаниште** је објекат који је у целини или делимично намењен и прилагођен задовољавању пре свега пловидбених потреба пловила, а затим и осталих основних боравишних, услужних и потреба снабдевања наутичара.
- **привезиште** је посебно изграђен обални простор уграђен за прихват и привез пловила, али који не представља део марине или пристаништа са директним пешачким приступом до пловила.

И као најједноставнији наутички објекат издваја се **сидриште** које представља природни или вештачки заштићен простор на обали уређен и опремљен за организовани привез пловила на плутама без могућности пешачког приступа до пловила (Ахметовић-Томка, Ахметовић, 1996).

На току Дунава, који се налази на простору војвођанског Подунавља налази се пет већих пристаништа као што су Бездан, Апатин, Беочин, Нови Сад, Панчево. Ова пристаништа су у почетку функционисала за потребе како теретног тако и путничког садржаја. Данас је доминантан теретни саобраћај с обзиром да се осамдесетих година престало са домаћим речним путничким саобраћајем. Поред ових великих пристаништа постоји и одређени број мање или више уређених пристаништа углавном код већих насеља на Дунаву. Најзначајнији су код Бачке Паланке и Ковина, а ту су још (идући од северозапада ка југоистоку): Бачко Ново Село, Нештин, Баноштор, Черевећ, Стари Сланк-амен, Иваново, Дубовац, Стара Паланка (Подаци из Атласа Дунава за наутички туризам кроз Југославију, 1995). Међутим, без обзира на природне могућности које Дунав очигледно има за подизање наутичких објеката, сва ова издвојена већа или мања пристаништа на обали немају туристичке садржаје да би одговарали савременим објектима намењеним за наутички туризам.

Изградња туристичких marina као неопходних за савремени наутички туризам и његову рецептивну понуду је у нашим условима веома скупа с обзиром на већ неведене садржаје које једна савремена marina треба да има. Због тога би се на целом простору војвођанског Подунавља требало покушати, користити већ постојећа лоцирана пристаништа која имају добру локацију

(повезаност са залеђем, добра локација на Дунаву) са изградњом неколико мањих марина, а формирати један већи наутички центар на подручју Новог Сада. Нови Сад и његово шире подручје имају изванредне природне и антропогене услове за развој наутичког туризма и то би требало употпунити и одговарајућом материјалном базом. На простору већ помињаних мањих места треба изградити туристима пристаништа за задовољавање основних туристичких потреба наутичара.

У склопу организовања наутичких тура треба размишљати и на повезивање пловидбе Дунавом са постојећом каналском мрежом ДТД која се налази у ширем подручју војвођанског Подунавља. На обалама канала, такође, постоје могућности за подизање одређених наутичких објеката.

Потенцијални туристи (страни и домаћи) наутичког туризма били би заљубљеници у реку, превенствено они који имају пловила и своје слободно време углавном проводе на Дунаву. На простору новосадског подручја предпоставља се да има око 2 500 чамаца наутичара, а на простору војвођанског Подунавља тај број је троструко већи. Поред њих свакако би се могли укључити сви они заинтересовани за пловидбу и садржаје које нуде обале Дунава. То би било могуће изнајмљивањем пловила и организовањем већих и мањих крастарења по Дунаву у комбинацији са излетима у околину (неке путничке агенције, нпр "Маркет турс" у Новом Саду организује овакве туре). Туристима који имају афинитета према лову, риболову треба понудити комбинацију ових видова туристичких кретања са наутичким. С обзиром да су ловни и рибловни терени заступљени на овом простору то није тешко организовати. Исто тако је могуће укључивање у раличите манифестације које се одржавају на простору војвођанског Подунавља као и обилазак археолошких локалитета, двораца, тврђава, споменика, манастира, и других објеката.

Развој наутичког туризма на територији војвођанског Подунавља, с обзиром на постојеће природне и антропогене карактеристике, је могућ али га не прати одговарајућа материјална база (наутички објекти и пловила). Тренутно је ситуација погоршана одређеним прекидом пловидбе на простору код Новог Сада због порушених мостова. Нормализацијом пловидбе у скорије време и улагањима у изградњу савремених наутичких објеката могли би се створити изванредни услови на Дунаву и његовим обалама како за домаће,

тако и за стране наутичаре. Страним туристима наутичарима, предстоји тек откривање атрактивности пејзажа које овај сектор Дунава пружа, а и једним и другима тек предстоји упознавање његове лепоте у правом смислу речи.

7.3. ЛОВНИ И РИБОЛОВНИ ТУРИЗАМ

Простор војвођанског Подунавља има изванредне услове за развој ловног и риболовног туризма. Дужу традицију и боље финансијске ефекте има ловни туризам јер су ловни терени на подручју војвођанског Подунавља годинама били изузетно интересантни на међународном туристичком тржишту.

7.3.1. Ловни туризам

Ловни туризам представља, с обзиром на мотив и комплементарност ове делатности, специфичан облик туристичких кретања. Мотив ловног туризма је лов, одстрел дивљачи и битно је да поред валоризације дивљачи као природног богатства долази и до њихове продаје (Чомић, Пјевач, 1997).

Ловни терени на простору Војводине су познати по богатом ловном фонду, а велики број познатих војвођанских ловишта се налази управо на територији војвођанског Подунавља. Овај простор је одавнина био погодно пребивалиште (степа, шумо-степа, шума, баре) за разноврсну дивљач. Лов је изузетно дуго био привилегија богатих, а први закони за ову област јављају се почетком 18. века. Најпознатија ловишта крајем 19. и почетком 20. века имали су велепоседници (ловишта Андреје Чеконића у Банату, ловиште грофа Котека у Футогу итд.). Све до Првог светског рата простори Војводине су били познати по богатству фонда ловне дивљачи. Непосредно после рата број дивљачи је знатно смањен. Оснивањем Савеза ловачких друштава Баната, Бачке, Срема и Барање 1922. године ово стање је полако почело да се поправља. Повећава се ловни фонд дивљачи, а побољшава се и опште стање у ловству да би се за време Другог светског рата стање поново погоршало. У првим послератним годинама није било довољно могућности да се ловној привреди поклони већа пажња тако да прва значајнија улагања почињу после

педесетих година. До интензивнијег развоја ловне привреде у целини и почетка развоја ловног туризма долази после 1960. године (Бугарски, 1972). Од тада је овај облик туризма био у сталном порасту практично до деведесетих година (до рата 1991. године).

Табела бр. 36. Ловни фонд дивљачи на територији војвођанског подунавља за 1973, 1975, 1980, 1985, 1987*. године

Година	Јелен		Срна	Муфлон	Зећ	Пољска јаребица	Фазан
	Обичан	Лопатар					
1973.	1 487	-	7 506	160	86 504	110 230	120 818
1975.	1 478	13	8 811	358	80 523	83 659	81 367
1980.	2 081	472	9 195	269	52 163	33 533	87 700
1985.	2 343	120	10 907	152	65 697	25 225	95 296
1987.	2 572	30	10 788	65	67 129	17 620	74 420

Извор: Статистички годишњази САП Војводине за 1974, 1977, 1981, 1986, 1988. годину, Покрајински завод за статистику, Нови Сад.

Предходна табела прати ловни фонд војвођанског Подунавља од седамдесетих до краја осамдесетих година. На основу датих података може се констатовати да је богатство ловног фонда базирано на високој дивљачи (јеленска дивљач, срна, дивља свиња) док је код ниске дивљачи релативно одржаван број фазана и зечева. Број јеленске дивљачи константно расте почевши од 1973. године (1 487 грла) до 1987. године (2 572 грла).

Табела бр. 37. Учешће војвођанског Подунавља у ловном фонду Војводине према подацима за 1987. годину

Врста дивљачи		Војводина	Војвођанско Подунавље	Учешће војвођанског Подунавља у %
Јелен	Обични	4 569	2 572	56,3
	Лопатар	455	30	6,7
Срна		38 215	10 788	28,2
Муфлон		489	65	13,3
Дивља свиња		4 500	2 371	52,7
Зећ		236 510	67 129	28,4
Пољска јаребица		49 103	17 620	35,9
Фазан		252 782	74 420	29,4

Извор: Статистички годишњази САП Војводине за 1988. годину, Покрајински завод за статистику, Нови Сад.

* Података о ловном фонду нема публикованих почевши од 1990. године па надаље

Учешће војвођанског Подунавља у фонду Војводине указује да је знатан број дивљачи сконцентрисан на овом простору. Највећи је број јеленске дивљачи (обичан јелен 56,3 %), дивље свиње (52,7 %). Значајно је учешће срнеће (28,2 %) и ниске дивљачи која чини готово трећину ове врсте дивљачи у Војводини.

Табела бр. 38. Број одстрелене дивљач и дивљачи на територији војвођанског Подунавља за 1973, 1975, 1980, 1985, 1987. године

Година	Јелен		Срна	Муфлон	Дивља свиња	Зећ	Пољска јаребица	Фазан
	Обичан	Лопатар						
1973.	388	-	947	3	286	16 941	21 787	50 455
1975.	323	-	744	3	504	14 094	14 465	44 651
1980.	801	48	1 267	51	1 037	5 856	936	47 194
1985.	616	25	1 285	16	974	16 124	1 536	47 668
1987.	769	-	1 278	39	1 168	11 466	964	32 408

Извор: Статистички годишњази САП Војводине за 1974, 1977, 1981, 1986, 1988. годину, Покрајински завод за статистику, Нови Сад.

Као што се може видети из предходне табеле највише високотрофејне дивљачи одстрелено је 1980. године. Иначе на основу датих података може се закључити да се највише одстрелује јеленска (обичан јелен), срнећа дивљач, дивља свиња, а затим фазан и зећ. Оваква структура одстрела је добра с обзиром на висину одстрелне таксе која се плаћа за одстрел високотрофејне дивљачи.

С обзиром да нема довољно статистичких података за последњих десетак година представљањем најзначајнијих ловишта у војвођанском Подунављу може се стећи одређена слика о тренутном стању у ловном туризму на овом простору. Нестабилна економска ситуација, а поготово ратно окружење и дешавања негативно су се одразиле на стање у ловству. Највећи део ловишта труди се да очува постојећи ловни фонд и стару ловачку клијентелу тј. стране ловце који су годинама били стални извор прихода у ловном туризму. Као што смо већ констатовали на простору војвођанског Подунавља налазе се практично најзначајнија ловишта Војводине као што су: Козара, Апатински рит, Карађорђево, Ристовача, Плавна, Делиблетска пешчара, ловишта на Фрушкој гори итд.

На простору војвођанског Подунавља на територији тзв. Горњег Подунавља налазе се два позната ловишта "Козара" и "Апатински рит".

Ј.П. "СРБИЈА ШУМЕ" ЛОВИШТЕ "КОЗАРА"

Ловиште "Козара" налази се у северозападном делу војвођанског Подунавља поред леве обале реке Дунава од 1407 km код места званог "Харчаш" до 1432 km тј. до југословенско-мађарске границе. Административно гледано налази се на територији општине Сомбор, а додељено је газдинству Ј.П. "Србија шуме" Београд - Шумско газдинство "Сомбор" - Шумска управа "Козара" Бачки Маноштор. Приступ до ловишта најбржи је путевима Нови Сад-Србобран-Сомбор и Хоргош-Суботица-Сомбор. Сомбор је асфалтним путем повезан са Безданом (15 km). Страним ловцима олакшан је пут због близине граничног прелаза Бачки Брег.

Укупна површина ловишта "Козара" износи 11 764 ha и подељено је на осам ловних ревира и то: Карапанџа, Казук, Адица, Сига, Шмагуц-Каландош део, Острво, Козара и Штрбац. Укупна ловна површина је 11 756 ha. Неловна површина износи 8 ha и на њој се налазе ловни објекти, зграде за смештај гостију ловаца и други пратећи објекти.

Табела бр. 39. Катастарска структура површина ловишта "Козара"

Укупна површина по културама	Површина у ha
Шуме и шумско земљиште	5 175
Пашњаци и ливаде	4 106
Њиве и баште	486
Воћњаци и виногради	-
Трстици, баре и воде	900
Остало земљиште	1 095
Укупно	11 764

Извор: Ловна основа ловишта "Козара", Ј.П. "Србијашуме", Београд, 1996.

Највећи део ловишта је под шумама, пашњацима и ливадама, а одређени део (900 ha) захватају трстици и баре.

Надморска висина ловишта креће се од 83 до 88 m надморске висине. Ловиште се простире на равничарском терену (до 200 m надморске висине) и припада типу равничарског ловишта.

Од 1982. године на делу територије општине Сомбор и Апатин на простору ловишта утврђен је Регионални парк "Горње Подунавље" са одређеним степеном заштите што свакако доприноси очувању изванредних услова за одржање квалитетног и богатог ловног фонда дивљачи.

У периоду од 1987. до 1996. године бројно стање и одстрел гајених врста дивљачи варира.

Табела бр. 40. Ловни фонд дивљачи ловишта "Козара" за период од 1987. до 1996. године

Година	Јеленска дивљач	Срнећа дивљач	Дивље свиње
1987.	1 591	222	748
1988.	1 800	201	672
1989.	1 996	245	655
1990.	1 877	341	685
1991.	1 954	374	765
1992.	1 882	364	746
1993.	1 815	407	741
1994.	1 909	350	582
1995.	1 662	270	447
1996.	1 524	291	428

Извор: Ловна основа ловишта "Козара", Ј.П. "Србијашуме", Београд, 1996.

Ово ловиште познато је првенствено по крупној дивљачи и станиште посебно одговара јелену који својим начином живота спада у животиње шумо-степе. Поред јелена гајена врста су срна и дивља свиња. Од ситне дивљачи заступљени су зец, веверица, сиви вук, јазавац, дивља мачка и др. Орао белорепан спада у трајно заштићену крупну пернату дивљач. Од ситне пернате дивљачи ловостајем је заштићен фазан, пољска јаребца, препелица, голубови, гугутка и грлица, дивља гуска, дивља патка и др.

Фот. 16. Јеленска дивљач у ловишту "Козара"

Ловни и ловно-технички објекти - за успешан лов неопходни су квалитетни ловно-технички објекти.

Табела бр. 41. Ловно-технички објекти у ловишту "Козара"

Врста објеката	Број објеката
Хранилишта за јеленску дивљач	52
Хранилишта за срнећу дивљач	3
Хранилишта за дивље свиње	32
Солишта	175
Спремишта за храну	20
Валови за исхрану	245
Хватаљке за дивљач	11
Високе фиксне чеке	130
Ниске преносне чеке	53
Затворене чеке	10
Лестве са седалицама	16

Извор: Ловна основа ловишта "Козара", Ј.П. "Србијашуме", Београд, 1996.

Као што се може видети из предходне табеле ловиште располаже бројним ловно-техничким објектима неопходним како за одгој тако и за одстрел дивљачи. Ловиште је испресецано ловачким путељцима, стазама и просецима који се одржавају током читаве године.

Од објеката за смештај и исхрану ловаца постоје две ловачке куће са два апартмана и шест двокреветних соба са купатилом. Ловачке куће се налазе у реверима "Казук" и "Штрбац".

Као ловци туристи углавном се појављују странци. На високу дивљач то су Немци и Аустријанци док Италијани долазе у мањем броју али за лов на пернату дивљач. Током десетогодишњег периода (1987-1996. година) у ловишту је остварен добит одстрелом дивљачи и пружањем услуга у вредности од око 30 милиона динара (29.582.240,00 динара), просечно годишње 2 958 224,00 динара.

Ј.П. "СРБИЈА ШУМЕ" ЛОВИШТЕ "АПАТИНСКИ РИТ"

Ловиште "Апатински рит" налази се на равничарском терену у северо-западном делу војвођанског Подунавља, поред леве обале Дунава од 1400 речног km на северном делу до 1367 речног km на јужном делу до богојевског моста. По територијално-административном положају ловиште "Апатински рит" припада општини Апатин. Најважнији саобраћајни правци за приступ ловишту су Ниво Сад-Србобран-Сомбор и Хоргош-Србобран-Сомбор. Сомбор је асфлтим путем повезан са Апатином (14 km). Страним ловцима је олакшан долазак због близине граничног прелаза Бачки Брег. Укупна површина ловишта "Апатински рит" износи 6 579 ha што чине површине шуме, земљиште и воде територије општине Апатин. Ловиште је подељено на шест ловачких ревера и то: Полуострво, Зверињак, Кандлија Песак, Дубоки јендек, Стаклара, Кошаре-Бакуља,

На територији ловишта укупна ловна површина је 6 567 ha, а неловна површина износи 12 ha и на њима се налазе ловни објекти.

Највећи део ловишта је под шумском вегетацијом (3 583 ha) коју чине мешовите шуме тополе, врбе, храста лужњака. Преко 1000 ha је под трстицима и барама, док пашњаци и ливаде захватају 956 ha.

Надморска висина ловишта се креће од 82 до 86 m и попут ловишта "Козаре" припада типу равничарског ловишта.

Главне гајене врсте дивљачи у овом ловишту су јелен обичан, срнећа дивљач и дивља свиња.

Табела бр. 42. Ловни фонд дивљачи ловишта "Апатински рит" за период од 1987. до 1996. године

Година	Јеленска дивљач	Срнећа дивљач	Дивље свиње
1987.	493	102	137
1988.	502	103	142
1989.	494	121	143
1990.	512	123	203
1991.	616	129	218
1992.	590	112	167
1993.	512	134	196
1994.	257	92	142
1995.	215	70	40
1996.	396	43	69

Извор: Ловна основа ловишта "Апатински рит", Ј.П. "Србијашуме", Београд, 1996.

Број дивљачи током посматраног периода варира. Најбогатији ловни фонд забележен је 1991. године да би се потом број дивљачи смањивао. Извесно побољшање бележи 1996. година првенствено код јеленске дивљачи.

Од ситне дивљачи заступљени су зец, веверица, сиви пух и др. Од крупне пернате дивљачи трајно је заштићен орао белорепан. Када је у питању ситна перната дивљач ловостајем је заштићен фазан, пољска јаребица, препелица, дивља гуска, дивља патка и др.

Ловни и ловно-технички објекти су у нешто мањем броју заступљени у овом ловишту у односу на ловиште "Козара".

Табела бр. 43. Ловно-технички објекти у ловишту "Апатински рит"

Врста објеката	Број објеката
Јеленска хранилишта	16
Солишта	23
Чеке за осматрање и одстрел дивљачи	102

Извор: Ловна основа ловишта "Апатински рит", Ј.П. "Србијашуме", Београд, 1996.

На терену се налазе и природна појилишта и каљужишта за дивљач. Ловиште је испресецано путевима, стазама и просецима, који се одржавају током целе године.

У самом ловишту се налази и једна конфорна ловачка кућа капацитета за смештај 10 ловаца са посебним купатилом за сваку собу.

С обзиром да у овом ловишту доминира лов на високо трофејну дивљач те су одстрелне таксе високе, и овде су ловци туристи углавном странци. Највише их је из Немачке и Аустрије. У десетогодишњем периоду (1987.-1996. година) на простору "Апатинског рита" остварен је приход од одстрела дивљачи и услуга у лову у вредности од 9.205.370,00 динара.

Ј.П. "СРБИЈА ШУМЕ" ЛОВИШТЕ "КАМАРИШТЕ"

Ловиште "Камариште" налази се на левој обали Дунава 1345 до 1362 речног km у близини насеља Каравукова и града Оџака са којим је повезано асфалтним путем. Преко Оџака асфалтним путем је повезано са Сомбором и Новим Садам.

Укупна површина ловишта износи 1650 ha што чине површине шума, земљиште и воде територије општине Оџаци. Ловна површина ловишта "Камариште" износи 1620 ha док неловне површине износе 30 ha.

Највећи део ловишта чини шумска вегетација (738 ha) затим простори под њивама и баштама (456 ha) док се под трстицима и барама налази 357 ha.

Надморска висина ловишта "Камариште" креће се од 79 до 83 m. С обзиром да се простире на терену до 200 m надморске висине припада типу равничарског ловишта.

Главне врсте дивљачи у овом ловишту су дивља свиња и срнећа дивљач. У оквиру ловишта ограђена је површина од 302 ha у којој се врши интензиван узгој свиња. Срнећа дивљач је пратећа врста и насељава претежно неограђени део ловишта.

Табела бр. 44. Ловни фонд дивљачи ловишта "Камариште"
по подацима за 1996. годину

Део ловишта "Камариште"	Дивља свиња	Срна
Део ограђени	55	19
Отворени део	22	13
УКУПНО	77	32

Извор: Ловна основа ловишта "Камариште", Ј.П. "Србијашуме", Београд, 1996.

У ловишту је повремено присутан и јелен обичан. Од ситне дивљачи заступљени су зец, веверица, сиви пух, дивља мачка и др. Кад је реч о крупној пернатој дивљачи у ловишту је присутан орао белорепан. Од ситне пернате дивљачи заступљени су фазан, пољска јаребица, препелица, дивља патка, дивљи голуб и др.

Фот. 17. Ловачка кућа у ловишту "Камариште"

Ловно-техничко уређење ловишта неопходно је за одржавање ловног фонда дивљачи као и њиховог одстрела.

Табела бр. 45. Ловни и ловно-технички објекти у ловишту "Камариште"

Врста објеката	Број објеката
Хранилишта	3
Солишта	7
Спремишта за храну	1
Отворене чеке	3
Полуотворене чеке	8
Затворене чеке	3

Извор: Ловна основа ловишта "Камариште", Ј.П. "Србијашуме", Београд, 1996.

Поред постојећих ловно-техничких објеката (табела бр. 45) у ловишту се за смештај гостију налази и ловачка кућа са десет соба са по два лежаја и купатилом у свакој соби.

У ловишту "Камариште" остварен је приход од лова и пружања услуга за десетогодишњи период (1987.-1996. година) у висини од 2 261 607,00 динара.

Ј.П. "СРБИЈАШУМЕ"- ЛОВОТУРС ЛОВИШТЕ "РИСТОВАЧА"

Ловиште "Ристовача" се налази у југозападном делу Бачке, на територији општине Бач. Његову северну границу чини заправо катастарска граница између Бача и Дероња, јужну асфалтни пут Бач-Селенча, западну железничка пруга Бач-Дероња, а источну границу чини забарени ток Држе.

Асфалтним путем ловиште је повезано са Новим Садом преко Бачке Паланке, а преко Оџака води саобраћајни правац према Сомбору.

Табела бр. 46. Структура површина ловишта "Ристовача"

Структура површина	Површина у ha
Шуме и шумско земљиште	370
Пашњаци и ливаде	460
Оранице, вртови и баште	561
Трстици, баре, воде и сл.	21
Ограђени део ловишта	127
Објекти фазанерије	42
Остало земљиште	5
УКУПНА површина ловишта	1 586

Извор: Подаци добијени у Ј.П. "Србијашуме" -Ловотурс, Нови Сад.

Укупна површина ловишта износи 1586 ха од тога ловну површину чини 1539 ха, а 47 ха припада неловним површинама (објекти фазанерије).

Највећи део ловишта је на пољопривредном земљишту (561 ха), затим ливаде и пашњаци, а око 370 ха је обрасло шумском вегетацијом.

У ловном фонду дивљачи ловишта "Ристовача" јављају се првенствено срнећа дивљач и дивља свиња. Дивља свиња се гаји у одређеном делу ловишта на површини од 127 ха.

Табела бр. 47. Ловни фонд дивљачи ловишта "Ристовача", 1998. година

Врста дивљачи	Број
Срна	74
Дивља свиња*	150
Зец	206
Фазан	440
Пољска јаребица	106

Извор: Подаци добијени у Ј.П. "Србијашуме" - Ловотурс, Нови Сад.

Од ниске дивљачи јавља се зец, а од пернате карактеристичан је фазан и дивља јаребица.

Према новим плановима одпочиње се са гајењем јелена лопатара у ограђеном делу ловишта на површини од 14 ха.

У ловишту се налази и знатан број различитих *ловно-техничких објеката* наопходних за узгој и одстрел дивљачи.

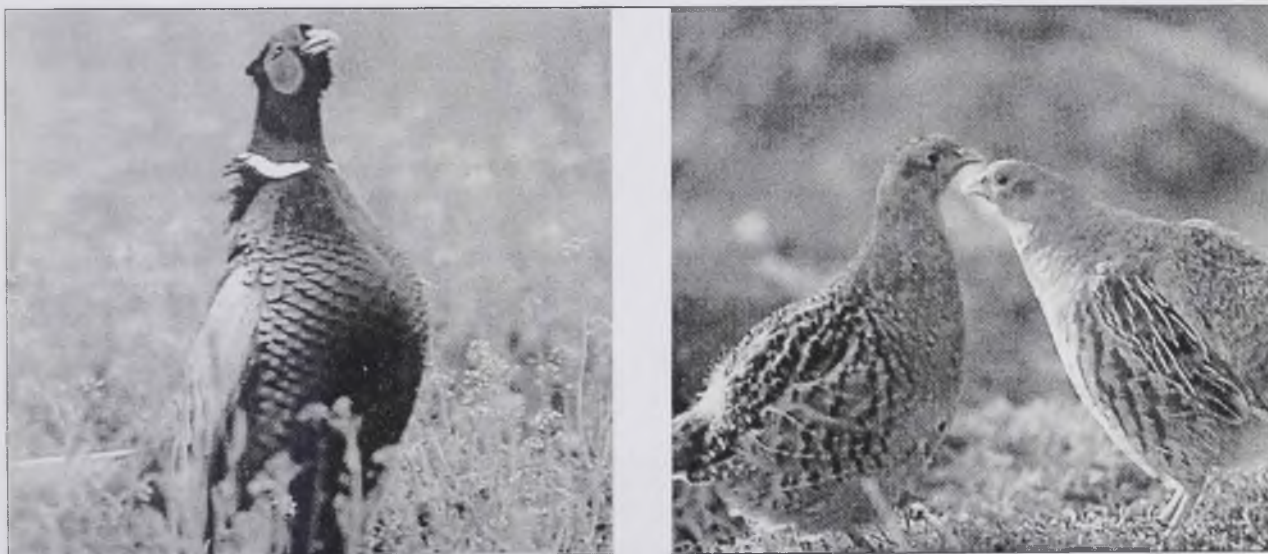
Табела бр. 48. Ловно-технички објекти у ловишту "Ристовача"

Врста објеката	Број објеката
Стабилне чеке - осматрачнице	3
Преносне чеке	1
Привремене чеке на дрвећу	1
Ханилишта за срне	10
Слаишта	10
Хранилишта за дивље свиње	8
Хранилишта за јелене	2
Хранилишта за ситну дивљач	30
Хранилишта за дивљу прасад	1
Појилишта	5

Извор: Подаци добијени у Ј.П. "Србијашуме" - Ловотурс, Нови Сад.

Од објеката за смештај гостију у ловишту постоји једна ловачка кућа (подигнута 1952. године) која располаже са осам лежајева и заједничким купатилом.

Као ловно производни објекат нарочито се истиче фазанерија која је основана 1953. године и представља најпознатије југословенско одгајалиште фазана и једно од највећих у Европи. Фазанерија "Ристовача" данас располаже са 8 инкубатора капацитета 163 152 јаја и 16 ваљаоника капацитета 39 816 јаја. Поседује батеријску станицу са 119 топлих батерија у које се може сместити преко 80 000 једнодневних фазана. Фазанерија располаже са око 1500 m² простора за подни одгој. Објекат има сопствени агрегат за најањање електричном енергијом. Фазанерија је рађена (последња реконструкција 1982. године) као објекат капацитета од 300 000 фазанчића. Фазан се због својих карактеристичних (квалитетно месо, брзо прилагођавање) све више форсира у нашим ловиштима.

Фот. 18. Фазанска дивљач у ловишту "Ристовача"

Остварен приход за ловну 1989/99. годину износи 1 260 988,00 динара. Приходи од крупне дивљачи (срна и дивља свиња) износи свега 122 259,00 динара. Највећа добит остварена је одстрелом дивљачи и то првенствено фазана (944 752,00 динара).

Ловци туристи су првенствено странци, а највећи број њих су Италијани.

* ограђени део ловишта

Ј.П. "СРБИЈАШУМЕ" ЛОВИШТЕ "ПЛАВНА"

На територији општине Бач у југозападном делу Бачке уз леву обалу Дунава до атара Бачког Новог Села простире се ловиште "Плавна". Асфалтним путем добро је повезано са Бачом, а саобраћајним правцима Бач-Бачка Паланка-Нови Сад са центром Војводине, а правцем Бач-Оџаци-Сомбор са његовим северним делом.

Укупна површина ловишта износи 2619 ха од тога отворени део ловишта обухвата 1898 ха, а оградањени део захвата 630 ха.

У ловишту је заступљена претежно шумска вегетација (топола, врба, храст), а једним делом је под барама и трстицима.

Ловни фонд ловишта чини јеленска и срнећа дивљач, затим дивље свиње, зец, фазан, дивља патка, јаребица.

Табела бр. 49. Ловни фонд ловишта "Плавна" на основу података за 1999. годину

Врста дивљачи	Број
Јеленска дивљач	107
Срнећа дивљач	60
Дивља свиња	147

Извор: Подаци добијени Ј.П. "Србијашуме" шумско газдинство "Нови Сад".

У ловишту се налази одређен број ловних и ловно-техничких објеката неопходних за одгој, заштиту и одстрел дивљач (табела бр. 49).

Табела бр. 50. Ловни и ловно-технички објекти у ловишту "Плавна"

Врста објеката	Број објеката
Хранилишта за јелене	6
Хранилиште за срне	2
Хранилиште за дивље свиње	5
Солишта	19
Чардак	2
Сењаци	3
Хватаљка за дивље свиње	1
Чека затворена	7
Чека отворена	14

Извор: Подаци добијени у Ј.П. "Србијашуме" шумско газдинство "Нови Сад".

За смештај ловаца у ловишту се налази ловачка кућа "Плавна" капацитета 25 лежаја у двокреветним собама (свака са купатилом) и два апартмана.

В.У. ЛОВИШТЕ "КАРАЂОРЂЕВО"

Ловиште се налази у југозападном делу Бачке на левој обали Дунава у непосредној близини Бачке Паланке. Саобраћајним правцима Бачка Паланка-Нови Сад и Бачка Паланка-Оџаци-Сомбор повезана је са средишњим и северним делом Војводине, а самим тим и са осталим деловима земље. Ловиште је саставни део војне установе "Карађорђево" која има дугу традицију. Основана је 1885. године као државно имање Аустроугарске монархије, а поред лова данас се бави и пољопривредом, шумарством, туризмом.

Ловиште "Карађорђево" основано је 1948. године решењем Владе ФНРЈ као државно ловиште општенородног значаја. Тако је све до 1980. године постојало као ловиште затвореног типа (државни врх и дипломатска представништва) када се отвара и за ловце туристе.

Укупна површина ловишта захвата простор од 10 000 ха у оквиру којих се могу издвојити четири ловна подручја: "Букински рит", "Поље Карађорђево", "Гувниште" и "Врањак".

У катастарској структури ловишта највеће површине захватају њиве и пашњаци (6 055 ха) затим шумска подручја (преко 3 000 ха), а најмање су заступљени трстици и баре.

Гајене врсте дивљачи у ловишту су: јелен обични, јелен лопатар, јелен белорепан, муфлон, срна, дивља свиња, зец, фазан, пољска јаребица.

Табела бр. 51. Ловни фонд дивљачи В.У. ловишта "Карађорђево"

Врста дивљачи	Број
Јелен обични	350
Јелен лопатар	300
Вирџински белорепи јелен	170
Срна	200
Муфлон	200
Дивља свиња	150

Извор: Подаци добијени у В.У. ловишта "Карађорђево"

Као што се може видети из предходне табеле ловиште је организовано за одгој, заштиту и одстрел високотрофејне дивљачи тако да у ловном фонду доминира јеленска дивљач. "Букински рит" се показао као једно од најбољих станишта за узгој ритског јелена лопатара као и муфлона и дивље свиње.

Фот. 19. Јелен лопатар у ловишту "Карађорђево"

Ловно-технички објекти у ловишту "Карађорђево" су бројни и задовољавају потребе и услове неопходне за узгој и одстрел дивљачи.

Табела бр. 51. Ловни и ловно-технички објекти у В. У. ловиште "Карађорђево"

Врста објекта	Број
Затворене чеке	10
Отворене-високе чеке	26
Отворене ниске чеке	45
Јеленска хранилишта	8
Хранилишта за дивље свиње	11
Хранилишта-чардаци за кукуруз	8
Валов за храну-велики	8
Валов за храну-мали	15
Солишта	106
Сењак велики	1
Хватаљка за дивљач	18

Извор: Подаци добијени у В.У.ловиште "Карађорђево".

За смештај ловаца туриста користи се вила "Дијана" изграђена у ловачком стилу. Она располаже са два апартмана, пет двокреветних соба и три трокреветне собе. Дневни боравак је врло ексклузиван, а у оквиру објекта налази се и атрактивна пивница.

За ловни туризам у ловишту "Карађорђево" карактеристично је да се као и код осталих ловишта као ловци туристи са великим платежним могућностима јављају странци. Највише их је из западне и северне Европе и одстрелом који они остваре формира се највећи део добити ловишта. Године 1997. ловиште су посетила 72 страна ловца и остварили 214 ноћења (подаци добијени у ловишту "Карађорђево").

ЛОВИШТЕ "НАЦИОНАЛНИ ПАРК ФРУШКА ГОРА"

Ловиште "Национални парк Фрушка гора" се налази на десној обали реке Дунав, простире се у северозападном делу Срема захватајући простор Фрушкогорског масива.

Налази се на територији општина Ириг, Сремска Митровица, Шид, Бачка Паланка, Беочин, Нови Сад, Сремски Карловци. Укупна површина ловишта износи 22 420 ха, а простору војвођанског Подунавља (општине Б. Паланка, Беочин, Нови Сад, Сремеки Карловци) припада само 10 000 ха.

Ловиште "Национални парк Фрушка гора" једино је наше ловиште које с обзиром на надморску висину на којој се налази припада брдском типу ловишта (нижи део брежуљкастом типу ловишта).

Највећи део ловишта по структури површине чине шуме и шумско земљиште (96%), а мањим делом су заступљене оранице, ливаде и пашњаци.

Табела бр.53. Ловни фонд дивљачи (матични фонд 1999.) ловишта "Национални парк Фрушка гора"

Врста дивљачи	Матични фонд
Јелен обични	7*
Јелен лопатар	382*
Муфлон	101*
Срна	51
Дивља срна	16+40*
Зећ	250

Извор: Ловна основа ловишта "Национални парк Фрушка гора", Сремска Каменица, 1998.

У ловишту доминира висока дивљач, а тренутно бројно стање је испод биолошког минимума тако да се не планира одстрел. Гајене врсте дивљачи ће штитити и гајити али се неће користити.

Табела бр. 54. Ловни и ловно-технички објекти у ловишту "Национални парк Фрушка гора"

Врста објекта	Број
Високе чеке - затворене	11
Високе чеке - отворене	3
Чеке заклонице	5
Солишта	23
Јасле	2
Хранилишта за крупну дивљач	10
Чардак	5
Сењак - велики	1
Сењак - мали	5
Валови	6
Бунари	5
Каљужишта	10
Хватаљке	1

Извор: Ловна основа ловишта "Национални парк Фрушка гора", Сремска Каменица, 1998.

* Отворени +ограђени део

Ловно-технички објекти су углавном изграђени у ограђеном делу ловишта (Ворово) и може се рећи да су постојећи објекти у добром стању и служе узгоју, заштити и експлоатацији дивљачи. У отвореном делу ловишта ловно-технички објекти су лоше одржавани.

Што се тиче смештајних објеката ловиште не располаже значјнијим капацитетима. Постоји само једна ловачка кућа која има задовољавајуће услове за смештај ловаца. Од страних туриста ловиште су посећивали ловци из Немачке, Француске, Шпаније, Италије.

Ј.П. "СРБИЈАШУМЕ" ЛОВИШТЕ "ДЕЛИБЛАТСКА ПЕШЧАРА"

Ловиштем "Делиблатска пешчара" газдује Ј.П. "Србијашуме" из Београда преко дела предузећа Шумско газдинство "Банат" из Панчева.

Ловиште се налази на простору Банатског песка у југоисточном делу војвођанског Подунавља.

Укупна површина ловишта износи 33 610 ha и на ловне површине отпада 32730 ha док неловни део обухвата 880 ha. Ловиште је територијално подељено на 3 ловна ревира:

1. Отворени део ловишта	(29 270 ha)
2. Ограђени део ловишта "Драгићев хат"	(1 852 ha)
3. "Лабудово окно"	(2 490 ha)

У структури површина ловишта највећи део припада шумама и шумском земљишту (19213 ha). Шуме у ловишту су формиране првенствено пошумљавањем, а има и неких аутохтоних дрвенастих врста. Пашњаци и ливаде захватају 12 071 ha тако да овај простор има одлике шумо-степе. Воде, баре и трстици захватају 2 030 ha.

Ловиште "Делиблатска пешчара" обухвата део специјалног природног резервата "Делиблатске пешчаре" у површини од 1 850 ha ограђен је оградом ради организованог гајења јелена обичног и дивље свиње. У југоисточном делу ловишта простире се "Лабудово окно" ловно-риболовачки центар који обухвата припадајуће воде Дунава и ритско подручје у његовом приобаљу.

Ловиште према конфигурацији терена спада у равничарски тип ловишта.

Услови станишни у ловишту првенствено одговарају узгоју јеленске и срнеће дивљачи као и дивље свиње. Од птица мочваарица најзаступљенија је дивља патка.

Табела бр. 55. Ловни фонд дивљачи ловишта "Делиблатска пешчара"

Врста дивљачи	Матични фонд		
	Отворени део	Ограђени део "Драгићев хат"	"Лабудово окно"
Јелен обичан	248	160	-
Срна	800	20	-
Дивља свиња	390	200	-
Дивља патка- глувара	-	-	3 000

Извор: Подаци добијени у ловишту "Делиблатска пешчара".

Посебна занимљивост везана за ловиште је да је то једино војвођенско ловиште у коме је забележена појава вука. Године 1998. регистрован је бесправан* одстрел 4 примерка вука.

Ловни и ловно-технички објекти неопходни за функционисање ловишта налазе се на простору сва три ревира.

Табела бр. 56 : Ловни и ловно-технички објекти у ловишту "Делиблатска пешчара"

Врста објекта	Отворени део - број	Ограђени део - број	"Лабудово окно" - број
Стабилна висока затворена чека	20	4	-
Стабилна чека - осматрачница	4	-	-
Стабилна ниска покривена чека	13	-	8
Стабилна ниска откривена чека	-	1	-
Хранилиште за јелене и срне	20	8	-
Хранилиште за дивље свиње	20	8	-

* Забрањен лов на вукове на основу Уредби о заштити природних реткости (Сл. гласник РС бр.50/93)

Врста објекта	Отворени део - број	Ограђени део - број	"Лабудово окно" - број
Хранилиште - "мрциниште" за вука	-	-	-
Хранилиште - "платформа" за орла крсташа	-	-	-
Хранилиште - платформа за дивље патке	-	-	8
Хватаљке за јелена	-	1	-
Хватаљке за дивље свиње	1	10	-
Хватаљке за прасад дивље свиње	5	6	-
Солишта	60	20	-
Хранилиште за фазана и пољску јаребицу	10	4	-
Појилишта	32	5	-

Извор: Подаци добијени у ловишту "Делиблатска пешчара"

Ловиште је испресецано просецима и стазама, који се одржавају током целе године, у дужини од 650 km.

Фот. 20. Затворена чека у ловишту "Делиблатска пешчара"

За смештај ловаца ловиште "Делиблатска пешчара" има на располагању десет ловачких кућа у којима се налази 47 лежаја. Собе су са купатилом, а у оквиру кућа урађене су и собе за дневни боравак.

На јеленску високотрофејну дивљач долазе ловци из Аустрије и Словеније, а на пернату дивљач Италијани. Домаћи ловци лове углавном дивљу свињу и срну.

Ј.П. "СРБИЈАШУМЕ" ЛОВИШТЕ "ДОЊЕ ПОДУНАВЉЕ"

Ловиште "Доње Подунавље", налази се у јужном Банату и захвата део инундационе равни реке Дунава, форланд на левој обали, дунавске аде и мањи део површина у брањеном делу, уз одбранбени насип од Панчева па до Ковина. Ловиштем газдује Шумско газдинство "Банат" - Панчево које је у саставу Ј.П. "Србијашуме" - Београд.

Укупна површина ловишта износи 6 057 ха од тога на ловну површину отпада 6 033 ха. Неловна површина ловишта износи 24 ха и на њој се налазе два викенд насеља "Миље" (2 ха) и "Бела стена" (22 ха).

Фот. 21. Перната дивљач у ловишту "Доње подунавље"

У катастарској структури површина ловишта доминирају шуме са 2 789 ха и трстици, баре и ритови са 2 672 ха. Мање су површине под пашњацима и њивама.

С обзиром на надморску висину (68,5 до 72,8 m) ловиште припада равничарском типу ловишта.

Табела бр. 57. Ловни фонд дивљачи ловишта "Доње Подунавље"

Врста дивљачи	Број
Срна	70
Дивља свиња	60
Дивља патка	2400
Фазан	100
Лиска	800
Бекасина	2000
Препелица	200

Извор: Ловна основа ловишта "Доње Подунавље",
 Ј. П. "Србијашуме", Београд, 1996.

Главне ловне врсте дивљачи у ловишту су дивља патка и фазан којима погодују животни услови на овом простору. Од крупне длакаве дивљачи јављају се срна и дивља свиња.

Од ситне пернате дивљачи заступљене су и дивље гуске, лиске, бекасине, препелице, гугутке, грлице, дивљи голубови, велики корморани, чапље и др. Од ловних и ловно-техничких објеката неопходних за узгој и одстрел у ловишту се налазе само чеке, хранилишта и солишта.

Табела бр.58. Ловни и ловно-технички објекти у ловишту "Доње Подунавље"

Врста објеката	Број
Затворене чеке	2
Отворене чеке	15
Наткривене чеке	3
Солишта	15
Хранилишта	10

Извор: Ловна основа ловишта "Доње Подунавље",
 Ј. П. "Србијашуме", Београд, 1996.

У ловишту се налазе и две ловачке куће - лугарице на острвима Чакљанац и Смедеревска ада и опремљене су за прихват мањег броја људи.

Највећи број ловаца туриста су странци. Највише је Италијана, а у лов долази и мањи број Немаца, Француза, чак и Кипрана (подаци добијени у ловишту "Доње Подунавље").

На територији војвођанског Подунавља поред представљених ловишта постоје ловне површине углавном на пољопривредном земљишту којима управљају ловачка друштва и удружења, а све у склопу ловачког савеза Војводине и Србије. На овом простору налази се 16 таквих ловишта која захваћају површину од око 600 000 ha (табела бр. 59).

Табела бр 59. Преглед ловишта на територији војвођанског Подунавља којима управљају ловачка удружења

Назив ловишта	Површина (у ha)
Тамиш	69 565
Јужни Банат	51 365
Нера	28 196
Западна Бачка	112 781
Крушковац	28 812
Лалинске ливаде	39 008
Неопланта	43 473
Подунавље	14 118
Горњи Срем	10 067
Бођански рит	29 239
Паланачки рит	51 531
Бачка	15 846
Чот	11 457
Дорошка	26 070
Калакач	38 203
Дунав - Срем	35 111
Укупно	604 842

Извор: Подаци добијени у Ловачком савезу Војводине.

Највећа ловишта овог типа налазе се на простору општине Сомбор (Западна Бачка), затим Панчева (Тамиш), подручју Новог Сада (Неопланта, Подунавље, Горњи Срем), Бачке Паланке (Паланачки рит).

Простор ових ловишта одговара као станиште првенствено за срнећу и ниску дивљач. Од ниске длакаве дивљачи заступљен је зец, а од пернате дивљачи углавном фазан, пољска јаребица, дивља гуска, дивља патка, препелица.

Табела бр. 60. Ловни фонд дивљачи на територији војвођанског Подунавља у ловиштима којима управљају ловачка удружења

Врста дивљачи	Број
Срна	7 752
Зец	70 582
Фазан	43 772
Пољска јаребица	21 545

Извор: Подаци добијени у Ловачком савезу Војводине.

Ова ловишта располажу и знатним бројем *ловних и ловно-техничких објеката* који омогућују одгој, правилну заштиту, као и одстрел дивљачи (табела бр. 61).

Табела бр. 61. Ловни и ловно-технички објекти на територији војвођанског Подунавља у ловиштима којима управљају ловачка удружења

Врста објекта	Број
Стабилне чеке	387
Чеке на дрвећу	111
Хранилишта за крупну дивљач	869
Хранилишта за ситну дивљач	2 270
Солишта	949
Појилишта	310
Прихватилишта	97

Извор: Подаци добијени у Ловачком савезу Војводине.

Ловишта имају углавном задовољавајући број ловно-техничких објеката неопходних за функционисање ловишта, али не задовољава број смештајних објеката. Ловачка удружења углавном располажу ловачким домовима, који пружају првенствено ресторатерске услуге, по потреби, док је врло мали број објеката са лежачевима за ловце туристе. Иначе највећи број туриста чине страни ловци, и то највећим делом Италијани.

Ловни туризам на простору војвођанског Подунавља, с обзиром на многобројна ловишта богатих разновсном дивљачи годинама је доносио изванредне приходе. С обзиром да је лов изузетно скуп хоби, туристи су првенствено богати људи који могу да плате високе одстрелне таксе.

Табела бр. 62. Висина одстрелне таксе за поједине врсте дивљачи

Вредност трофеја (у поенима)	Цена (у DEM)
Јеленска дивљач (ритски)	
120-129,99	700
130-139,99	700-1 000
140-149,99	1 000-1 700
150-169,99	1 700-3 200
170-189,99	3 200-4 800
190-199,99	4 800-6 000
200-209,99	6 000-9 800
210-219,99	9 800-21 440
220-229,99	21 440-33 440
230,01 и више сваки поен	2 400
Срнећа дивљач	
70-99,99	250-700
100-129,99	700-3 000
130-139,99	3 000-5 000
140,01 и више сваки поен	250
Дивља свиња	
80-99,99	500-1 700
100-119,99	1 700-6 700
120-129,99	6 700-12 700
130,01 и више сваки поен	1 200

Извор: Подаци добијени у Ј. П. "Србијашуме" - Ловотурс, Нови Сад.

У табели су дате одстрелне таксе високе дивљачи које се у највећем броју јављају у ловиштима. Таксе за одстрел јелена лопатара, у зависности од вредности трофеја, крећу се од 400 до 11 300 марака, а муфлона од 380 до 7515 марака.

Ценовник одстрела ниске дивљачи је знатно нижи и доступан је и средњим друштвеним слојевима.

Табела бр.63. Висина таксе за одстрел ниске дивљачи

Врста дивљачи	Цена у DEM
Зец	65
Фазан	22
Дивља јаребица	30
Дивља гуска	30
Дивља патка	22
Препелица	5

Извор: Подаци добијени у Ј. П. "Србијашуме" - Ловотурс, Нови Сад.

У цену, поред одстрелне таксе, долазе и цене пружања различитих услуга (водичи, гоничка и друге службе), као и цена смештаја.

С обзиром на висину средстава неопходних за одстрел различитих врста дивљачи, различита је структура страних туриста, ловаца. За високу дивљач ловци су углавном богати индустријалци из Немачке, Аустрије, Француске, Белгије и осталих земаља западне Европе. На ниску дивљач углавном су оријентисани Италијани и то углавном на пернату дивљач.

Ловни туризам, с обзиром на своју традицију и природно богатство има изванредне могућности за остваривање високих прихода на територији војвођанског Подунавља. Међутим, тренутно ловни туризам стагнира. Ловишта углавном одржавају постојећи ловни фонд (последњих година делом умањен) али недостаје већи прилив страних туриста. Мали је број ловишта ("Козара", "Апатински рит", "Делиблатска пешчара") који имају релативно задовољавајући број страних ловаца. Стабилнија економска ситуација и престанак ратног окружења омогућили би повољне друштвене услове за постизање одличних финансијских резултата у оквиру ловног туризма јер природни услови за то постоје.

7.3.2. Риболовни туризам

Риболовни туризам спада, првенствено, у туристичко-рекреативне активности. Док привредни риболов, који представља једну од најстаријих делатности, има за циљ стицање дохотка, спортско-туристички риболов има за циљ, пре свега, разоноду и спортски доживљај. Из спортског риболова развио се временом, у правом смислу, риболовни туризам као одређени вид туристичког кретања. Уколико су спортски риболовци спремни да, ради свог хобија отпутују ван места сталног боравка и користе пансионске и друге туристичке услуге они постају риболовни туристи. Ако се у потрази за новим риболовним водама, непознатих врста рибе и начина риболова, прелази државна граница, постају инострани риболовни туристи. Риболовни туризам је, према томе, врста туризма чији је мотив који покреће туристе на путовање - спортски риболов (Тимотијевић, 1972).

Спортски риболов представља специфичан облик туристичког кретања. Он се јавља тек у савременом друштву на просторима високе урбанизације где је човек изолован од природне средине, а риболов представља један од начина враћања природи. Спортски риболов помаже одржавању физичке и психичке равнотеже, а спада у племените вештине јер забрањује употребу прибора којим се риба може лако уловити. Риболов је спорт у којем човек најбоље доживљава лепоте природе. Најуспешнији је у ране јутарње и вечерње часове када је природа и најлепша.

Фактори који су неопходни за развој риболовног туризма су површина и врста риболовних вода где је примарно њихово богатство квалитетном рибом. За одговарајући рибљи фонд неопходни су хидролошко-климатолошки фактори као и одређене мере заштите риболовних вода.

Риболовне воде, у зависности од могућности кретања рибе из једне водене средине у другу, могу бити отворене и затворене. Код отворених, риба слободно циркулише из једне у другу воду, док је код затворених то немогуће (Тимотијевић, 1972).

На територији војвођанског Подунавља заступљене су највећом површином отворене воде где доминира ток Дунава. Код затворених вода се посебно издвајају мртаваје Дунава у приобалном делу, белоцркванска језера и делови канала ДТД.

Риболовне воде својим специфичним животним условима дају различите услове за развој риболова. Веће су могућности за успешан риболов на рукавцима Дунава, тј. на мртвајама званим "дунавци" него на обалама самог Дунава. Рукавци који спадају у затворене воде представљају природно мрестилиште риба. Виша просечна температура у току године и незнатно кретање воде омогућују интензивније хидролошке процесе тако да и у овим водама има више планктона и других организама којима се хране рибе. Због споријег кретања воде у њима се задржавају пре свега шаранске врсте риба, штука и друго. На улазе у рукавце где је јаче струјање воде задржавају се смуђ, буцов и сом.

Војвођанско Подунавље у свом непосредном приобаљу има мноштво ритских простора у којима се налазе многобројни рукавци Дунава, тако да су богата риболовна подручја заступљена у знатној мери на овим просторима.

Клима такође утиче на успешност риболова, и гледано по годишњим добима може се рећи да је мање успешан зими него током лета и јесени. Лети је риболов успешан у раним јутарњим и вечерњим сатима, док се током летње жеге риба повлачи на дно и мирује. Такође је у овом делу године после летње олује риболов веома успешан. Ветрови неповољно утичу на риболов и по ветровитом времену не треба ловити.

Температура воде није током године иста. С обзиром да се у зависности од ње, поједине врсте рибе различито понашају, могу се извести нека правила за њихов лов током године. У пролеће (март, април, мај) најбоље се лови штука, смуђ, вретенар, греч. Рибе попут кечиге, шарана, мрене, лињака, сома и караша интензивно једу током лета и јесени и тада је риболов на њих најуспешнији (Ђонић, 1978).

На простору војвођанског Подунавља налази се велики број терена који су изванредни за мрешћење и живот рибе тако да представљају изванредне локалитете за спортски риболов и развој риболовачког туризма. Ти терени се првенствено везују за ток Дунава и његово уже приобално подручје. С обзиром да се ток Дунава дели на три сектора тако ће се и издвајају и риболовни локалитети.

Подручје Дунава I (од југословенско-мађарске границе до Богојева) - обухвата риболовне воде око Бездана, Бачког Маноштора, Купусине, Апатина и Богојева. Читаво ово подручје представља сплет рукаваца који се у једном појасу широком до 5 km пружа између Дунава и наведених насења. Због довољне дубине и сталне количине воде интересантни за спортски риболов и развој риболовног туризма су у близини Бездана: Барачки дунавац, Шибеш фок - Црна вода и Вајаш фок; код Бачког Моноштора и Купусине; Сига Казук, Купусински дунавац и Мали Дунав тзв. "Кучка". У риболовним водама овог рибарског подручја могу се ловити: шаран, сом, смуђ, штука, буцов, кечига и друге врсте интересантне за спортски риболов (Тимотијевић, 1972).

Најзанимљивији локалитети на овом подручју је на територији Бездана где се посебно издваја **Барачка**. Налази се 2-3 km западно од Бездана на крајњем северозападу војвођанског Подунавља на 10 km од југословенско-мађарске границе. Постала је затворена вода од кад је изграђен насип поред Дунава. Дуга је 2,5 km, а широка 70-200 m. Просечна дубина се креће од 2 до 5

т, а површина јој износи 27 ха (Тимотијевић, 1972). У Барачкој има свих врста дунавских риба (шаран, смуђ, сом, бела риба), а највише штуре.

На територији Дунава I риболовачким површинама управљају Ј.П. "Србијашуме" и већи број риболовачких друштава. Могућности за смештај туристичких спортских риболоваца је ограничен, јер домови риболоваца пружају углавном ресторатерске услуге. Постоје могућности за изградњу мањих смештајних објеката, а потенцијални туристи риболовци се могу сместити и у постојећим туристичким викенд насељима (Барачка, Себеш фок и Дарашки фок).

На подручју Дунава II (од Богојева до Бешке) обале Дунава, као и услови за риболов су различити. Лева обала је и даље ниска са великим бројем рукаваца и бара, а десна је висока, поготово на простору Фрушке горе. Добре услове за спортски риболов пружају рукавци Дунава и лимани који обично носе називе по местима крај којих се налазе.

Познати риболовни терени на овом подручју су: Моховски теснац, Букински дунавац, Лиман и Тиквара код Бачке Паланке, Сусечки дунавац. Од Бачке Паланке према Новим Саду у Дунаву има много речних острва, на чијим обалама су такође добри терени за спортски риболов као што су: Шашићева ада, Черевећка ада, Мачков спруд, Камењар, Рибарско острво. Поменута острва затварају са обалом Дунава дунавце у којима су одлична места за риболов: Черевећки, Беочински, Раковачки и Новосадски дунавац (Тимотијевић, 1972).

Најбогатији рибом и најпознатији риболовни терен на целом подручју Дунава II је Ковиљско-петроварадински рит. По богатом рибљем фонду и атрактивности, истичу се Бегечка јама и Тиквара.

Ковиљско-петроварадински рит се налази у југоисточној Бачкој, у поплавном подручју средњег тока Дунава (од 1230 до 1250 речног километра) на левој (већим делом) и десној обали поред насеља Ковиљ и Петроварадин по којима је и добио име. Ток Дунава на овом простору је изразито равничарског карактера па су наношењем и таложењем речног наноса за време плављења створени разноврсни облици рељефа са адама (ада Јамина, Козјак, и друге), уздугнутим обалским гредама (80 m надморске висине) и де-

пресијама у нижим деловима (70 m надморске висине). Тако је цео простор рита испресећан рукавцима, меандрима, барама и мртвајама, а укупна површина износи 4860 ha. С обзиром на разноврсне географске и хидрографске одлике рита заступљене су типичне животне заједнице: шевара, трстика, ритских шума и ливада, као и други типични панонски елементи флоре. Ихтиофауна је типична за овај простор. Рибљих фамилија има 9, а врста 46, и од тога најбројније су рибе из породице *Ciprinidae* (шаранске врсте), са 21 врстом и *Percidae* (најпознатији представник је смуђ) са 4 врсте.

Карта 4. Ковиљско-петроварадински рит

Ковиљско-петроварадински рит представља природно мрестилиште и најбогатији риболовачки ревер на подручју Дунава II. Највише посећен од стране спортских риболоваца је део рита познат под именом Аркањ. То је рукавац Дунава дуг 2,5 km ширине око 60 m (Тимотијевић, 1972). У Аркању је могуће, на све начине који су дозвољени у спортском риболову ловити све врсте дунавских риба, а нарочито штуку.

Овај риболовни локалитет налази се у непосредној близини Новог Сада (удаљен двадесетак километара) преко кога је повезан са осталим деловима Војводине и Југославије. Смештајних објеката у непосредном окружењу

Ковиљско-петроварадинског рита нема, постоји неколико угоститељских објеката, ресторатерског типа.

Бегечка јама је једна од примарних риболовних локалитета на подручју Дунава II, а чини га мање језеро које се налази у јужној Бачкој поред села Бегеча, а удаљено свега 18 km од Новог Сада. Ово језеро је флувијалног порекла и представља једну од мртваја Дунава која је повезана са реком уским и дубоким каналом. Ово језеро (површине од 32 ha) има полумесечаст облик, дужина му је око 1500 m, у средишњем делу ширина му је око 300 m, а према крајевима се сужава до ширине од 80 m. Просечна дубина је 0,9 m, а максимална је 5,6 m у северном делу језера (Богдановић, 1996). Језеро је претежно без вегетације, а у обалном подручју расту сита, шаш и трска. Језеро је веома погодно станиште риба, и ту се срећу све врсте риба карактеристичне за мирне воде овог простора: шаран, штука, мелез, сом, бела риба, смуђ, абесинац (патуљасти сомић). Бегечка јама је омиљено стециште риболоваца из околних места, а изграђено је и викенд насеље у коме љубитељи пецања проводе већи део године.

Тиквара представља најатрактивније језеро на територији Бачке Паланке. Од градског језгра одваја га неколико стотина метара широка и ниска мочварна површина, а од Дунава ниска превлака, широка око 100 m. Ово језеро је добило име по великој барци за чување живе рибе, тзв. тиквара, а временом се термин одомаћио и пренео на читав тај простор. Језеро је флувијалног порекла, настало померање речног корита ка југу. Површина језера зависно од водостаја се мења, а при средњем водостају износи око 250000 m². Веза са Дунавом остварена је каналом који је широк око 8 m, а дубок око 2 m. Дубина језера се креће од 2 до 3 m, а има делова дубоких до 5 m (Богдановић, 1997). Тиквара је богата рибом и представља један од најпривлачнијих терена за спортски риболов на простору читаве јужне Бачке. Поред беле рибе које овде има у изобиљу ту се налазе и све друге врсте дунавских риба као што су: кечига, јегуља, смуђ, штука, мрена и друге.

На подручју Дунава III (од Бешке до ушћа Нере) обале Дунава су сличне као код предходног сектора (лева нижа, десна виша). На простору који захвата војвођанско Подунавље првенствено простор банатског Подунавља

издваја се неколико мањих риболовних локалитета. Воде посебно интересантне за спортски риболов су део леве обале од Ковинског канала до ушћа Нере и Белоцркванска језера. На сектору од Ковина до ушћа Нере у Дунав посебно су интересантне аде (Жилава, Дубовачка, и друге) где се одлично лови сом и друге врсте дунавских риба. Спортски риболовци радо долазе и на локалитет код Банатске Паланке (Стара Паланка), где је ушће канала ДТД у Дунав. Белоцркванска језера, коју чини група седам прелепих језера, поред погодности за купање, богата су и разноликим рибљим врстама као што су шаран, сом, штука, смуђ и друге врсте рибе. За смештај спортских риболоваца погодни су смештајни капацитети у Белој Цркви, која је добро повезана са осталим деловима Војводине и Југославије.

Поред ових најзначајнијих локалитета на целокупном простору војвођанског Подунавља рибом су богати делови каналског система ДТД (посебно канал Каравуково - Бачки Петровац), затим река Караш и друге.

Риболов, као рекреативна активност, је веома развијен на подручју војвођанског Подунавља. Спортски риболов је изузетно популаран и сматра се једним од најмасовнијих спортова. Једним делом је вероватно последица тога да је прибор за ово задовољство релативно јефтин и лако се набавља.

Према подацима Риболовачког савеза Војводине на територији војвођанског Подунавља 1998. године је било 36 различитих риболовачких удружења. Највећи број удружења има Нови Сад ("Новосадско удружење риболоваца", "Камењар", "Шаран", "Luna fishing team", "Рибо-центар" и др.) и Сомбор ("Риболовачки центар" и "Magic - fish"). Сматра се да је у риболовачка удружења учлањено око 9000 спортских риболоваца, али се претпоставља да је тај број и знатно већи.

Података о евентуалним страним туристима, риболовцима, нема, мада су одређени риболовни локалитети, с обзиром на изванредно богатство рибљег фонда и приступа могли имати и стране риболовце. Ту се пре свега мисли на Барачку (тзв. "Мртва Барачка") и подручје Ковиљско-петроварадинског рита.

На развој риболовног туризма свакако негативно утиче и недостатак мањих смештајних објеката у непосредном окружењу риболовних локалитета, мада се то превазилази близином већих градских центара у којима постоје хо-

телски објекти. Треба инсистирати и на повезивању садржаја везаних за сам риболов са манифестацијама (нпр. "Апатинске рибарске вечери", "Златни котлић", "Лов на сома капиталца") које се тренутно одржавају на том простору у циљу комплексније туристичке понуде простора.

Када је реч о риболовном туризму, не смеју се занемарити организациони фактори, тј. мере заштите постојећег рибљег фонда и његовог обогаћивања. Поред ловостаја, дозвољене количине уловљене рибе, вештачког порибљавања, врло је значајно стављање под заштиту подручја где се налазе поједини рибљи локалитети (Горње Подунавље, Ковиљско-петроварадински рит, Бегечка јама, и др.).

Уз очување постојећег рибљег фонда и одређених улагања риболовни туризам би могао доносити знатна средства на територији војвођанског Подунавља.

7.4. БАЊСКИ ТУРИЗАМ (Здравствено-лечилишни туризам)

Бањски туризам је посебан и доста раширен вид мотивских туристичких кретања. Специфична обележја бањског туризма су дуги боравци и релативно равномерна расподела промета током године. Могућност да се термоминералне воде користе и у лечилиште и рекреативне сврхе током целе године, одражава се на равномерну расподелу промета по месецима (Јовичић, 1986). Сами бањски центри су специфична насеља. Њихова специфичност је проистекла из локације уз лековите изворе и настојање да се вредности извора искористе за потребе лечења или рекреације, односно у суштини комерцијализују, чиме постају функционално усмерена ка здравствено-лечилишном туризму (Ромелић, Марковић, 1995).

При туристичкој валоризацији бања важно је разграничити њихову лечилишну и туристичку функцију с обзиром да се оне често преплићу. Већина наших бања организована је тако да преовлађује њихсва лечилишна функција док је туристичка атрактивност ових места у данашње време углавном минимална.

Премда се бање на територији Војводине, а самим тим и војвођанског Подунавља јављају касније у односу на остали део земље може се рећи да бањски туризам има дугу традицију. Прва појава термалних вода на овим просторима бележи се 1702. године (Сланкаменска бања), а већина лековитих вода откривена је крајем 19. и почетком 20. века. На територији војвођанског Подунавља најзначајнији бањски центри су: бања "Јунаковић" у Пригревици, Јодна бања у Новом Саду, Безданска бања и бања у Старом Сланкамену.

Бања "Јунаковић" - Бања се налази 4 km западно од насеља Пригревица, 5 km источно од Апатина и свега 700 m северно од раскрснице путева Апатин - Пригревица и Апатин - Богојево. Име је добила по шумском простору Јунаковић на чијој се ивици налази.

Први бунар који је дао лековиту воду избушен је 1913. године до дубине од 312 m. Вода је тада коришћена за пиће и примитивно лечење реуматизма и других болести. Прве хемијске анализе воде извршене су у Институту за анализу минералних вода у Будимпешти и потврђена је лековитост воде. Ову анализу је потврдио и 1927. године Балнеолошки институт медицинског факултета у Београду. У периоду од 1977. до 1985. године избушено је пет оваквих бунара. Први бунар се налази на дубини од 480 m и даје воду температуре од 36°C у количини од 60 l/min. Други бунар је избушен до дубине од 600 m са температуром од 34°C и издашношћу од 90 l/min. Највећу издашност има трећи бунар (3000 l/min) до дубине од 700 m и температуром воде од 51°C и он данас Бању снабдева водом. Четврти и пети бунар дали су нешто топлију воду (54°C и 56°C) али и са мањом издашношћу (540 l/min и 1500 l/min). У периоду када су избушени први бунари у нафтогасним истраживањима 1877. године отпочело се са изградњом бањског комплекса, а прва фаза је завршена 1983. године када је бања "Јунаковић" и почела са радом.

Анализом минералних карактеристика из свих бунара утврђено је да вода Бање "Јунаковић" спада у ред бања у Карловим Варима и Харкању. Лековита вода термалних извора спада у алкално-муријатичне бромно-јодне воде. Укупна минерализација износи 5661 g/l. Лековито својство воде потиче од присуства флуора, брома, јода, литијума, стронцијума, водоник-сулфата и

гвожђа. Од радиоактивних елемената утврђени су у мањим количинама радијум и уран (Лашков, 1982).

Утврђено је да се специфичне физичке и хемијске карактеристике минералних вода могу користити у балнео-терапеутске сврхе за купање као допунско средство лечења у склопу медицинске рехабилитације код облољења: хроничних инфламаторних реуматизама, дегенеративног реуматизма, последица траума и ратних рањавања, гинеколошких оболења, код астматичних оболења и других. Објекти и инструменти које бања поседује омогућавају хидротерапије, кинезитерапије, електротерапије, парафинске треапије, ручне масаже, орошавање и инхалације.

Фот. 22. Унутрашњост смештајног објекта бање "Јунаковић"

За потребе остваривања лечилишне функције, Бања располаже терапеутским блоком са 6 лекарских ординација, хидротерапеутским базеном,

2 сауне, уређај за електро-терапију, салом за кинезитерапију, парафин салом и просторим за инхалацију (Ромелић, Марковић, 1995). Од рекреативних објеката највећи значај има 8 отворених базена различитих димензија. Базени имају капацитет преко 3 000 купача, а састоје се из: олимпијског базена, базена за скокове, дечијих базена и базена за таласотерапију. Ови базени имају бројне посетиоце из околних насеља током лета, тако да поред лечилишне Бања има и туристички карактер.

Од смештајних објеката највећи значај има хотел В категорије (објекат Бање) са 63 двокреветне собе и 4 апартмана са укупно 152 лежаја, а располаже и са рестораном од 220 седишта (Ромелић, Марковић, 1995).

Табела бр. 64. Број гостију и број ноћења (домаћи и страни), искоришћеност капацитета (у %) и просечна дужина боравка (дани) за период 1989-1998. година

Година	Доласци	Домаћи	Страни	Ноћења	Домаћи	Страни	Искоришћеност	Просечна дужина
1989.	5353	44890	563	-	-	-	-	7,5
1990.	5797	5178	619	-	-	-	-	7,0
1991.	5308	4990	318	38982	38196	786	75%	7,3
1992.	4922	4922	-	49382	49382	-	95%	10,0
1993.	4561	4495	116	47815	47539	276	92%	10,5
1994.	5595	5440	155	47667	47173	494	92%	8,5
1995.	5076	4922	159	48361	47839	522	93%	9,4
1996.	4860	4665	192	49724	49125	599	96%	10,2
1997.	4363	4147	216	46365	45589	776	89%	10,6
1998.	4350	4216	134	48984	48525	423	94%	11,2

Извор: Колић, А.(1999), Туристички маркетинг у Бањи "Јанковић", Дипломски рад, Институт за географију, Нови Сад.

Посета Бањи у овом десетогодишњем периоду (табела бр. 64) показује да туристи првенствено долазе на лечење и одмор, а због тога је просечна дужина боравка велика. Највећи број посетилаца су домаћи гости који обухватају 95% долазака, док страни гости чине свега 5% посетилаца.

Посетиоци Бање су првенствено лица која долазе преко фондова за здравство, синдиката, лица која долазе индивидуално и др. Од странаца мањи број долази индивидуално на лечење. Највећи број њих долази због лова (Италијани), а остало чине транзитни туристи или пословни партнери из иностранства.

Комплекс бање "Јунаковић", с обзиром на објекте које поседује поред лечилишне функције која тренутно доминира, може јачати и свој туристички значај. Уз спортско-рекреативне објекте у склопу комплекса треба организовати различит забавен програме за госте. Такође, треба искористити близину богатих ловишта и риболовних локалитета за госте којима су атрактивни такви садржаји туристичке понуде. При томе треба водити рачуна да туристичка и лечилишна функција Бање буду међусобно усклађене.

Новосадска Једна бања - налази се у ширем центру града, а смештена је у југоисточном делу Футошког парка, где својим објектима заузима простор од 3 556 m².

За оснивање и рад бање пресудни значај имало је случајно проналажење лековите воде крајем 19. века. У намери да се дође до питке воде за потребе града 1897. године при бушењу артешког бунара наишло се на топлу воду. Бунар је био дубине од 194 m, давао је 300 l/min, а температуре воде је износила 24°C. Већ 1898. године у импровизованом купатилу у бараци користила се ова вода за купање уз претходно загревање.

Године 1910. отпочео је рад праве модерне бање у новоподигнутој згради по пројекту архитекте Имреа Франчека из Будимпеште, када је на основу одлуке Управног одбора из 1909. године Артешком купатилу дат статус лековите бање. Овај објекат био је за то време веома савремено опремљен и одговарао је функционалним потребама лечилишта. Око зграде уређен је велики парк, данас познат под називом Футошки парк, а у непосредној околини су се налазили тениски терени и клизалишта. Године 1930. смештајни капацитети су проширени изградњом двоспратног хотела "Парк" - врло луксузног за то време, са 22 собе.

После Другог светског рата Бања је национализована и прелази у друштвену својину. Послује под називом "Новосадска једна бања" са хотелом "Парк" као здравствено-угоститељска установа. Године 1963. извршено је издвајање угоститељства које је прешло у новоизграђени хотел "Парк" подигнут у непосредној близини Бање. Објекат је у пар наврата мењао назив, а од јануара 1971. године послује под називом "Завод за руматизам".

На подручју Новог Сада, поред првог бунара, у досадашњем периоду су вршена бушења у више наврата (табела бр. 65). Вода у свим бунарима готово је истих физичко-хемијских особина с обзиром на близину и дубину бунара.

Табела бр. 65. Бушотине са термоминералном водом у Новом Саду

Бунар	Година бушења	Дубина (у m)	Температура (у °C)	Издашност (у l/min)
B1	1897.	193,42	24	300
B2	1924.	223,30		250
B3	1953.	278,00		30
B4	1962.	195,00	23,45	60
B5	1963.	206,00		45-200*
B6	1964.	209,50		200*
B7	1965.	-		90
Панонски 1	1972.	195,00	24	248
Панонски 2	1973.	252,00	27,4	116*

Извор: Лашков И. Мирослава (1982): "Бањски туризам САП Војводине", ПМФ, Институт за географију, нови Сад.

Вода из В -1 је радиоактивно-алкално-муријатична хипотерма са малом количином јода са следећим хемијским особинама:

- суви остатак износи 1,205 gr/l
- укупна количина утврђених минералних састојака је 1,421gr/l
- карактеристични јони су: натријум (0,384 gr/l), хидрокарбонат (0,599 gr/l) и хлор (0,319 gr/l)
- од лековитих састојака утврђен је јод (1,5 gr/l), а у мањим количинама гвожђе и угљен-диоксид
- радиоактивност воде износи 1,32 Махове јединице.

Лековита вода Новосадске јодне бање може да се примењује за лечење различитих оболења: реуматских оболења (запаљиви, дегенеративни и реуматизам меких ткива), неуроваскуларна оштећења мозга, поремећаји периферне циркулације, последице рањавања, извесна дерматолошка оболења и др.

Међутим, данас због дотрајалости система за каптирање термоминералне воде (1985. године) дошло је до потпуног искључења тог главног

обележја бањског садржаја рада. У њеним објектима и даље ради Завод за реуматизам без коришћења термоминералних вода, применом свих облика физичке терапије и медикаментног лечења. Број амбулантних болесника, према подацима 1993. године износио је 43 800 пацијената (Ђурчић, Јовановић, 1999).

Јодна бања у Новом Саду може поново постати познато лечилиште ако се изврши ревитализација и адаптација њених старих објеката, избуши нови бунар веће дубине са топлијом водом коју не треба догревати и догради нови терапијски блок као и нова опрема за физикалну терапију. Такође, постоји и могућност за шире уређивање и изградњу комплекса различитог садржаја: изградња базена са термалном водом, терени рекреативног садржаја и др. Тако би се могли задовољити здравствени, рекреативни и туристички интереси посетилаца.

Бања у Старом Сланкамену - смештена је на изразито живописном месту. Налази се у подгорини Фрушке горе, на десној обали Дунава и насупрот ушћа Тисе.

Термалне воде "Сланаче", једног од ретких природних извора минералне воде у Војводини спомињу се још 1702. године у турским писаним изворима о Сланкамену. По одласку Турака вода "Сланаче" се није употребљавала све до краја 19. века када је случајно откривена. Прве хемијске анализе воде урађене су 1899. године у Загребу када је утврђена лековитост воде и дозвољена изградња бање. Поред најстаријег бунара за потребе Бање 1950. године избушено је шест нових бунара од којих су 4 дала воду сличну "Сланачи". Хемијска анализа воде извршена је 1951. године у Хемијском институту САНА у Београду, где је утврђено да вода Бање спада у ред сланих јодних хипотермних (температура воде 18,4°C) вода. Због такве минерализације воде Завод за неуролошка оболења "Др Боривоје Гњатић" се бави превентивом, лечењем и рехабилитацијом неуролошких оболења и то тзв. централне одузетости хемиплегије и параплегије. Бања лечи и постреуматска и постоперативна стања као и разна реуматска оболења, лумбаго, хронично оболење женских полних органа, рахитис, малокрвност и друго (Лашков, 1982).

У Заводу за неуролошка оболења "Др Боривоје Гњатић" који је смештен у савремено опремљеној згради лечење се спроводи уобичајеним методама: кинези, физио терапијом, као и хидротерапијом. Примењују се и електро и терапија парафинским облогама.

У Сланкаменској бањи је развијен искључиво стационарни здравствено-лечилишни туризам, мада би изузетно атрактиван положај на обали Дунава требали искористити и за подизање спортско-рекреативни објеката и тиме ојачати туристичку функцију.

Безданска бања - лековите термалне воде у Бездану откривене су 1912. године бушењем бунара на дубини од 282 м. Утврђене су три анализе, прва у Суботици (1912. године), други у Будимпешти (1912. године) и трећа поново у Суботици (1914. године). После свих анализа закључено је да минерална вода из Бездана припада роду алкално-муријатичних вода богатих јодом (2,84 mg/l). изградња бањско-лечилишног комплекса почела је 1934. године, а завршена 1939. године. Купатило је имало један мањи базен, 3 каде и неколико тушева (Ахметовић-Томка, Стојановић, 1998). После другог светског рата Хемијски институт САН извршио је комплетне анализе и бања је проглашена природним лечилиштем. Године 1952. изграђене су још 4 кабине са кадама.

Данас бања располаже са 95 болесничких кревета, распоређених у трокреветним и шестокреветним собама. У околним приватним кућама пацијентима користи додатних 100 кревета (Ахметовић-Томка, Стојановић, 1998).

Бања Бездан нема туристичку функцију, него чисто лечилишну функцију. Лековите воде ове бање лече реуматске болести, поремећај периферног нервног система и опоравка након прелома костију или дегенеративних оболења кичменог стуба.

У званичној статистици ниједан од бањских центара војвођанског Подунавља се не води као туристичко место. Као што се може закључити из података о постојећим објектима у њиховом пословању доминира лечилишна функција. Најизраженију туристичку функцију данас има Бања "Јунаковић" с обзиром на постојеће рекреативне објекте, док остале бање свој рад базирају искључиво на примени лечилишне терапије код одређене врсте оболења. Међутим, уз здравствено-лечилишни туризам могуће је, на основу рецептивне основе и туристичке атрактивности околине, развијати и друге врсте туризма

(културно-манifestациони, конгресни, излетнички, транзитни и друге). Бањски центри војвођанског Подунавља могу представљати значајну допуну комплетне туристичке понуде коју овај простор у глобалу нуди потенцијалним туристима.

7.5. ГРАДСКИ ТУРИЗАМ

Градски туризам има облик културних туристичких кретања јер урабана насеља најчешће представљају културне мотиве (Јовичић, 1997). За градска насеља је такође карактеристичан велики број смештајно-угоститељских, трговинских, занатских објеката и забавни садржаји који се могу укључити у туристичку понуду простора.

Најважнији фактори туристичке валоризације градских насеља су њихов саобраћајно-географски положај, величина и њихова мотивска специфичност (Јовичић, 1997). Транзитна кретања везан су свакако за туристички промет урбаних насеља. Уколико се неки град налази на више различитих и важних саобраћајних комуникација веће су могућности за његову посећеност. Величина града карактерише се бројношћу и степеном развијености појединих градских функција попут административне, трговинске, културне, забавне и друге. Све то утиче на број и врсту потенцијалних туриста. Мотивска специфичност и атрактивност везана је за чињеницу да градови спадају у комплексне културне мотиве. Посебну туристичку атракцију могу представљати различито споменичко наслеђе, пријатне амбијенталне целине и различите културно-уметничке манифестације.

Градови у сваком случају чине комплексно и значајно посећена туристичка места. Међутим, изучавање карактеристика ових туристичких кретања отежано је из разлога да се сва градска насеља у статистици прате у две категорије: као седишта република и покрајина и остала туристичка места, што је недовољно (Ромелић, Марковић, 1995).

На територији војвођанског Подунавља, које представља значајно урбаном подручје Војводине, налази се већи број насеља која имају градску функцију. За градска насеља Војводине, а самим тим и војвођанског Подунавља, је

специфична морфологија карактеристична за већину средњоевропских урбаних центара која се налазе на простору Панонског басена. Општа морфолошка карактеристика градских насеља (са одређеним одступањима) су простране праве улице које се секу под правим углом и формирају седиште градског језгра. Централни делови града су углавном са очуваном старом архитектуром док се периферни делови карактеришу савременом урбанистичком градњом.

Један део градских насеља војвођанског Подунавља излази на обале Дунава (повећава њихову атрактивност), а други део се налази на простору ширег приобалног дела. С обзиром на поменуте факторе туристичке валоризације урбаних насеља посебно ће као центри градског туризма бити представљени Нови Сад, Сомбор и Панчево.

Нови Сад као главни град Војводине представља највећи административни, привредни, културни, научно-образовни и здравствени центар овог дела наше земље. Самим тим издваја се као најзначајније градско насеље војвођанског Подунавља и привлачи посетиоце практично са целокупног простора Војводине и шире. У односу на транзитни значај спада у градове са међународним комуникацијама. Важна је саобраћајна раскрсница из које се разилази неколико важних праваца магистралног (најзначајнији међунараодни правац Е-75) и регионалног значаја. Тиме су обезбеђени услови за боравак потенцијалних туриста из иностранства који су у транзиту кроз нашу земљу.

Мотивска специфичност Новог Сада се огледа у туристичком богатству различитих културних добара попут простора културно-историјских целина бројних дела архитектуре, културних установа, различитих културних манифестација и др.

Туристички најпривлачнија и најзначајнија споменичка вредност је изузетно атрактивна Петроварадинска тврђава. Грађена је дуги низ година од 1692. до 1780. године. Тврђаву чине три целине различитог висинског нивоа са сложеним сплетом ходника укупне дужине 16 km. Посетиоцима је доступно за разгледање око 500 m уз присуство водича. Туристима је најприступачнији простран горњи део са шеталишним стазама, видиковцима, културним и угоститељско-смештајним објектима. На простору тврђаве се налазе уметнички атељеји, Академија ликовне уметности и архив града Новог Сада, музеј Новог

Сада. Хотел "Варадин" се налази у згради "Касарне", а ресторан "Тврђава" у објекту "Официрски павиљон" (Ромелић, Марковић, 1995).

Тврђава је 1948. године стављена под заштиту као споменик културе да би три године касније постала приступачна посетиоцима. На тврђави се годишње региструје око 30 000 посетилаца, мада је број вероватно већи због свакодневних посета излетника. Према подацима статистике 1997. године Петроварадин је посетило 3 307 туриста од тога 2 049 домаћих и 1258 страних. Остварено је 5 038 ноћења (3024 домаћа и 2014 страних туриста) са просечном дужином боравка од 1,6 дана.

Културно-историјски развој Новог Сада допринео је формирању архитектонских туристичких вредности (објекти у стилу барока, класицизма, сецесије, модерне архитектуре и др.) које чине просторно културно-историјске целине. Највећи број ових вредности везан је за стари део града, који се налази у делу Змај Јовине и Дунавске улице представљајући јединствену атрактивну амбијенталну целину. На овом простору је забрањено функционисање саобраћаја и поред занимљиве архитектуре пажњу посетилаца привлачи велики број трговинских, угоститељских и занатских објеката који је овде сконцентрисан. Туристе, који посете Нови Сад, привлаче и објекти и комплекси грађени у новије време, попут зграде Српског народног позоришта, а посебно Спортски и пословни центар "Војводине" ("Спенс"), са спортским дворанама, базеном као и угоститељским, трговинским и просторима са забавним садржајима.

У граду се налази неколико цркава које представљају атракцију својим архитектонским склопом, вредном унутрашњошћу и збирком предмета уметничко-историјског значаја. Најзначајнију туристичку вредност представљају Саборна православна црква из 18. века, Католичка црква - име Маријино из 19. века, Јеврејска синагога са изванредном акустиком (користи се као концертна дворана). Најстарији верски објекат је Николајевска црква изграђена 1730. године.

Од вајарских уметничких дела значајни су споменици Светозару Милетићу у центру града (рад Ивана Мештровића), затим скулптура под знаједничким називом "Срне" (радови Јована Солдатовића) на Петроварадинској тврђави, скулптура Ј. Ј. Змаја, Ђуре Јакшића, бисте српских књижевника.

Незаобилазни део туристичке понуде чине бројне културне установе којим располаже Нови Сад. Пажњу посетилаца привлаче различити музеји (Војвођански музеј, Музеј града Новог Сада, Природњачка збирка и др.) и галерије (Галерија Матице српске, Спомен збирка Павла Бељанског, Поклон збирка Рајка Мамузића, Галерија савремене ликовне уметности и др.). Према подацима за 1986. годину ове установе је посетило преко 450 000 посетилаца (Лашков, 1990). Велики број посетилаца привлачи и Матица српска, прва већа српска културна установа из 1826. године са Научним одељењем састављеним из књижевне, ликовне, историјске, археолошко-етимолошке и природњачке секције и богатом библиотеком (720 640 књига и преко 16 000 листова и часописа). Честе су посете и Српском народном позоришту са две дворане (велика за 950, а мала за 373 гледаоца) и представа које се дају на његовој сцени.

Велики број посетилаца град добија у време одржавања манифестација културног, забавног, спортског и привредног карактера. Од културних приредби посебну пажњу привлаче "Змајеве дечије игре", "Стеријино позорје" и др. Спортске манифестације су бројне и доста њих је везано за коришћење спортских терена у оквиру "Спенса". Привредне манифестације (Међународни пољопривредни сајам, Лорист и др.) имају презентацију на просторима објекта "Новосадског сајма". У Новом Саду се одржавају током године и бројни концерти и приредбе забавног садржаја које привлаче посетиоце у град.

На територији Новог Сада има више парковских површина (Дунавски, Футошки, Лимански, Омладински и др.) који својим амбијентом доприносе туристичкој атрактивности града.

За остваривање туристичке функције Новог Сада потребни су и одговарајући смештајно-угоститељски објекти. Град располаже са 6 хотела "Б" категорије ("Парк", "Сајам", "Путник", "Нови Сад", "Варадин", "Војводина") са капацитетом од 795 соба са укупно 1739 лежаја (Ромелић, Марковић, 1995). Град има и једно туристичко насеље "Дунавске колибе" са 42 собе и 84 лежаја и аутокамп са 26 двокреветних бунгалова. Нови Сад располаже великим бројем различитих ресторана, кафана, пицерија, дискотека и осталих угоститељских објеката. Према подацима за 1999. годину било је око 900 оваквих об-

јеката који пружају различите угоститељске услуге (Подаци добијени у Републичкој управи јавних прихода у Новом Саду).

Број туриста који су посетили Нови Сад у периоду од 1970. па до 1997. године је осцилирао.

Табела бр. 66. Број туриста (домаћи и страни), остварених ноћења и просечна дужина боравка у Новом Саду за 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 1996, 1997. годину

Година	Туристи			Ноћења			Просечна дужина боравка	
	Укупно	Домаћи	Страни	Укупно	Дом.	Стр.	Домаћи	Стр.
1970.	64 100	48 500	15 600	109 700	77 400	32 300	1,6	2,1
1975.	82 600	65 300	17 200	151 600	110000	41 600	1,7	2,4
1980.	74 900	50 200	24 700	145 800	97 300	48 500	1,9	2,0
1985.	13 400	101000	29 400	254 600	197800	56 700	1,9	1,9
1990.	104917	73 304	31 613	188 775	126430	62 345	1,7	2,0
1996.	67 794	54 158	13 636	120 719	92 236	28 483	1,7	2,1
1997.	61 679	48 385	13 294	113 827	85 603	78 229	1,8	2,1

Извор: Статистички годишњаци САП Војводине за 1975, 1976, 1987. годину, Покрајински статистички завод, Нови Сад. Општине у републици Србији за 1991, 1997, 1998, Републички завод за статистику, Београд.

Промет туриста (табела бр. 66) уз мање варирање константно расте до краја осамдесетих година. Максималан број туриста и ноћења у Новом Саду остварен је 1985. године. Почетком деведесетих промет почиње да опада услед политичке и економске ситуације у земљи тако да је 1997. године број туриста и остварених ноћења је више наго преполовљен. Просечна дужина боравка креће се у распону од 1,6 до 1,9 за домаће туристе, док се дужина боравка страних туриста креће од 1,9 до 2,4 дана. Оваква просечна дужина боравка са краћим задржавањем типично је градско туристичко кретање и углавном је показатељ да су посете условљене пословним мотивима, посетама манифестација, транзитна кретања и слично.

Нови Сад својим градским функцијама, положајем и комплексним туристичким мотивима привлачи знатан број посетилаца током године. У његовој непосредној близини на удаљености од 10 km су Сремски Карловци, град који представља јединствену културно-историјску целину под заштитом државе.

Сремски Карловци су вековима били културна, духовна и политичка престоница града на простору Војводине.

Основни туристички мотиви који покрећу туристе за простор Сремских Карловаца су богата културно-историјска наслеђа и атрактивне културне манифестације (нпр. "Бранково коло").

На простору старог градског језгра је изузетна концентрација установа из области културе, образовање, сакралних и споменичких вредности. Урбанистичка хомогеност, архитектонско-грађевинска монументалност, бројност и разноврсност објеката и институција омогућили су да старо градско језгро даје посебно обележје овом градићу. Грађевине (изграђене током 17. и 19. века) од архитектонске, историјске и естетске вредности чине амбијенталну целину и Сремским Карловима дају специфичан барокни дух.

Фот. 23. Зграда Стефанеума у Сремским Карловцима

Током 18. подигнута је већина карловачких цркава. Најстарија је Карловачка Доња црква посвећена св. Петру и Павлу саграђена је 1714. године у барокном стилу. Горња црква, црква Ваведења подигнута је 1745. године на рушевинама манастира из 1561. године. Саборна црква посвећена Светом Николи изграђена је 1762. године, а иконостас је рађен 1780. године и дело је Јакова Орфелина и Теодора Крачуна. Римокатоличка црква подигнута је 1768. године. Крајем 18. века подигнута је и фонтана - чесма "Четири лава" која данас представља заштитни знак Сремских Карловаца. Током 19. века

изграђена је на чувеном карловачком брегу где је склопљен Карловачки мир (1699. године) Капела мира (1817. године). Зграда прве општинске управе тзв. Магистрат подигнут је 1848. године. Карловачка гимназија саграђена је 1891. године по плану архитекте Нароша из Будимпеште. Године 1893. подигнут је Патријаршијски двор у стилу неоренесансе по нацртима архитекте Владимира Николића. Зграда Стефанеума настала је 1903. године у центру Карловаца (данас је у овој згради Институт Српског народа). На овом простору налази се још и Зграда црквено-народних фондова саграђена 1900. године у Богословски интернат подигнут 1901. године.

Очигледно је да се на простору старог градског језгра налази велика концентрација архитектонски и културних вредних објеката чија ће атрактивност привући посетиоце.

Од манифестација посебну пажњу побуђује манифестација "Бранково коло" посвећена песнику Бранку Радичевићу која се сваке године традиционално одржава током септембра са програмима који се одржавају у Сремским Карловцима, на Стражилову и у Новом Саду. Изразиту пажњу привлачи и "Карловачка берба грожђа" манифестација која је настала из традиционалне обичајно-народне свечаности којом се обележава почетак бербе грожђа.

Колики је број посетилаца који посете Сремске Карловце званично није забележен али је очигледно да овај градић са специфичном туристичком понудом може да привлачи пажњу туриста.

Сомбор је највећи град западне Бачке и представља значајан административни, културни, научно-образовни и здравствени центар овог дела војвођанског Подунавља. Важна је саобраћајна раскрсница и посебно се истичу магистрални саобраћајни правци Дунав-Бездан-Сомбор-Суботица и југословенско-мађарска граница Бачки Брег-Сомбор-Бачка Паланка-Ердевик-Кузмин.

У туристичкој понуди Сомбора, као града, доминирају првенствено различита културна добра везана за различита дела архитектуре, просторне културно-историјске целине, бројне културне установе и манифестације које се током година одржавају. Посебну туристичку структуру представља старо градско језгро Сомбора које се континуирано развијало готово два века, а врхунац доживљава седамдесетих година деветнаестог века. На овом прос-

тору су сконцентрисане бројне грађевине, почевши од Градске куће (подигнуте 1749. године) у духу класицизма, Грашалковићева палата (1750. до 1763. године) у стилу барока, затим Крушперова палата подигнута 1771. године. Ту су још Лалошевићева зграда (подигнута 1840. године), зграда Градске библиотеке (1883. године), а затим Галеова зграда (1837. година) у којој се данас налази галерија слика Милана Коњовића и многе друге. Пажњу, својим архитектонским решењем, привлачи и зграда Бачко-бодрошке жупаније (подигнута 1805. до 1808. године) у стилу еклектицизма, затим зграда Српског народног позоришта изграђеног 1886. година и др.

На простор старог градског језгра забрањено је функционисање саобраћаја и све то уз надалеко познато сомборско зеленило, представља изузетну амбијенталну целину.

Од културних установа својим богатим садржајима одликују се: Градски музеј, Историјски архив, Народно позориште, Народна библиотека "Карло Бјелицки", Галерија "Милан Коњовић", Салон ликовне јесени, Читаоница "Лазе Костића" и дуго. Од уметничких вредности посебну пажњу привлачи слика "Битка код Сенте", рад Ференца Ајзенкута (налазе се у свечаној сали Скупштине општине) коју посетиоци града најчешће желе да виде. Од културних манифестација које привлаче пажњу су "Сомборске музичке вечери", "Југословенски фестивал аматерског филма" и друге. У Сомбору се одржавају, попут већине градских центара, различити концерти и приредбе забавних садржаја који привлаче посетиоце у град.

Од смештајно-уоститељских објеката у Сомбору се издвајају: хотел "Слобода" са 77 соба и укупно 150 лежаја и Геронтолошки центар "Дом пензионера" са 20 соба и 40 лежаја (Републички завод за статистику, подаци за 1999. годину). У граду се налазе и бројни угоститељски објекти (ресторани, кафане, кафићи, барови и друго) који пружају различите услуге посетиоцима који из различитих разлога долазе у овај град.

Панчево је највеће градско насеље Банатског Подунавља. Налази се у непосредној близини Београда (велики емитивни туристички центар) и добро је саобраћајно повезан са свим већим насељима (Зрењанин, Вршац) ширег региона. Панчево се убраја у градове на међународним комуникацијама јер кроз

њега пролази саобраћајница која повезује Београд и Југославију са суседном Румунијом.

Мотивску специфичност и атрактивност, када је реч о културним мотивима, чини старо градско језгро. На простору градског језгра (формирано у 18. веку, а најзначајнији објекти настали почетком 19. века) издвајају се објекти градитељског наслеђа, попут зграде Магистрата (изграђена 1833. и 1838. године) у класицистичком стилу, затим "Штапска згада" (изграђена 1830. године) у стилу неоренесансе, "Графова кућа" (подигнута 1830. године) у класицистичком стилу и друго.

За посетиоце је и од културно-историјских споменика интересантан манастир Војловица из 16 века. Атрактивна је и Успенска црква са иконама Константина Данила из 1810. године грађена у барокном стилу, затим Преображенска црква из 1870. године са иконостасом који је урадио Урош Предић. Од културних установа ту је Народни музеј који је основан 1923. године и чува богату археолошку збирку, налазе из средњовековне словенске културе и етнографску збирку.

Туристички интересантан је и објекат Народне пиваре који представља најстарији објекат (подигнуте 1722. године) како Војводине тако и војвођанског Подунавља. Светионици на ушћу Тамиша у Дунав сазидани су 1909. године и садрже занимљиве архитектонске детаље тако да могу бити интересантни за посетиоце.

Од манифестација за туристе је атрактиван Жисел, то јест фестивал документарног, играног и анимираног аматерског филма на тему "Живот села".

Очигледно је да Панчево располаже разноврсним комплексом културних мотива који сваки на свој начин може привући одређене посетиоце. Од смештајно-угоститељских објеката у Панчеву се налазе два хотела, и то хотел "Тамиш" В категорије са 116 соба и 180 лежаја и хотел "Слобода" С категорије са 6 соба и 18 лежаја. У граду се налазе и различити угоститељски објекти, ресторани, кафане, кафићи, пицерије који пружају услуге потенцијалним туристима.

Својим градским функцијама, значајним транзитним положајем и комплексом културних мотива, Панчево може бити туристички атрактиван град

али му, добрим делом, ту могућност ограничава загађена животна околина која је последица развоја тешке индустрије у граду и широј околини.

Градски туризам је веома специфичан и комплексан облик туристичких кретања где различити мотиви доводе посетиоце у одређено градско насеље. На простору војвођанског Подунавља посебно су издвојена три града: Нови Сад, Сомбор и Панчево, али по својим градским функцијама практично свако општинско средиште може да привуче одређени број посетилаца. Својом туристичком атрактивношћу могу се још издвојити Бачка Паланка, Апатин, Бела Црква, Тител, а по свом транзитном значају Инђија, Стара Пазова, Оџаци и Бач.

7.6. СЕЛЕКТИВНИ ОБЛИЦИ ТУРИЗМА

Међу селективне туристичке облике кретања издвајају се културно-образовни или еко туризам и научно-истраживачки туризам. То су облици туризма који се не одликују масовношћу и туристи имају релативно специфичне потребе.

Културно-образовни или еко туризам подразумева низ активности туристичко-рекреативног карактера које се могу одвијати на одређеном простору. Ту се подразумева: пешачење, јахање, трчање, вожња бициклова. Могуће је и организовање прикупљања различитог лековитог биља у пратњи водича (Ахметовић-Томка, 1995). На територији војвођанског Подунавља могуће је организовати различите туристичке рекреативне активности. Одговарајући простори су свакако уређена рекреативна шеталишта на обалама Дунава, затим стазе на простору Фрушке горе (пешачење, трчање), а на простору Банатског песка где се налазе различите врсте лековитог биља могуће је њихово прикупљање. За овај облик туризма изузетно су интересантни простори са очуваном ретком флором и фауном, тј. заштићени предели. На овим подручјима у оквиру еко туризма могло би се организовати разгледање и снимање природних вредности. На просторима са богатом орнитофауном (Букински рит, Горње Подунавље и друго) могућ је тзв. "bird watching" или осматрање ретких птица на територији војвођанског Подунавља.

Научно-истраживачки туризам подразумева организовано проучавање и посматрање природних вредности, организовање стручних и научних скупова, еколошких кампова и слично (Ахметовић-Томка, 1995).

С обзиром да се на простору војвођанског Подунавља налази велики број простора под заштитом (детаљно у одељку 3.4) са богатом флором и фауном, могућности за овај туризам су заиста велике.

Специфични геоморфолошки облици рељефа такође могу бити мотив за овај вид туристичког кретања. Предела са лесним наслагама (нпр. изучавање специфичности Тителског брега) и простор Банатске пашчаре који се јавља као једноставан овлик рељефа на територији Европе.

7.7. ОСТАЛИ ОБЛИЦИ ТУРИЗМА

Поред основних облика туризма (ловног, риболовног, наутичког и других) на простору војвођанског Подунавља могуће је увођење и подстицање осталих облика туризма тиме би се направиле добре комбинације више облика туризма и кретања који би се међусобно допуњавали.

Манифестациони туризам - је облик туристичких кретања где су основни мотив поједине манифестације или приредбе која се у одређеном периоду одржава на неком простору. На простору војвођанског Подунавља одржава се изузетно велик број различитих манифестација (одељак 4.6. детаљно о свакој манифестацији) од културних, привредних, спортских и других, тако да је овај облик туристичког кретања знатно заступљен. Првенствено је везан за градске центре (највећи број манифестација има Нови Сад) али има доста манифестација везаних за сам Дунав.

Излетнички туризам - спада у комбинована туристичка кретања јер су излети истовремено и рекреативног и културног садржаја. Краткотрајни су и најчешће су полудневни или дводневни (Јовичић, 1986).

На простору војвођанског Подунавља има изванредних простора за излетничка кретања. Најпознатији излетнички предео је масив Фрушке горе где се налазе бројна позната излетишта (Стражилово, Поповица, Змајевац, Бранковац, Андревље и друга) који својом лепотом привлаче бројне излет-

нике. Привлачне излетничке просторе представљају и приобаља хидрографских објеката на простору војвођанског Подунавља.

Екскурзиони туризам - представља комбиновани вид туристичког кретања. Мотиви за овим видом кретања су упознавања нових подручја и туристичка рекреација. Екскурзије могу бити индивидуалне али су првенствено групне. У понуди туристичких екскурзија могу бити различите врсте атрактивних елемената (плаже, градови, споменици и друго) који дају посебно обележје овим кретањима (Јовичић, 1986).

Територија војвођанског Подунавља која на свом простору обухвата различите природне и антропогене вредности изванредна је за организовање екскурзија које би обухватале релацију од Бездана преко Новог Сада до Беле Цркве.

Сеоски туризам - је туристички облик кретања који се јавља као последица све веће потребе градског становништва за рекреативним боравком у квалитативно другачијем амбијенту попут села (Чомић, Пјевач 1997). Такође стоји чињеница да села у војвођанском Подунављу имају посебна обележја панонских насеља тако да као таква могу бити интересантна посетиоцима са другачијих простора (планинских делова земље). У оквиру овог туризма посебно би требало обратити пажњу на салаше и организоване програме са елементима њиховог специфичног начина живота. Старе напуштене салаше требало би оспособити и направити викенд програме са садржајима живота везане за ове типичне објекте војвођанског простора.

Транзитни туризам - овај облик туристичког кретања везује се за транзитне коридоре који прате главне правце првенствено међународних друмских кретања. Простор војвођанског Подунавља пресеца међународни пут Е-75 тако да насеља која се налаза на том правцу имају транзитне туристе (највећи број у Новом Саду).

8. ТУРИЗАМ И ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Експанзија неконтролисане урбанизације и индустријализације негативно утичу на животну средину. Данас су евидентни бројни проблеми везани за аерозагађење, као и загађење водотока и тла. Из тог разлога је заштита животне средине један од примарних циљева савременог друштва.

Заштита животне средине се не може сводити само на појединачне природне и атропогене објекте, мање или веће предеоне целине, већ се животна средина мора штитити у целини. Природа није изолована већ са руралним и урбаним просторима чини јединствену целину која се мора уважавати са бројних аспеката, посебно географских (Станковић, 1994).

Развој туризма на одређеном простору се не може очекивати без здраве и незагађене животне средине са својим природним и културним вредностима. Евидентна су све масовнија туристичка кретања (првенствено рекреативна) из урбаних и индустријских крајева ка просторима са очуваном природном средином. На тај начин туризам представља везу између простора у којем се ствара потреба туристичког кретања и простора који стимулише развој туризма. Првом типу простора припадају градске средине, индустријски центри или рударски басени, а то је простор у ком човек пре свега живи и ради и који данас карактерише све већи степен загађености. На другој страни, постоје и санатогени простори са очуваном и здравом природном средином, погодном за развој туризма и рекреације (Јовичић, 1997). Уколико је тај простор атрактивнији првенствено у рекреативном дејству, веће су могућности за развој туризма. Туризам захтева знатне просторе очуване животне средине и валоризује их на специфичан начин. Као својеврстан корисник простора, туризам не представља неповратног потрошача природних елемената, нити их у суштини мења, већ се развојем уз одговарајућу изградњу објеката, долази до оплемењивања простора (Јовичић, 1997).

Међутим експанзиван и неадекватан осмишљен развој туризма има карактеристике стихијности и може имати сличне негативне последице на елементе животне средине попут неконтролисаног развоја урбанизације и индустрије. Стога се поред позитивних може говорити и о негативним утицајима туризма на животну средину.

Позитивни утицаји се манифестују на више начина. Туризам на одређен начин штити простор од потенцијалних загађивања. С обзиром да је њему неопходна квалитетна животна средина значи на просторима туристичких кретања не сме бити загађивача ваздуха, воде и тла. Туристичка делатност такође утиче, адекватно усмерено, на заштиту природних и антропогених вредности. Захваљујући туристичким кретањима заштићени природни и културни објекти се пропагирају чиме се шири свест о потреби њихове заштите. Остварени туристички промет у исто време доноси и значајне приходе на тим просторима чиме се обезбеђују средства за њихово очување. Туризам на специфичан начин доприноси естетском обликовању простора тј. утиче на улепшавање и хуманизирање пејзажа. Тиме туризам "ствара" простор привлачног изгледа и одговарајућих функција (Станковић, 1994).

Поред утицаја туризма на заштиту природних вредности он позитивно утиче на заштиту културних добара. Односно подстиче активности на заштиту, обнављање, рестаурацију и ревитализацију различитих културно-историјских споменика који су део одређеног животног простора. Објекти и просторне целине кроз специфичну туристичку валоризацију достижу значајну афирмацију и могућност заштите и очувања.

Посматрано у целини може се рећи да подстиче свест људи о потреби заштите и унапређења животне средине на одређеном простору.

Поред позитивних јављају се и бројни негативни утицаји туризма на животну средину. Они се првенствено јављају услед масовног и неконтролисаног туристичког промета који озбиљно могу угрозити животну средину, а присутно је перманентно и поступно деградирање средине.

По Јовичићу (1997) сви негативни утицаји туризма могу се груписати у неколико основних категорија:

- загађивање воде (у сезонским шпичевима оптерећују се и загађују водене површине намењене рекреацији, туристичко-угоститељски објекти изливају фекалије које загађују водене ресурсе и др.);
- загађивање земљишта (чврсти отпад који стварају туристи, аутомобилска возња, камповање и пикник ван предвиђених путева и површина);
- загађивање ваздуха (саобраћај који представља један од елемената туристичког кретања доводи до великог загађивања ваздуха);
- нарушавање пејзажа (непланска изградња туристичко-угоститељских објеката, саобраћајне и остала инфраструктура нарушава природни амбијент);
- угрожавање биодиверзитета (интензиван и неконтролисан туристички развој нарушава еколошку равнотежу и доводи до уништења многих биљних и животињских врста);
- прекомерна потрошња енергије (у периоду интензивних туристичких кретања појачана је потрошња електричне енергије и воде за пиће);
- повећано стварање буке (у периоду великих туристичких кретања, моторизовани туристи као и велики смештајно-угоститељски објекти енормно се повећава ниво буке);
- угрожавање локалног становништва (предимензионирани туристички промет поремети устаљени начин живота и социјалну структуру локалног становништва, повећава трошкове изградње и одржавања капацитета).

Очигледно је да се поред позитивног утицаја туристичка кретања могу у знатној мери негативно одражавати на животни простор. То се првенствено дешава у подручјима где је он предимензиониран и недовољно осмишљен. С обзиром да се туризам најбоље може развијати у природним, добро заштићеним и незагађеним просторним целинама он се мора плански организовати много боље него друге делатности.

Војвођанско Подунавље захвата подручје Војводине које је знатно урбанизовано са бројним индустријским капацитетима. Градска насеља у мањој или већој мери имају проблема са буком и аерозагађењем. Тај проблем је најизраженији у Новом Саду и Панчеву. Загађеност воде је првенствено везана за ток Дунава који с обзиром да на свом правцу протицања пролази кроз више

индустријски развијених земаља долази у нашу земљу са већ знатним загађењем (воде у II и III класи). На територији војвођанског Подунавља се степен загађености повећава после већих градских и индустријских центара. Загађеност тла је такође присутна и оно што највише пада у очи, с обзиром да туризам захтева естетски обликован простор, су депоније како дивље (којих има у великом броју) тако и градске депоније које нису организоване на принципу рециклаже. То су општи проблеми загађене животне средине који могу бити ограничавајући фактор за развој туризма на овом простору.

Оно што иде у прилог развоју туризма су знатне површине војвођанског Подунавља које су под различитим степеном заштите. Укупан број заштићених објеката, према подацима за 1998. годину, је 80. Највећи степен заштите има подручје Фрушке горе, Горњег Подунавља, Делиблатске пешчаре, Ковиљско-петроварадинског рита, Карађорђева и др. На свим просторима налазе се значајни ловни и риболовни терени ка којим су усмерена туристичка кретања. Приходи који се остварују, првенствено у оквиру ловног туризма, могли би се у одређеној мери усмерити за одржавање и заштиту ових локалитета. На подручју Фрушке горе Беочинска фабрика цемента у делу националног парка својом активношћу знатно ремети животне услове који би морали постојати на простору са оваквим степеном заштите. Поред ловног и риболовног туризма на овим локалитетима су одговарајућа излетничко-рекреативна, културно-образовна или еко туристичка кретања којима животна средина неће бити угрожена. Свакако треба водити рачуна да неконтролисани лов и риболов не угрозе пједине врсте дивљачи и ихтиофауне.

На простору Дунава и његовог приобаља највеће промене везане су за наутички и спортско-рекреативни туризам. Њима ограничавајући фактор представљају индустријске зоне, колектори отпадних вода, могућност хаварија теретних бродова, као и чињеница да се вода Дунава налази на граници задовољавајуће за поједине спортове (пре свега купање). Треба истаћи чињеницу да би правилна изградња, локација и организација елемената потребних за развој првенствено наутичког туризма допринела естетском обликовању обалног дела Дунава. Уређене парковске површине, простори спортско-рекреативног садржаја, угоститељски објекти (на пример у виду

сплавова) допринели би атрактивности приобалног дела војвођанског Подунавља.

Облици туристичког кретања који тренутно постоје или имају могућност организовања на простору војвођанског Подунавља, својим осмишљеним и планираним развојем, могу представљати привредну делатност која даје добит, а при том не угрожава животну средину.

Међутим, на развој туризма на једном делу ове територије бациле су сенку недавна ратна дешавања. Нажалост, ратна дејства (март-јул 1999. године) нанела су поред рушења објеката и знатне штете привреди. Изузетно велика штета учињена је на подручју Фрушке горе и туристичкој привреди везаној за Дунав. Бомбардовањем две велике рафинерије нафте у Новом Саду и у Панчеву дошло је до значајних загађења ваздуха, воде и земљишта. У Дунав се излила знатна количина нафте и других опасних хемијских једињења и тиме су угрожени поједини делови тока. Све ово имаће негативне последице на развој туризма у војвођанском Подунављу и требаће доста времена за ревитализацију ових простора.

9. ЗАКЉУЧАК

Најмасовнија туристичка кретања, како показује већина истраживања, усмерена су према туристичким подручјима која се простиру уз велике водене површине. Углавном су правци таквих кретања у Европи оријентисана ка Медитерану, али се туристички атрактивни предели налазе и у унутрашњости континента при чему се посебно истичу обале река и језера. На подручју Југославије и Војводине највеће туристичке потенцијале има пре свега река Дунав и његове приобаље.

Војвођанско Подунавље захвата сам ток Дунава на територији Војводине и шире подручје које, практично, директно излази на његове обале. Овај део Војводине представља изразито урбанизован простор који је у садашњим туристичким кретањима на подручју Југославије био првенствено емитивно подручје.

Простор Подунавља у целини, а самим тим и војвођанског дела, предмет је интензивних истраживања посебно последњих година (отварањем канала Рајна - Мајна - Дунав) са циљем туристичке валоризације овог простора и формирања одговарајуће понуде за међународно и домаће туристичко тржиште.

Предмет истраживања ове студије базиран је на проучавању постојећих природних и антропогених потенцијала војвођанског Подунавља и могућност њихове туристичке валоризације.

У оквиру природних потенцијала издваја се, пре свега, Дунав, као река међународног значаја са својим одређеним хидрографским обележјима и специфичним током (мноштвом рукаваца и меандара) на простору тзв. панонског сектора. Због обиља материјала који са собом носи јављају се многобројна речна острва (посебно на делу од Бачке Паланке до Новог Сада) која дају

изузетну туристичку атрактивност овом простору. Пловидба на Дунаву, с одређеним одступањима, могућа је током целе године, док спортско-рекреативне активности, а пре свега купалишни туризам, има најповољније услове у јулу и августу. Значајан ограничавајући фактор за развој одређених видова туризма на Дунаву је, пре свега, његова загађеност (углавном II и III класа, а повремено и IV). Проблем је утолико теже решити, с обзиром да Дунав већ долази загађен на подручје војвођанског Подунавља и потребна је координирана комплетна заштита од изворишта до ушћа тока.

Изузетан туристички потенцијал представљају и биогеографске карактеристике овог простора. Шумска подручја имају санатогени значај тако да представљају важне излетничко-рекреативне просторе поготово у близини великих градских центара. Овај простор карактеришу и специфичне врсте флоре и фауне које су на одређеном подручјима (Горње Подунавље, Ковиљско-петроварадински рит и др.) под различитим степеном заштите. Геоморфолошки природни потенцијали одликују се специфичним облицима рељефа (лесне површине, Банатска пешчара) и као такве могу бити предмет одређених туристичких кретања (сазнајни, екскурзиони и др.). Климатске карактеристике војвођанског Подунавља презентују општа својства војвођанског простора и директно не утичу на одређена туристичка кретања.

Узимајући у обзир ове специфичне карактеристике природних потенцијала може се говорити о могућности развитка различитих туристичких кретања од наутничког, спортско-рекреативног, ловног, риболовног, екотуризма и др.

Код антропогених туристичких потенцијала највећи туристички значај имају манифестационе вредности од којих су многе међународног ранга. Најбројније су привредне (најстарија манифестација - Међународни пољо-привредни сајам) и спортске манифестације које привлаче и највећи број учесника и посетилаца из земље и иностранства. Фолклорно наслеђе са типичним војвођанским обележјима (ношња, музика, архитектура) такође има изузетну туристичку вредност и треба осмишљеном презентацијом уклопити у туристичку понуду војвођанског Подунавља. У оквиру просторних културно-историјских целина посебно се специфичношћу истичу манастирске целине и средњовековна утврђења (нпр. Петроварадинска тврђава) и градови. Стара

градска језгра се одликују разноврсном архитектуром и обично представљају посебне амбијенталне просторе и представљају атрактивну туристичку вредност у оквиру градског туризма.

Међутим, туристички атрактивне природне и културне потенцијале не прати и одговарајућа материјална база која представља врло важан сегмент за развој туризма на одређеном простору. Смештајни и туристичко-гоститељски објекти делом задовољавају одређене стандарде, док изграђеност опште саобраћајне инфраструктуре задовољава густином мреже али је квалитет саобраћајница изузетно лош. Посебно се то односи на прилазне путеве Дунаву и одређеним туристичким локалитетима. Додатни проблем представља неизграђеност туристичке инфраструктуре где се посебно мисли на изградњу марина и осталих наутичких објеката, с обзиром да се Дунаву првенствено даје шанса за развитак наутичког туризма.

Постојећи и могући облици туризма који произилазе из природних и антропогених потенцијала војвођанског Подунавља су бројни. Најразвијенији је ловни туризам који има и најдужу традицију и дуги низ година су ловишта овог простора квалитетом и врстама дивљачи привлачили велики број страних ловаца. Риболовни туризам није у толикој мери развијен али има изванредне локалитете, а одређене услове и објекте има и спортско-рекреативни вид туризма. Наутички туризам као облик туристичких кретања који је у експанзији у свету има одличне могућности за свој развој на Дунаву али је неопходна изградња одговарајућих савремених наутичких објеката у приобаљу. Градски туристички вид кретања, с обзиром на градске садржаје, има одређени ниво развијености али је неопходно осмишљавање туристичке понуде. У туристичку понуду војвођанског Подунавља треба свакако укључити и салаше (можда у оквиру сеоског туризма) као објекте типичне за војвођански амбијент. Од селективних видова туризма посебно шансу треба дати еко туризму који омогућава развој туризма уз очување здравствене животне средине. Савремена тенденција, коју формирање туристичке понуде на неком простору налаже, је комбиновање различитих видова туризма (нпр. наутички - риболовни - ловни и др.).

Развој туризма на одређеном простору се не може очекивати без здраве и незагађене животне средине са својим природним и културним вред-

ностима. Међутим, експанзиван и неадекватно осмишљен развој туризма има карактеристике стихијности и може имати негативне последице на елементе животне средине. С тога се он мора плански организовати много боље него друге делатности. Облици туристичких кретања који тренутно постоје или имају могућност организовања на простору војвођанског Подунавља, својим осмишљеним и планираним развојем, могу представљати делатност која даје добит а при том не урожава животну средину.

Војвођанско Подунавље, с обзиром на бројне и различите туристичке вредности уз инвестирање у изградњу материјалне базе, може се укључити у савремене међународне токове туризма и наћи своје место на домаћем и страном туристичком тржишту.

10. ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

1. Арсић, М. (1974): Актуелности у сликарству Војводине од 1973. до 1993. године и Галерија савремене ликовне уметности, Нови Сад.
2. Ахметовић-Томка, Д. (1989): Туристичка валоризација регионалних паркова природе у Војводини (докторска дисертација). Институт за географију, Нови Сад.
3. Ахметовић-Томка, Д. (1994): Туристичка валоризација културно-историјских споменика. Зборник радова Института за географију, ПМФ, књ. 24, Нови Сад, стр 159-172,.
4. Ахметовић-Томка, Д. (1995): Туризам у заштићеној природи (маркетинг концепција). Партизан Војводине, Нови Сад.
5. Ахметовић-Томка, Д., Ахметовић, З. (1996): Комплекси наутничког туризма - критеријуми лоцирања. Подунавље у Србији (заштита , уређење, развој), Удружење урбаниста Србије, Београд, стр. 141-146.
6. Ахметовић, З., Ахметовић-Томка, Д. (1996): Валоризација спортско-рекреативних потенцијала Подунавља, Подунавље (заштита, уређење, развој), Удружење урбаниста Србије, Београд, стр. 147-150.
7. Ахметовић-Томка, Д. (1998): Култура кроз простор, време и туризам. Универзитет у Новом Саду, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.
8. Ахметовић-Томка, Д., Стојановић, В. (1998): Туристички потенцијали Мостонге. Мостонга и воде западне Бачке, Едиција Тија вода, ПЧЕСА, Нови Сад.
9. Бјељац, Ж. (1998): Манифестациони туризам у Војводини, докторска дисертација, Универзитет у Новом Саду, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.
10. Бесермењи, С. (1999): Туристички потенцијали Ловишта "Ристовача", Туризам бр. 3, Универзитет у Новом Саду, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад, стр. 121-123.

11. Богдановић, Ж. (1982): Хидролошки проблеми Срема (докторска дисертација). Универзитет у Новом Саду, ПМФ, Нови Сад.
12. Богдановић, Ж. (1985): Општина Бач. Географске монографије војвођанских општина, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.
13. Богдановић, Ж. (1996): Бегечка јама, Зборник радова Института за географију, ПМФ, Универзитет у Новом Саду, бр. 16, Нови Сад, стр. 12-19.
14. Богдановић, Ж. (1997): Хидролошке карактеристике општине Бачка Паланка. Општина Бачка Паланка, Географске монографије војвођанских општина, универзитет у Новом Саду, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.
15. Богдановић, Ж., Давидовић, Р. (1987): Хидролошке прилике ГЗО Нови Сад. Новосадске општине књига I, Географске монографије војвођанских општина, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.
16. Брчић, И. (1997): Модел истраживања саобраћајних услуга за изградњу марина за наутички туризам. Магистарски рад, Универзитет у Београду, Саобраћајни факултет, Београд.
17. Бугарски, Д. (1972): Ловни туризам у Војводини. Магистарски рад, Завод за географију, Београд.
18. Бугарски, Д. (1973): Ловни туризам на подручју Бездан-Апатин, Зборник радова ПМФ, бр. 3, Серија за географију, Универзитет у Новом Саду, Нови Сад, стр. 305-301.
19. Бугарски, Д. (1999): Дунав (воде Срема). Регионално-географско проучавање Војводине, Срем, Универзитет у Новом Саду, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад, стр. 32-46.
20. Букуров, Б. (1975): Физичко-географски проблеми Бачке. Српска академија наука и уметности, посебна издања, одељење природно-математичких наука, књ. 43, Београд.
21. Букуров, Б., Хрћан, П. (1976): Општина Бачки Петровац. Географске монографије војвођанских општина, ПМФ, Институт за географију, СО Бачки Петровац, Бачки Петровац.
22. Букуров, Б., Богдановић Ж. (1981): Општина Беочин. Географске монографије војвођанских општина, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.

23. Букуров, Б. (1986): Географска монографија општине Тител. Одељење друштвених наука и уметности, књ. 4, Војвођанска академија наука и уметности, Нови Сад.
24. Вранић, М. (1998): Војводина (туристички водичи). "М Промет", Нови Сад.
25. Вукићевић, М. (1979): Туристичка рецептива Војводине, Acta turistica, Пословна заједница за туризам "Војводина", серија Б/2, Нови Сад, стр. 212-224.
26. Вукићевић, М. (1982): Туризам Војводине (досадашњи развој, савремено стање, перспектива). Међуопштинско друштво економиста Сента, Нови Сад.
27. Вукићевић, М. (1992): Економика и организација туризма, Универзитет у Новом Саду, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.
28. Група аутора (1961/а): Галерија Матице српске. Нови Сад.
29. Група аутора (1961/б): Спомен збирка Павла Бељанског. Нови Сад.
30. Група аутора (1968/а): Војводина - знаменитости и лепоте. Књижевне новине, Београд.
31. Група аутора (1968/б): Регионални просторни план туристичког подручја Дунава. Институт за проучавање туризма, Београд.
32. Група аутора (1973): Развој туризма јужнобанатског подручја. Институт за економику инвестиција, Београд.
33. Група аутора (1974): Галерија ликовне уметности Поклон збирка Рајка Мамузића. Нови Сад.
34. Група аутора (1979): Acta turistica, серија В/2, Гласило пословне заједнице за туризам "Војводина", Нови Сад.
35. Група аутора (1982/а): Заштита природе (реке, мора, језера). Мала библиотека Српског географског друштва, св. 11, Београд.
36. Група аутора (1982/б): Кроз музеје и галерије Војводине. Друштво музејских радника Војводине, спона 25, Нови Сад.
37. Група аутора (1983): Благо на путевима Југославије. Енциклопедијско-туристички водич, Југославија Публик, Београд.
38. Група аутора (1987/а): Новосадске општине I. Географске монографије војвођанских општина, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.

39. Група аутора (1987/6): Воде Војводине. Посебно издање годишњака, СИЗ за основно уређење вода Војводине, Институт за уређење вода, Нови Сад.
40. Група аутора (1989): Развој туризма на водама Војводине. Завод за урбанизам Војводине, Нови Сад.
41. Група аутора (1994): Општина Апатин. Географске монографије војвођанских општина, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.
42. Група аутора (1995/а): Атлас Дунава за наутички туризам кроз Југославију. ТД "Земун" - "Наутика", "Дунависа" Центар младих истраживача, Београд.
43. Група аутора (1995/б): Европска пловна магистрала Северно море - Црно море. Универзитет у Београду, Саобраћајни факултет, Београд.
44. Група аутора (1996/а): Географске монографије војвођанских општина, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.
45. Група аутора (1996/б): Подунавље у Србији (заштита, уређење, развој). Удружење урбаниста Србије, Београд.
46. Група аутора (1996/в): Општина Сомбор. Географске монографије војвођанских општина, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.
47. Група аутора (1996/г): Културна ризница Србије, Београд.
48. Група аутора (1997): Општина Бачка Паланка. Географске монографије војвођанских општина, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.
49. Група аутора (1998/а): Пет деценија завода за заштиту природе Србије. Министарство заштите животне средине, Ј. П. "Србија - шуме", Београд, Нови Сад, Приштина, Ниш.
50. Група аутора (1998/б): Споменичко наслеђе Србије (непокретна добра од изузетног и великог значаја). Републички завод за заштиту споменика културе, Београд.
51. Група аутора (1998/в): Подунавље у Србији (планирање одрживог развоја, коришћење ресурса). Удружење урбаниста Ср Србије, Београд.
52. Група аутора (1998/г): Мостонга и воде западне Бачке. Монографија, Едиција Тија Вода, ПЧЕСА, Нови Сад.
53. Група аутора (1998/д): Нови Сад (атлас улица), Туристичка организација Новог Сада, Нови Сад.

54. Група аутора (1999): Четири обале (живи свет и природна баштина слива Дунава у Југославији). Друштво еколога Србије, Завод за заштиту природе Србије, Београд.
55. Група аутора (1979): Фрушка гора, Регионални просторни план. Завод за урбанизам и комунална стамбена питања САП Војводине, Нови Сад.
56. Давидовић, Р. (1988): Општина Инђија. Географске монографије војвођанских општина, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.
57. Димитријевић, Б., Косар, Љ. (1983): Комунална хигијена за студенте туризма. Универзитет у Београду, ПМФ, Одсек за туризмолешке науке, Београд.
58. Дукић, Д. (1976): Дунав - хидрографске особине и саобраћајни значај. "Научни преглед", књ. бр.3, Научно друштво СР Србије, Београд.
59. Дукић, Д. (1981): Климатологија. Научна књига, Београд.
60. Ђери, Л. (1999): Туристичка валоризација специјалног резервата природе "Лудошко језеро", Зборник радова бр. 29, Универзитет у Новом Саду, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад, стр. 68-77.
61. Ђонић, М. С., (1978): Пловимо нашим рекама, Завод за картографију "Геокарта", Београд.
62. Ђурђевић, Ј. (1960): Југословенски део Дунава и његов саобраћајни значај. Зборник за природне науке, Матица српска, св. 18, Нови Сад, стр. 66-94.
63. Закон о туризму (пратећи прописи са коментарима), Туристичка штампа, Београд, 1995.
64. Јадрешић, В. (1978): Наутички туризам. Педагошка академија Задар, Задар.
65. Јефтић, А. (1999): Спортско-риболовне туристичке дестинације у Војводини. Дипломски рад, Универзитет у Новом Саду, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.
66. Јовановић, Г. (1999): Клима као туристичка вредност банатског Подунавља. Зборник радова бр. 29, Универзитет у Новом Саду, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад, стр. 56-62.
67. Јовичић, Д. (1997): Развој туризма и заштита природе у националним парковима. Библиотека "Екологија", књ. 3, Веларта, Београд.

68. Јовичић, Д. (1997): Стање и правци развоја градског туризма у Србији. Научно стручни часопис за туризам бр. 1, Универзитет у Новом Саду, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад, стр. 82-85.
69. Јовичић, Ж. (1986): Туристичка географија. Научна књига, Београд.
70. Карабасил, Г. (1999): Градитељско наслеђе Новог Сада као предуслов за развој културног туризма. Универзитет у Новом Саду, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.
71. Колић, А. (1999): Туристички маркетинг у Бању "Јунаковић". Дипломски рад, Универзитет у Новом Саду, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.
72. Лашков, И. М. (1982): Бањски туризам САП Војводине. Универзитет у Новом Саду, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.
73. Лашков, М. (1984): Туристичка валоризација климе Корчуле. Зборник радова ПМФ, Универзитет у Новом Саду, књ 14, Нови Сад, стр. 75-85.
74. Лашков, М., Јовановић, Г. (1990): Туристички саобраћај Дунавом кроз Југославију. Зборник радова ПМФ, Универзитет у Новом Саду, књ. 20, Нови Сад, стр. 81-97.
75. Ловна основа ловишта "Камариште", Ј. П. "Србија-шуме", Београд, 1996.
76. Ловна основа ловишта "Апатински рит", Ј. П. "Србија-шуме", Београд, 1996.
77. Ловна основа ловишта "Козара", Ј. П. "Србија-шуме", Београд, 1996.
78. Ловна основа ловиштва "Национални парк Фрушка гора", Сремска Каменица, 1998.
79. Ловна основа ловиштва "Доње Подунавље", Ј. П. "Србија-шуме", Београд, 1996.
80. Метеоролошки годишњаци за године од 1960. до 1984. године, Савезни хидрометеоролошки завод, Београд.
81. Метеоролошки годишњаци за године од 1985. до 1989. године, Покрајински хидрометеоролошки завод, Сремска Каменица.
82. Микеш, Б. (1987): Аде Дунава, карта размера 1 : 20 000. Завод за заштиту природе Србије, Одељење у Новом Саду.
83. Милованов, Д. (1987): Водопривреда Војводине 1918-1945. године. СИЗ за уређење вода Војводине, Нови Сад.

84. Милојевић, Б. (1960): Панонски Дунав на територији Југославије. Зборник за природне науке, Матица Српска, св. 18, Нови Сад, стр. 5-65.
85. Миљковић, Љ. (1996): Геоморфолошке одлике панчевачке општине. Општина Панчево, Географске монографије војвођанских општина, Универзитет у Новом Саду, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.
86. Плеше, Ј. (1976): Општина Оџаци. Географске монографије војвођанских општина, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.
87. Подаци добијени у републичком статистичком заводу Србије.
88. Подаци добијени у ловачком савезу Војводине.
89. Подаци добијени у рибарском газдинству "Петроварадин".
90. Подаци добијени у рибарском газдинству "Београд".
91. Подаци добијени у Републичкој управи јавних прихода у Бачу.
92. Подаци добијени у одељењу за привреду и приватно предузетништво, општина Панчево.
93. Подаци добијени у секретаријату за привреду и приватно предузетништво, општина Ковин.
94. Подаци добијени у одељењу за привреду, општина Апатин.
95. Подаци добијени у републичкој управи јавних прихода, општина Сомбор.
96. Подаци добијени у одељењу за привреду и финансије, општина Стара Пазова.
97. Подаци добијени у републичкој управи јавних прихода, општина Оџаци.
98. Подаци добијени у републичкој управи јавних прихода, општина Бачка Паланка.
99. Подаци добијени у секретаријату за привреду, општина Бачки Петровац.
100. Подаци добијени у секретаријату за привреду, општина Сремски Карловци.
101. Подаци добијени у секретаријату за привреду, општина Бела Црква.
102. Подаци добијени у републичкој управи јавних прихода, Тител.
103. Подаци добијени у секретаријату за привреду, општина Инђија.
104. Подаци добијени у секретаријату за привреду, општина Беочин.
105. Подаци добијени у републичкој управи јавних прихода, Нови Сад.
106. Подаци добијени у риболовачком савезу Војводине.

107. Подаци добијени у заводу за заштиту природе Србије, Одељење у Новом Саду.
108. Подаци добијени у планинарском друштву "Железничар".
109. Подаци добијени у Ј. П. "Србија-шуме" - Ловотурс, Нови Сад.
110. Подаци добијени у Ј. П. "Србија-шуме", Шумско газдинство "Нови Сад".
111. Подаци добијени у В.У. ловишта "Карађорђево".
112. Подаци добијени у Ј. П. "Србија-шуме" ловиште "Делиблатске пешчаре".
113. Подаци добијени из управе градске плаже Шtrand.
114. Подаци добијени у републичкој дирекцији за путеве, Регионални центар Србије, Нови Сад.
115. Подаци добијени у Војвођанском музеју, Нови Сад.
116. Поповић, Б. И. (1989): Основни концепти и захват географско-туристичких проучавања викенд насеобина и истосмислених насеобина. Магистарски рад - рукопис, Одсек за туризмoлошке науке ПМФ -, Београд.
117. Ракићевић, Т. (1959): Режији леда на пловним рекама у ФНР Југославији. Зборник радова географског института, ПМФ, св. 6, Београд.
118. Ромелић, Ј., Томић, П. (1994): Туристичка валоризација хидрографских објеката у југоисточном Банату. Зборник радова, Географски факултет, св. 43, Београд, стр. 167-172.
119. Ромелић, Ј., Марковић, С. (1995): Туристичка географија Југославије (скрипта за студенте). универзитет у Новом Саду, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.
120. Ромелић, Ј., Ковачев, Н. (1995): Дунавске аде од Бачке Паланке до Старог Сланкамена - проблеми угрожености и заштите, Завод за заштиту природе Србије, Београд, бр. 46-47.
121. Serbia accomodation (landscape painted from the heart): National tourism organisation of Serbia (TOS), Beograd, 1997.
122. Станковић, С. (1975): Туристичка валоризација вештачких језера СР Србије. Српско географско друштво, посебна издања, књига 41, Београд.

123. Станковић, С. (1989): Туристички потенцијали река СР Србије. Српско географско друштво, посебна издања, књига 67, Београд.
124. Станковић, С. (1993): Географске основе туристичке валоризације. Гласник СГД, св. 73, Београд.
125. Станковић, С. (1994): Туристичка Географија, Универзитет у Београду, Београд.
126. Статистички годишњаци, општине у Републици Србије за 1991, 1997, 1998. године, Републички завод за статистику Србије, Београд.
127. Статистички годишњаци САП Војводине за 1974, 1975, 1977, 1981, 1987. године, Покрајински статистички завод, Нови Сад.
128. Статистички годишњаци СР Србије за 1975, 1976, 1988. године, Републички завод за статистику, Београд.
129. Станковић, С., Поповић, Б. И., Јовичић, Ж. (1998): Регионализација Србије (просторне структуре туризма), Српско географско друштво, Београд.
130. Станчић, Д. (1998): репортаже у "Новосадском недељнику", Нови Сад.
131. Стојановић, С. (1997): Културне манифестације као туристички мотив Сремских Карловаца. Дипломски рад, Универзитет у Новом Саду, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.
132. Тимотијевић, М. (1972): Риболовни туризам Војводине. Магистарски рад, Катедра за географију, Нови Сад.
133. Томић, П. (1981): Општина Ковин. Географске монографије војвођанских општина, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.
134. Томић, П. (1988): Општина Бела Црква. Географске монографије војвођанских општина, ПМФ, Институт за географију, Културно-просветни центар- Бела Црква, Нови Сад - Бела Црква.
135. Томић, П. (1996): Хидрографске карактеристике. Општина Сомбор. Географске монографије војвођанских општина, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.
136. Томић, П., Ромелић, Ј., Кицошев, С., Плавша, Ј., Марковић, С., Стојановић, В. (2000): Туризам и заштита. Универзитет у Новом Саду, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.

137. Ћирковић, Љ (1975): Привредни значај температуре површинских вода. Гласник СГД, св. 55, Београд.
138. Ћирковић, Љ. (1976): Термички режими површинских вода САП Војводине, Зборник радова Географског института "Јован Цвијић", књ. 26, Београд.
139. Ћурчић, Н. (1999): Туристичка валоризација националног парка Дурмитор. Зборник радова бр. 29, Универзитет у Новом Саду, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад, стр. 78-90.
140. Ћурчић, С. (1974): Природне вредности за изградњу туристичких насеља на Фрушкој гори. Зборник радова ПМФ, Серија за географију, св. 4, Универзитет у Новом Саду, Нови Сад, стр. 241-249.
141. Ћурчић, С. (1984): Општина Стара Пазова. Географске монографије војвођанских општина, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.
142. Ćurčić, N., Jovanović, G. (1999): The role of Jodna spa in development of sanitary tourism in Novi Sad. Proceedings of the regional conference of geography "Danube - Cris - Mures - Tisa Euroregion - geoeconomical space of sustainable development", Proceedings of the regional conference of Geography, Timisoara - Novi Sad - Szeged - Tübingen.
143. Хидролошки годишњаци за године од 1960. до 1989. године, Савезни хидрометеоролошки завод, Београд.
144. Хидролошки годишњаци за период од 1993. до 1997. године, Републички хидрометеоролошки завод, Београд.
145. Чомић, Д. (1990): Неки теоријски и практични аспекти туристичке валоризације. Туризам бр. 6, Туристички савез Хрватске, Загреб, стр 169-176.
146. Чомић, Ђ., Пјевач, Н. (1997): Туристичка географија. Савезни центар за унапређење хотелијерства - угоститељства, Београд.
147. Шкиљаица, В., Чолић, В. (1998): Основи навигације (за други разред саобраћајне школе). Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧКИ ФАКУЛТЕТ
ОДСЕК ЗА ГЕОГРАФИЈУ

КЉУЧНА ДОКУМЕНТАЦИЈСКА ИНФОРМАЦИЈА

РЕДНИ БРОЈ:
РБР
ИНДЕНТИФИКАЦИОНИ БРОЈ:
ИБР
ТИП ДОКУМЕНТАЦИЈЕ:
ТД Монографска документација
ТИП ЗАПИСА:
ТЗ Текстуални штампани материјал
ВРСТА РАДА:
ВР Докторска дисертација
АУТОР:
АУ мр Гордана Јовановић
МЕНТОР / КОМЕНТОР:
МН Др Јован Ромелић
НАСЛОВ РАДА:
НС Војвођанско Подунавље - туристички потенцијали и могућности њихове валоризације

ЈЕЗИК ПУБЛИКАЦИЈЕ:
ЈЗ Српски / ћирилица
ЈЕЗИК ИЗВОДА:
ЈИ Српски
ЗЕМЉА ПУБЛИКОВАЊА:
ЗП Југославија
УЖЕ ГЕОГРАФСКО ПОДРУЧЈЕ:
УГП Војводина
ГОДИНА:
ГО 2000.
ИЗДАВАЧ:
ИЗ Ауторски репринт
МЕСТО И АДРЕСА:
МА 21000 Нови Сад, Трг Доситеја Обрадовића 3
ФИЗИЧКИ ОПИС РАДА:
ФО 10 поглавља / 231 страна / 147 лит. цитата / 65 табела / 23 фотографије / 4 карте

НАУЧНА ОБЛАСТ:
НО Географија
НАУЧНА ДИСЦИПЛИНА:
ДИ Туристичка географија
ПРЕДМЕТ ОДРЕДНИЦА/ КЉУЧНЕ РЕЧИ
ПО Војвођанско Подунавље, туризам, Дунав, природни потенцијали, културна добра, туристичка валоризација, облици туризма

УДК: 338.486 (282.243.74)

ЧУВА СЕ:

ЧУ

У Библиотеци Института за географију
Природно математичког факултета у Новом
Саду, Трг Доситеа Обрадовића 3, 21000 Нови
Сад

ВАЖНА НАПОМЕНА:

ВН

Нема

ИЗВОД:

ИЗ

Војвођанско Подунавље захвата сам ток Дунава на територији Војводине и шире подручје које практично директно излази на његове обале. За овај део Војводине карактеристичан је висок степен урбанизације. Истраживања спроведена израдом ове студије указују да овај простор има изузетно туристички атрактивне, како природне тако и антропогене потенцијале. У оквиру природних вредности издваја се пре свега Дунав као река међународног значаја, са својим хидрографским обележјима и специфичним током (мноштво рукаваца и меандара) на простору тзв. панонског сектора. Изузетну туристичку вредност имају и биогеографске карактеристике овог простора где се налазе специфичне врсте флоре и фауне. Узимајући у обзир карактеристике природних вредности може се говорити о могућности развитка различитих туристичких кретања од научног, спортско-рекреативног, ловног, риболовног, екотуризма и др. Код антропогених потенцијала највећи туристички значај имају манифестационе вредности од којих су многе међународног ранга. Фолклорно наслеђе са типичним војвођанским обележјима (ношња, музика, архитектура) такође имају изузетну туристичку вредност. Стара градска језгра се одликују специфичном архитектуром и обично представљају посебне амбијенталне просторе и представљају атрактивну туристичку вредност у оквиру градског туризма. Војвођанско Подунавље уз бројне и различите туристичке вредности, са инвестирањем у изградњи материјалне базе може се укључити у савремене токове туризма и наћи своје место на домаћем и страном туристичком тржишту.

ДАТУМ ПРИХВАТАЊА ТЕМЕ:

ДП

16.05.1994.

ДАТУМ ОДБРАНЕ:

ДО

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ (НАУЧНИ

СТЕПЕН / ИМЕ И ПРЕЗИМЕ /

ЗВАНЈЕ / ФАКУЛТЕТ):

КО

ПРЕДСЕДНИК: Др Павле Томић, ред. проф.
ПМФ, Нови Сад

ЧЛАН: Др Јован Ђуричић, ред. проф. у
пензији, Нови Сад

ЧЛАН: Др Јован Ромелић, ред. проф. ПМФ,
Нови Сад

UNIVERSITY OF NOVI SAD
FACULTY OF NATURAL SCIENCES & MATHEMATICS

KEY WORDS DOKUMENTACION

ACCESSION NUMBER:
ANO
IDENTIFICATION NUMBER:
INO
DOCUMENT TYPE:
DT Monographic documentation
TYPE OF RECORD:
TR Printed material
CONTECT CODE:
CC Doctoral dissertation
AUTHOR:
AU mr Gordana Jovanović
MENTHOR / CO-MENTHOR:
MN dr Jovan Romelić, full prof. at the Faculty of Natural
Sciences, Novi Sad
TITLE:
TI The Danube Basin in Vojvodina - Touristic Potentials and
Possibilities for their Assessment
LANGUAGE OF TEXT:
LT Serbian / Cyril Letters
LANGUAGE OF ABSTRACT:
LS Serbian / English
COUNTRY OF PUBLICATION:
CP F R Yugoslavia
LOCALITY OF PUBLICATION:
LP Vojvodina
PUBLICATION YEAR:
PY 2000.
PUBLISHER:
PB The authors reprint
PUBLICATION PLACE:
PL 21000 Novi Sad, YU. Trg Dositeja Obradovića 3
PHYSICAL DESCRIPTION:
PD 10 chapter , 231 pages , 147 literature nores, 65 tabels,
23 pictures and 4 maps
SCIENTIFIC FIELD:
SF Geography
SCIENTIFIC DISCIPLINE:
SD Touristic Geography
SUBJECT / KEY WORDS:
SKW Key words: the Danube basin in Vojvodina, the Danube, tourism,
natural potentials, cultural heritage, touristic assessment, types of
tourism.
UDC. 338.486 (282.243.74)

HOLDING DATA

HD

The Library of the Institute of Geography in Novi Sad, YU

NOTE:

N

none

ABSTRACT:

AB

The Danube basin in Vojvodina includes the stream of the Danube which flows through the territory of Vojvodina together with the wider area that spreads out immediately from the river bank. This part of Vojvodina is characterized by a high level of urbanization.

The research has shown that the studied area contains natural and anthropogenic potentials which are very attractive from the touristic point of view.

In terms of the natural values of the area, it is the Danube that stands out as a river of international importance with its hydrogeographic properties and specific river stream - the abundance of backwater channels and meanders - in the so-called Pannonian sector.

Outstanding touristic values can also be attributed to the biogeographical properties of the area, which is full of particular species of flora and fauna. Considering the properties of natural attractions, we can talk about the possibilities for the development of diverse tourist migrations - from the nautical, recreational and ecotourism to hunting, fishing and other forms of tourist activities.

Within the anthropogenic potentials of the area, the greatest touristic value should be ascribed to various events, many of which are internationally important. The folkloric heritage contained in the hallmarks typical of Vojvodina - national costume, music, and architecture - also represents another touristic value. The old city centres are characterized by specific architecture and usually have special ambience, therefore representing attractive touristic value of urban tourism.

The Danube basin in Vojvodina can be comprised in contemporary touristic trends because of its diverse and numerous touristic values and with the proper development of the material base it will certainly find its place in domestic and international tourist markets.

ACCEPTED BY THE SCIENTIFIC

BOARD ON:

ASB

16.05.1994.

DEFENDED ON:

DE

THESIS DEFEND BOARD

(DEGREE / NAME & SURNAME /
TITLE / FACULTY):

dr Pavle Tomić, full prof. at the Institute of Geography,
Novi Sad, President

DB

dr Jovan Đuričić, full prof. in retirement, Novi Sad
dr Jovan Romelić, full prof. at the Institute of Geography,
Novi Sad, mentor